

1998

172

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
THE GEORGIAN ACADEMY OF SCIENCES
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ

მ ა ს ბ ნ ე

PROCEEDINGS

ИЗВЕСТИЯ

ეკონომიკის სერია
ECONOMIC SERIES
СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი
VOLUME
TOM

6

1998

N 3

თბილისი • TBILISI • ТБИЛИСИ

სარედაქციო კოლეგია

ვ. შაპავა (მთავარი რედაქტორი), ვ. ადვაძე, ვ. ადვიშვილი, თ. ბერიძე, ზ. გიორგაძე,
ა. კურატაშვილი, ი. მესხია, რ. შითაიშვილი, ნ. პაიჭაძე, ა. ხილაგაძე, თ. წიკვიძე, ღ.
წიკვაძე, ვ. წერეთელი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), შ. ჯიბუტი
პასუხისმგებელი მდივანი ა. დემირხანოვა

EDITORIAL BOARD

V.Papava (Editor-in-Chief), V.Advadze, G.Adeishvili, T.Beridze, L.Chikava,
T.Chikvaidze, M.Djibouti, H.Giorgadze, A.Kuratashvili, Y.Meskhia,
R.Mitaishvili, N.Paichadze, A.Silagadze, G.Tsereteli (Deputy Editor-in-Chief)
Executive Secretary L.Demirkhanova

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

В.Г.Папавა (главный редактор), В.С.Адвадзе, Г.Г.Адеишвили,
Т.А.Беридзе, Г.Г.Гиоргадзе, М.Ч.Джибути, А.А.Кураташвили, Я.Е.Месхия,
Р.Л.Миташвили, Н.Н.Пайчадзе, А.Н.Силагадзе, Г.Ш.Церетели (зам. глав-
ного редактора), Л.Л.Чикава, Т.Н.Чикваидзе
Ответственный секретарь И.С.Демирханова

380007, თბილისი, კიკოდის 14, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
ტელ. 99-68-53, 99-07-02, ფაქსი: 99-83-89

P.Gugushvili Institute
of Economics, The Georgian
Academy of Sciences,
14, Kikodze street,
Tbilisi, 380007,
Georgia
tel: (8832)996-853,(8832)990-702
Fax: (8832)998-389

Грузия
380007, Тбилиси,
ул.Кикодзе, 14
Институт Экономики
им. П. Гугушвили АН Грузии
тел: (8832) 99-68-53, (8832) 99-07-02
факс: (8832) 99-83-89

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
THE GEORGIAN ACADEMY OF SCIENCES
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ

ა ა ბ ბ ე

PROCEEDINGS

ИЗВЕСТИЯ

ეკონომიკის სერია

ECONOMIC SERIES

СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი 6, N 3
VOLUME 6, N 3
ТОМ 6, N 3

ჟურნალი დაარსდა 1992 წლის ოქტომბერში
The journal is established in October, 1992
Журнал основан в октябре 1992 года

გამოდის წელიწადში 4-ჯერ
The journal is published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

თბილისი "მეცნიერება"
TBILISI "METSNIEREBA"
ТБИЛИСИ "МЕЦНИЕРЕБА"
1998

შინაარსი

წერეთელი გიორგი, ბურდული ვახტანგი საბადასახადო რეგულირების გზები საქართველოს ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე ეტაპზე	47
აბესაძე რამაზი ენერგეტიკული ბაზრის ფორმირების და მისი სახელმწიფო რეგულირების პრობლემები საქართველოში	65
მესხია იაკობი საქართველოს ფულადი პოლიტიკის და საბანკო სექტორის ტრანსფორმაციის პრობლემები	72
ბურდული ვახტანგი, წერეთელი გიორგი ფულად-საკრედიტო რეგულირების გზები საქართველოში საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში	86
წესები ავტორთათვის	105

CONTENTS

Tsereteli George, Burduli Vakhtang The Ways of Tax Regulation on Contemporary Stage of the Georgia Economic Development	47
Abesadze Ramaz Problems Concerning Power Market Formation and its Regulation by the State in Georgia	65
Meskhia Jacob Monetary Policy and Problems Related to Restructuring of the Banking System of Georgia	72
Burduli Vakhtang, Tsereteli George The Ways of Monetary Regulation of Georgia in Transition Period to Market Economy	86
Instruction to Authors	105

СОДЕРЖАНИЕ

Церетели Георгий, Бурдули Вахтанг Пути налогового регулирования на современном этапе экономического развития Грузии	47
Абесадзе Рамаз Проблемы формирования энергетического рынка и его государственного регулирования в Грузии	65
Месхия Яков Проблемы трансформации денежной политики и банковской системы Грузии	72
Бурдули Вахтанг, Церетели Георгий Пути денежно-кредитного регулирования в Грузии в переходной на рыночную экономику период	86
Правила для авторов	105

საგადასახადო რეგულირების გზები საქართველოს ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე ეტაპზე

წერეთელი გიორგი, ბურღული ვახტანგი
380007, თბილისი, ქიქოძის 14

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის

პ. გუგუშვილის სახ. ეკონომიკის ინსტიტუტი

შემოვიდა 1997 წლის 5 ოქტომბერს

21160

რეზიუმე. განხილულია საგადასახადო სისტემის ძირითადი მიზნები და ამოცანები საქართველოში გარდამავალ პერიოდში. გაანალიზებულია საგადასახადო სისტემის სტრუქტურა, მისი ფუნქციები, საგადასახადო-საბიუჯეტო სფეროში ცენტრალურ, რეგიონულ და ადგილობრივ ორგანოებს შორის კომპეტენციის გამიჯვნის (განაწილების) ხერხები. შესწავლილია განვითარებულ ქვეყნებში არსებული ზოგიერთი გადასახადის ბუნება, დასაბუთებულია მათი გამოყენების ეფექტიანობა და შემოთავაზებულია მათი გამოყენების ხერხები ჩვენი ქვეყნის კონკრეტულ პირობებში. სტატიაში აგრეთვე განხილულია სხვადასხვა გადასახადებით დაბეჯვრის მიზანშეწონილი დონეები და გადასახადების სხვადასხვა სახეობებს შორის რაციონალური თანაფარდობის დადგენის საკითხები, საგადასახადო შედეგაუთვის და სანქციების გამოყენების გზები. მასში ნაჩვენებია და დასაბუთებულია, რომ გარდამავალი პერიოდის პირობებში საგადასახადო რეგულირება თანამიმდევრულად მიმართული უნდა იყოს მიზანშეწონილი ინვესტიციური აქტიურობის და გადახდისუნარიანი მოთხოვნილების ზრდაზე, ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნის უზრუნველყოფაზე, პრიორიტეტული დარგების და ექსპორტული პოტენციალის განვითარების ხელშეწყობაზე, რისთვისაც საჭიროა სახელმწიფო და ადგილობრივი გადასახადების საკმარისი ნაირსახეობისა და ძირითადი მოსაკრებლების (მოგების, დამატებული ღირებულების, საშემოსავლო და ქონების გადასახადების) რაციონალური დიფერენციაციის უზრუნველყოფა, საგადასახადო შედეგაუთვის (მათ შორის ინვესტიციური და ინოვაციური საგადასახადო კრედიტის) და სანქციების სელექტური სისტემის შემოღება. ნაჩვენებია, რომ გადასახადების მიზანშეწონილი დონის დადგენისას საჭიროა ორიენტაცია ადრეულ იქნეს განვითარებულ ქვეყნებში მიღებულ სტანდარტებზე და ძირითად გადასახადებს შორის თანაფარდობა დადგინდეს მსოფლიოში მიმდინარე ტენდენციების შესაბამისად. ამასთან, დასაბუთებულია, რომ საჭიროა არაპირდაპირი გადასახადების წილის თანდათანობითი გაზრდა, საქონლის ჯგუფების კრილში მათი დიფერენციაციის გათვალისწინებით, რაც ხელს შეუწყობს მოხმარებას და დაზოგვას შორის საჭირო პროპორციების და მიზანშეწონილი საქმიანი აქტიურობის უზრუნველყოფას.

XX საუკუნის სამოციან წლებში ცნობილმა ამერიკელმა ფუტუროლოგებმა ჯონ ნემიტმა და პატრიცია ებურდინმა განსაზღვრეს ოთხმოციანი წლები როგორც ცივი ომების ათწლეული. ოთხმოცდაათიანი წლები კი მათ იწინასწარმეტყველეს როგორც საგადასახადო ომების ათწლეული [12, გვ.29]. მიუხედავად იმისა, რომ ამ პროგნოზში, ჩვენი აზრით, დაშვებულია მეტნაკლები გაზვიადება, ნამდვილად უნდა ვეღიაროთ, რომ საგადასახადო სისტემები თამაშობენ სულ უფრო მნიშვნე-

ელოვან როლს კონკურენტულ ეკონომიკურ შეჭიბვებებში როგორც სახელმწიფოებს შორის, ასევე სახელმწიფოების შიგნითაც. სახელმწიფოს გონივრული საგადასახადო პოლიტიკა ბევრად განსაზღვრავს მის წარმატებებს როგორც თვით სახელმწიფოს ფარგლებში, ასევე საერთაშორისო ასპარეზზეც, ასტიმულირებს ქვეყანაში საქმიანობის პრიორიტეტული სახეობების განვითარებას, ყველაზე მიზანშეწონილი — სამაშულო და უცხოეთში ინვესტიციების სამეურნეო სფეროებში განათავსებას, საქონლის, მომსახურეობისა და გონივრულ ზომებში კაპიტალის ექსპორტს და ა. შ.

გადასახადები, წარმოადგენენ რა სამეურნეო საქმიანობის რეგულირების ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს, სასურველ შედეგს იძლევიან მხოლოდ განსაზღვრული პირობების დაცვისას. ამ მხრივ, ძირითად პირობას წარმოადგენს სახელმწიფო საგადასახადო პოლიტიკის რეალიზაციის ქმედითი მექანიზმის არსებობა. მაგალითად, საგადასახადების დიფერენცირებული განაკვეთები, საგადასახადო შედეგაღებები და სანქციები მოსალოდნელ შედეგს იძლევიან მხოლოდ მაშინ, როდესაც უზრუნველყოფილია გადასახადების აკრეფის სწორი და მკვეთრი მექანიზმი. მაგრამ, წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ კი შეუძლებელია გადასახადების სათანადოდ და სრული მოცულობით აღრიცხვა, აგრეთვე მათი თავისუფალი აკრეფა, მაშინ ვერცერთი დიფერენცირებული განაკვეთი, შედავით და სანქცია ვერ მოახდენს ვერავითარ რეგულირებად ზეგავლენას სამეურნეო საქმიანობაზე.

მაშასადამე, იმისათვის, რომ გადასახადებმა შეასრულონ რეგულატორის როლი და სათანადო დონეზე მოხდეს მათი ფისკალური ფუნქციის ამოქმედება, საჭიროა სახელმწიფო საგადასახადო პოლიტიკის რეალიზაციის გზების მკვეთრი გაუმჯობესება.

ვერ შეასრულებს მარეგულირებელ როლს, აგრეთვე, მეტისმეტად მარტივი საგადასახადო სისტემა. ცივილიზებული ქვეყნების მსოფლიო პრაქტიკა გეჩვენებს, რომ გადასახადების რაოდენობა აღწებს რამდენიმე ათეულს (მათი განაკვეთების დიფერენციაციის, შეღავათების და სანქციების ჩუთვლეულად). აზიის და აფრიკის ბევრ ქვეყანაში, სადაც საგადასახადო სისტემა მეტისმეტად მარტივია, ეკონომიკური საქმიანობა უხეიროდ მიდის, ხოლო იმ ქვეყნებში კი სადაც საგადასახადო სისტემა მკვეთრი და მიზანმიმართულია და საიმედოდ მუშაობს, ადგილი აქვს შემსამრნვე ეკონომიკურ ზრდას (სამხრეთი კორეა, სინგაპური, ტაილანდი და სხვა). ამიტომ საყენებთ მართალია, რომ რაც უფრო მარტივია საგადასახადო სისტემა, მით უფრო უხეშია და ნაკლებად საიმედოა იგი, რადგანაც შეფერხებამ ერთ-ორი გადასახადის მიხედვით შეიძლება შექმნას სინდრომები ბიუჯეტისათვის. იმისათვის, რომ მეურნეობის პოტენციური საგადასახადო ბაზა სრულად იყოს გამოყენებული, საჭიროა გადასახადების განსწოებული სისტემა, რომელიც მოიცავს ბევრ სხვადასხვანაირ გადასახადს ... გადასახადების დიდი რაოდენობა არ გამოიწვევს მძიმე საგადასახადო დატვირთვას, რადგანაც შეიძლება ამ საკითხის გონივრული მოგვარება (ე. ი. რეგულირება) [6, გვ.46].

თანამედროვე ეტაპზე მსოფლიოს სხვადასხვა ცივილიზებულ ქვეყანაში გადასახადებით დაბეგვრის სისტემები აგებულია შემდეგი ძირითადი მოთხოვნების გათვალისწინებით: საგადასახადო სისტემა მიზნად უნდა ისახავდეს დაბეგვრის ისეთი მინიმალურად შესაძლებელი დონის დაცვას, რომელიც უზრუნველყოფს ეკონომიკის წინსვლითი განვითარების სტიმულირებას. საგადასახადო სისტემაში ხელ უნდა შეუწყოს ეკონომიკაში საჭირო სტრუქტურული ძვრების პოლიტიკის გატარებას, ხელაყრელი პირობების შექმნას მიზანშეწონილი საქმიანი აქტიურობის სტიმულირებისათვის და სტრუქტურულ-აღწარმოებითი წონასწორობის დაცვას. საგადასახადო პოლიტიკამ უნდა წაახალისოს თავისუფალი კონკურენციის განვითარება, მოახდინოს ადეკვატური რეაგირება შექმნილ ეკონომიკურ კონფლიქტურაზე. მას უნდა ჰქონდეს მოძრაობისა და მგრძობიარობის უნარი შემოსავლების და დასაბ-

ეგრი ობიექტების ფორმირების მიმართ. მან უნდა უზრუნველყოს მოქალაქეთა შემოსავლების ყველაზე სამართლიანი გადანაწილება, ეს უნდა ჰქონდეს შეგუების უნარი საზოგადოების განვითარების ეკონომიკური და სოციალურ მთხოვნები, ცვლილებათა მიმართ. მან უნდა უზრუნველყოს მოქალაქეთა შემოსავლების ყველაზე სამართლიანი გადანაწილება. იგი მუდმივად უნდა ინარჩუნებდეს ანტიინფლაციურ მიმართულებას. ამისათვის კი საჭიროა; რომ მან უზრუნველყოს გადასახადების და განაკვეთების ელასტიკურობა ფულადი ბრუნვის მდგომარეობის შესაბამისად. გადასახადების აკრეფის წესებში გათვალისწინებულ უნდა იყოს გადასახადების კერძო ცხოვრებაში ჩარევის მინიმალური პრინციპი. გადასახადებმა საგრძნობი გავლენა უნდა მოახდინოს მომხმარებლების ეკონომიკური ქცევის მოტივებზე. გარდა ამისა, საგადასახადო პოლიტიკის გატარებისა და გადასახადებით დაბეგრის სისტემაში ჩაღებულ უნდა იყოს საჯაროობის პრინციპი, მოსახლეობამ და მეწარმეებმა უნდა იცოდნენ რა მიზნებზე იხარჯება მათგან აკრეფილი გადასახადები.

XX საუკუნეში დასავლეთის ქვეყნების საგადასახადო სისტემების ტრანსფორმაციაში ასახულია მეურნეობის კორპორაციული ფორმების განვითარება ბანკების, სააქციო საზოგადოებებისა და ა.შ. საჯარო ანგარიშგებით; საზოგადოების კეთილდღეობის ზრდა და მესაკუთრეთა ფენის და საფინანსო კაპიტლის გავლენის სფეროს გაფართოება. აღნიშნულის შედეგად ამ ქვეყნების საგადასახადო სისტემები გადაიქცნენ სამეურნეო კონიუნქტურის რთული და ეფექტური აბგულორების მექანიზმად და მოქნილ ინსტრუმენტად, რომელიც ზეგავლენას ახდენს საკუთრების სხვადასხვა სახეების შემოსავლიანობის დონეზე, შეფარდებაზე დაგროვებისა და მოხმარების ამსახველ მაჩვენებლებს შორის საწარმოო და არა-საწარმოო სფეროებში.

XX საუკუნის ოთხმოციანი წლების მეორე ნახევარში წამყვანმა განვითარებულმა ქვეყნებმა განახორციელეს ფართო საგადასახადო რეფორმები, რომელთაც მიმართული იყო კაპიტლის დაგროვების დაჩქარებაზე და საქმიანი აქტიურობის სტიმულირებაზე. მეტწილად კორპორაციების მოგების გადასახადის განაკვეთები, მოქალაქეების პირადი შემოსავლების გადასახადებით დაბეგრის ზემო ზღვარი, გაფართოვდა დაუბეგრავი შემოსავლების ჩარჩოები. ამან მოითხოვა არაპირდაპირი გადასახადების ზრდის აუცილებლობა. ეს, უპირველეს ყოვლისა, შეეხა დამატებული ღირებულების გადასახადს. ამასთან, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ამ ქვეყნებში არსებობს საგადასახადო კანონმდებლობის შესრულების და დაცვის თანამედროვე და საკმაოდ მაკრო კონტროლის სისტემა.

ჩვენ ქვეყანაში ამჟამად არ გახდება ქმედითუნარიანი ისეთი საგადასახადო სისტემა, რომელიც ორიენტირებულია განვითარებული და სტაბილური საბაზრო ეკონომიკის მომსახურებაზე, იმ პირობებშიც კი, თუ შევძლებთ გადასახადების აკრეფის მექანიზმის ნორმალურ ამოქმედებას. დაუშვებელია გადასახადების განაკვეთების მეტსმეტი გაზრდა, რადგანაც ეს შეუწყობს ხელს საწარმოო სფეროში საქმიანი აქტიურობის უფრო ძლიერ დაბუხრუქებას. მგარაბ, მიუღებელია, აგრეთვე, ყველა საქმიანობის სახეობებისათვის საგადასახადო ბრუნის თანაბარი შემოსულებმა, რადგანაც ამჟამად საქმიანი აქტიურობა გადაყდების და სპეკულაციების სფეროში ძალიან მაღალია. საგადასახადო სისტემამ მხედველობაში უნდა მიიღოს რეალური სიტუაცია და იყოს ორიენტირებული მის გაუმჯობესებაზე. ეს კი ნიშნავს, რომ უპირველეს ყოვლისა უნდა შეიქმნას გადასახადების აღრიცხვის და აკრეფის ქმედითუნარიანი სისტემა და შემდეგ ამოქმედდეს საგადასახადო მექანიზმი, რომელშიც გადასახადების სახეების, მათი დიფერენციაციის, შედგაობებისა და სანქციების დადგენის პრინციპები მიმართული იქნება იმ პირობების შექმნაზე, რომლებიც ხელს შეუწყობენ გადახდისუნარიანი მოთხოვნების და ინვესტიციური აქტიურობის კრიზისის დაძლევის და შექმნიან მიზანმიმართული სტრუქტურულ

ლი გარდაქმნის წანამძღვრებს. ეკონომიკის მწარმოებლური სფეროს მნიშვნელოვანი ნაწილის უმოქმედობა, საეაჭრო და საშუაშელო სფეროს ჰიპერტროფიული გაბერების, სხვადასხვაგვარი არასასაქონლო ოპერაციების წარმოებისა და საქმიანობის რიგი აბსოლუტურად დესტრუქციული სახეობების გაჩენის პირობებში ნათელია, რომ ზოგიერთი გადასახადის დიფერენციაცია (მწვანეთების მიცემის და სანჯკიების გარდა) ჩვენს ქვეყანაში უნდა იყოს უფრო მნიშვნელოვანი, ვიდრე განვითარებულ ქვეყნებში. მაგალითად, ჩვენს ქვეყანაში მოგების გადასახადის დიფერენციაციამ განაკვეთების მიხედვით შეიძლება უზრუნველყოს კაპიტალის გადაღინება საქმიანობის მიზანშეწონილ სახეობებში. ბევრ განვითარებულ ქვეყნებშიც გამოიყენება კორპორაციების მოგების გადასახადის დიფერენცირებული განაკვეთები. მაგალითად, აშშ-ში არსებობს მისი სამი განაკვეთი მოგების მოცულობის მიხედვით, რაც ორიენტირებულია მცირე და საშუალო ბიზნისის წახალისებაზე. ჩვენთან, ამ გადასახადის განაკვეთების დიფერენციაცია, ჩვენი აზრით, მიზანშეწონილი იქნებოდა. მწარმოებლური, საშუაშელო და საეაჭრო სექტორების კრილიში, აგრეთვე მწარმოებლური სექტორის ყველაზე პრიორიტეტული სახეობისათვის, რაღაცაე კაპიტალის გადაღინების ჩვეულებრივი მექანიზმი ჩვენთან უახლოეს პერიოდში ვერ დაიწყებს მუშაობას, ინვესტიციური კრიზისის დაძლევა კი სწრაფადაა საჭირო. ასეთი დიფერენციაცია აგრეთვე გადავარჩენს იმ დარგების სწრაფი და არაოპტიმალური სიდიდებით ზრდისაგან, რომლებსაც დროებით მოაქვთ დიდი შემოსავლები ეკონომიკის გარკვეული მოუწყვრთვებლობის პირობებში.

დიფერენცირებული საგადასახადო განაკვეთების, შეღავათების, სანჯკიებისა და აგრეთვე გადასახადების მეშვეობით შემოსავლების მიზანმიმართულად გადანაწილების მექანიზმის გამოყენება ხელს შეუწყობს გადახდისუნარიანი მოთხოვნის გაზრდას და ინვესტიციური კრიზისის დაძლევას, მეურნეობის მიზანშეწონილ სტრუქტურულ გარდაქმნას, პრიორიტეტულად აღიარებული დარგების და წარმოების დაჩქარებულ განვითარებას.

საგადასახადო სისტემის ძირითადი კომპონენტებია შეიძლება წარმოვიდგინოთ შემდეგნაირად: სახელმწიფოში აქაერფი გადასახადების ერთობლიობა; სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების კომპეტენცია და საგადასახადო რეგულირების სფეროში მათ შორის არსებული ურთიერთკავშირისა და ურთიერთშემოქმედების მექანიზმი და კომპეტენციის გამოყენება; გადასახადების და მათი განაკვეთების დადგენის ფორმები და მეთოდები; გადასახადების დარიცხვის მეთოდები და პროცედურები; საგადასახადო კონტროლის ორგანოები. აქვე შეიძლება გამოვყოთ საგადასახადო სისტემის სირითადი ფუნქციებიც: დასკალური, მარეგულირებელი, მასტიმულირებელი და "ამკრძალავი". ცხადია, ისინი წარმოადგენენ ურთიერთდაბოკიდებულ და ურთიერთშეპირობებულ ფუნქციებს. რეგულირებადი, მასტიმულირებელი და "ამკრძალავი" ფუნქციების სწორად გამოყენებაზე დიდად არის დამოკიდებული ფისკალური ფუნქციის შესრულების ეფექტიანობის დონე (ე.ი. ბიუჯეტის შეგების და დაბალანსების დონე). ცნობილია, რომ სხვადასხვა დამახასიათებელი ნიშნების შესაბამისად გადასახადები იყოფა შემდეგ ჯგუფებად: დასაბეგრი ობიექტების მიხედვით - პირდაპირი და არაპირდაპირი; იმ ორგანოს მიხედვით, რომელიც ახორციელებს გადასახადების აკრეფას და განკარგავს - სახელმწიფო, რეგიონული და ადგილობრივი (მუნიციპალური); გამოყენების წესის შესაბამისად - საერთო და სპეციალური.

იმისათვის, რომ მოხდეს სახელმწიფო, რეგიონული და ადგილობრივი ბიუჯეტების დაბალანსება, საჭიროა შემოსავალ-გასავლების სწორი რაოდენობრივი მონაცემების არსებობა რეგიონებს და ადგილებს (მუნიციპალიტეტებს) შორის შემოსავლების ვერტიკალური (ზოგჯერ კი ჰორიზონტალური) გადანაწილების გათვალისწინებით. ამიტომ ერთმნიშვნელოვნად უნდა იყოს განსაზღვრული, თუ ხელო

სუფლებების რომელ დონეს აკისრია პასუხისმგებლობა ამა თუ იმ დანახარჯებზე და რა თანხებით (გადასახადებით, დოტაციებით, სუბსიდიებით, კრედიტებით) შეივსება შესაბამისი დონის ბიუჯეტი, გათვალისწინებული დანახარჯების დაფინანსების უზრუნველსაყოფად. ე.ი. საჭიროა ფინანსების სფეროში სახელმწიფო მართვის დონეებს შორის უფლება-მოვალეობების მკვეთრი განაწილების უზრუნველყოფა, რაც შედის დონეებს-შორის-კომპეტენციის განაწილების და გამოფენის სისტემაში: ნებისმიერ შემთხვევაში ყოველ დონეზე უნდა არსებობდეს საკუთარი ბიუჯეტები და საკუთარი შემოსავლები. მაგალითად, განვითარებულ ქვეყნებში არ არსებობს ერთიანი საბიუჯეტო სისტემა, სახელმწიფო ბიუჯეტი არაა ქრებსით: მსხვილი რეგიონების (შტატების, მიწების, დეპარტამენტების, ოლქების) და მართვის ადგილობრივი ორგანოების (ჭალაქების, რაიონების, საგრაფოების, დისტრიქტების) ფინანსები გაციალდებულია. მართვის ყოველი ორგანო თვითონ, ზემდგომ ორგანოებისგან დამოუკიდებლად წარმართავს თავის მეურნეობას, რაც უზრუნველყოფილია შემოსავლების-წყაროების გამოყვანილობით. ბუნებრივია, რომ უფრო მნიშვნელოვანი თანხები თავს იყრიან სახელმწიფო ბიუჯეტში. არის ისეთი გადასახადები, რომლებიც იყოფა დონეებს შორის განსაზღვრულ პროპორციებში. ბოლო ათწლეულებში შეიმჩნევა ადგილობრივი ბიუჯეტების წილის ზრდის ტენდენცია, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სახელმწიფო ბიუჯეტის წილი მაინც შეუდარებლად დიდ რჩება.

მთლიანობაში, საგადასახადო რეგულირების სფეროში ხელისუფლების ორგანოების კომპეტენცია განპირობებულია მეურნეობის გაძლიერების ტიპით, ფედერალური მოწყობით, ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის თავისებურებებით. მაგრამ არსებობს კომპეტენციის გამოფენის ორი ძირითადი ტიპი. პირველი - როდესაც ცენტრალური (ფედერალური) ორგანოს აკისრია წამყვანი როლი საგადასახადო ინიციატივაში (აშშ). ამ შემთხვევაში, ადგილობრივ ორგანოებს მართალა გააჩნიათ ზოგიერთი ფუნქცია საგადასახადო ინიციატივის სფეროში, მაგრამ მთლიანობაში საგადასახადო პოლიტიკა ცენტრით განისაზღვრება. მეორე ტიპი ითვალისწინებს ხელისუფლების ორგანოების წილობრივ მონაწილეობას (გერმანია და რიგი სხვა ქვეყანა). ამ შემთხვევაში, ხელისუფლების დონეებს შორის კომპეტენციის განაწილების ჩარჩოებში ფიქსირდება, აგრეთვე, ყოველი დონის წილი გადასახადებში. პირველი ტიპი აძლევს ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებს უფრო მეტ თავისუფლებას საკუთარი საგადასახადო პოლიტიკის განსაზღვრაში, მაგრამ იზრდება საგადასახადო ბაზის (და შესაბამისად ბიუჯეტის ხარჯვით ნაწილის) არამდგრადობა და ჩნდება საგადასახადო რეგულირებაში დიფერენცირების შესაძლებლობა რეგიონული დონეების მხრიდან. მეორე ტიპი უზრუნველყოფს ტერიტორიების მიხედვით საგადასახადო შემონატანების შედარებით მდგრადობას, მაგრამ ზოლდება დამოუკიდებელი საგადასახადო პოლიტიკის პირობებს. წარმოქმნილი წინააღმდეგობების გადაწყვეტა ხდება დონეებს შორის გარკვეული კომპრომისის მიღწევით [9, გვ.89] და, აგრეთვე, შემოსავლების ვერტიკალური და ზოგჯერ ჰორიზონტალური გადანაწილებით დოტაციების (სუბსიდიების, გრანტების) საფუძველზე.

ჩვენს ქვეყანაში ამჟამად მოქმედი შიდასახელმწიფოებრივი საფინანსო ურთიერთობების სისტემა არაა სრულყოფილი. მაგალითად, არ არსებობს პასუხისმგებლობის მკვეთრი განაწილება შემოსავლების მიხედვით, მაკროეკონომიკური ეფექტიანობის თვალსაზრისით არაა მოფიქრებული და ავტბული საგადასახადო შემოსავლების განაწილების მოქნილი სისტემა. ადმინისტრაციული დაყოფის სისტემა შემოსავლების ფორმირების, განაწილების და გადანაწილების თვალსაზრისით არ შეესაბამება თანამედროვე მოთხოვნებს (ქ. თბილისის გამოწაკლისით, სადაც ადმინისტრაციული დაყოფა და მართვის დონეები დაახლოებით შეესაბამება განვითარებულ ქვეყნებში მიღებულ სტანდარტებს და ეკონომიკურ მიზანშეწონილი-

ბას - იგულისხმება ადმინისტრაციული დაყოფა და არა მართვის სისტემის სტრუქტურა და ფუნქციების რეალიზაციის ხარისხი). საჭიროა შეზღუდვების სისტემის არსებობაც ცენტრის და რეგიონების მოქმედებაზე იმ მიზნით, რომ სახსრები განაწილდეს მაქსიმალური ეფექტიანობით და ცალკეულმა რეგიონებმა არ მიიღონ მათთვის უფრო ხელსაყრელი პირობები, რაც ეწინააღმდეგება მაქსიმალურა ეკონომიკური მიზანშეწონილობის მოთხოვნებს და შესაბამისად ხელს შეუშლის ქვეყნის ეკონომიკური ინტერესების ეფექტურ რეალიზაციას.

კომპეტენციის გამოვლენა დონეებს შორის წარმოებს, აგრეთვე, დასაბეგრი ობიექტების მიხედვით. ყველაზე მობილურია სადინანსო საშუალებების მოძრაობა. ამიტომ, ამ შემთხვევაში, რეგულირების წამყვან დონეს წარმოადგენს ცენტრი. უფრო ნაკლებად მობილურია საქონლის ბრუნვა, ამიტომ ამ შემთხვევაში კომპეტენციის გამოვლენას დონეებს შორის აქვს უფრო რთული ხასიათი. ყველაზე ნაკლებად მობილურია მატერიალური საშუალებების და ფონდების მოძრაობა. მთლიანად აბოვილურ ობიექტებს მიეკუთვნება მიწა, შენობები, ნაგებობები და ა.შ. ამიტომ ყველაზე ხშირად ადგილობრივი ორგანოების კომპეტენციაში შედის საგადასახადო რეგულირება საკუთარების ობიექტებზე, უპირველეს ყოვლისა, უძრავ ქონებაზე და მიწაზე.

ბიუჯეტების დამოუკიდებლობის პირობებში ვერტიკალური ურთიერთობები უზრუნველყოფილია კომპეტენციის გამოვლით ბიუჯეტის, შემოსავლების, საგადასახადო პოლიტიკის, საბიუჯეტო ხარჯების შესრულების კონტროლის, სხვადასხვა დონის ბიუჯეტებს შორის სადინანსო ნაკადების გადანაწილების სფეროებში. სხვადასხვა ქვეყნებში ეს ურთიერთობები ხორციელდება სხვადასხვაინაირად, მაგრამ მნიშვნელოვანია შემდეგი კრიტერიუმები: საკანონმდებლო ინიციატივის უფლება, საგადასახადო განაკვეთის განსაზღვრა და საგადასახადო შემოსავლების განაწილება ხელისუფლების დონეებს შორის, შემოსავლების გადანაწილების სისტემის დადგენა, ხელისუფლების იმ დონის დადგენა, რომელიც ახორციელებს საკანონმდებლო აქტების ადმინისტრაციულ შესრულებას.

მისასადავებ, საბიუჯეტო-საგადასახადო სისტემის ფორმირება და მისი რეგულირება აღნიშნული სახით განვითარებულ ქვეყნებში, უპირველეს ყოვლისა, განპირობებულია ხელისუფლების ორგანოებს შორის კომპეტენციის მკვეთრი განაწილების (გამოვლენის) ღონისძიებებით სახელმწიფო (ფედერალურ), რეგიონულ (ნტატის, ოლქის, მიწის) და ადგილობრივ (მუნიციპალურ, კომუნალურ, რაიონულ) დონეებს შორის. იგი, აგრეთვე, განპირობებულია ცენტრის წამყვანი (მაგრამ არა ყოვლისმომცველი) როლით საკანონმდებლო საგადასახადო რეგულირებაში, ყველა დონის ბიუჯეტების დამოუკიდებლობით, რომლებსაც აქვთ კანონმდებლობით განსაზღვრული და რიც შემთხვევაში ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი შემოსავლების წყაროები და რიც ქვემდგომი ბიუჯეტებიდან საერთო სახელმწიფოეზი პრაგამების დასადინანსებლად სახსრების გადარიცხვის პრაქტიკის არარსებობით (რიც ქვეყნებში ამას აქვს ადგილი. მაგალითად, გერმანიაში, მაგრამ გადანაწილებული სახსრების წილი ჩვეულებრივად მცირეა; რიც ქვეყნებში, მაგალითად გერმანიაში, წარმოებს აგრეთვე სახსრების პორიზონტალური გადანაწილება უფრო მდიდარი რეგიონებიდან ნაკლებად მდიდარ რეგიონებში).

სამომხმარებლო საქონლის და მომსახურების დეფიციტის, შრომის ანაზღაურების დაბალი დონის პირობებში მძალაუზრუნველყოფილი ფუნქციის 'ჭარბი' შემოსავლები ახდენენ მნიშვნელოვან გავლენას ფასების ზრდაზე. ამიტომ, გარდამავალი პერიოდის პირობებში (როგორც იმყოფება საქართველო) პირდაპირი გადასახადების (მოვების, საშემოსავლო გადასახადის და სხვა) განაკვეთებს და მათი დიდფრენციკრების პრინციპებს უნდა მიენიჭოს განსაკუთრებული მნიშვნელობა.

დისკრეციული შემოსავლის ცე.ი. შემოსავლის, რომელიც რჩება გადასახადების გადამხდლების განკარგულებაში) ზომის, მისი განაწილების, გამოყენების მიმარ-

თულუბებსა და შესაძლებლობებზე (მოხმარების განაწილება საქონლის და მომსახურების ჯგუფების მიხედვით; მაღალხარისხიანი და პრესტიჟული საქონლის, ფუფუნების საგნების მოხმარების დონე; რეალური ქონებით უზრუნველყოფილი ფსიანი ქალაქების შექმნა ან ბანკების და საშუაშელო ორგანიზაციების ფსიანი ქალაქების შექმნა და დაგროვება ანაბრებზე; საკუთარი სანეწარმო საკმიანობის გახსნა და განვითარება ან შემოსავლების გამოყენება სპეკულაციურ აბერაციებში) ბევრად არის დამოკიდებული ეკონომიკის მდგარადობა. ამიტომ, დაბეგვრის პროგრესული საგადასახადო სკალის შემოღებისას და მიზანშეწონილი განაკვეთების განსაზღვრისას საჭიროა წარმოდგენა ვიჭონიით დისკრეტულ შემოსავალზე და მის განაწილებაზე მოსახლეობის ჯგუფებს შორის. ამჟამად, შეიძლება დისკრეტული შემოსავლის მხოლოდ მიახლოებითი განსაზღვრა, ხოლო სპეციალური საგადასახადო სკალის შედგენას კი საჭიროა ორიენტირება პრიორიტეტული საქმიანობის სახეობების გამოცოცხლებაზე და დესტრუქციული სახეობების ჩანშობაზე—გადასახადების დაბეგვრის საგადასახადო სკალის დიფერენცირების მოუხედავად დისკრეტული (განკარგავი და რჩენილი) შემოსავლის ოდენობა საკმაოდ მდგრადად უნდა იზრდებოდეს დასაბეგრი შემოსავლის მოცულობის ზრდასთან ერთად, სხვანაირად დაიკარგება მისი შემდგომი ზრდის სტიმული. ეს კი მოახდენს ნეგატიურ გავლენას ეკონომიკური ზრდის ტემპებზე და ხალხის კეთილდღეობის საერთო დონეზე. ძაგრამ, უკანასკნელი არ ეხება საქმიანობის დესტრუქციულ ფორმებს, რომელთა ჩანშობა საჭიროა ყველა შესაძლო საშუალებებით, მათ შორის მათ საქმიანობაზე პირდაპირი გადასახადების მაღალი განაკვეთის დაწესებით, ან განსაკუთრებული პირდაპირი გადასახადის შემოღებით (გადასახადი ზემოკლებაზე, გადასახადი კონიუნქტურაზე, გამათანაბრებელი გადასახადი).

არაპირდაპირი გადასახადებით დაბეგვრის უფრო მეტი ხედრითი წილი მოდის მოსახლეობის მაღალშემოსავლიან ჯგუფებზე, რომლებიც უფრო მეტი რაოდენობით ყიდულობენ დაბეგვრად პროდუქტებს. რამდენადაც არაპირდაპირი გადასახადებით დაბეგვრა ახდენს გავლენას დისკრეტულ შემოსავალზე და მისი გამოყენების მიმართულუბებზე, ამდენად, ამიტომეტი აგრეთვე შეიძლება ეკონომიკის განვითარების რეგულირება. ძირითადად არაპირდაპირი გადასახადი გადასახადმა ბრუნვიდან განიცადა ტრანსფორმირება ჯერ გადასახადში გაყოფებზე (რომელიც ახლაც გამოიყენება ბერ ქვეყანაში, მაგალითად აშშ-ში), შემდეგ კი დამატებული ღირებულების გადასახადში, რომელიც პირველად იყო შემოღებული სალონგეთში, ამჟამად კი გამოიყენება ევროპეერთიანების ყველა ქვეყანაში და მრავალ სხვა ქვეყანაშიც. ზოგიერთ ქვეყანაში (კანადა, რუსეთი) ორი უკანასკნელი გადასახადით დაბეგვრა არსებობს ერთდროულად. საქონლის და მომსახურების შემადგენლობაში გამოიყოფა აქციზური საქონლის ჯგუფი (ალკოჰოლური სასმელი, თამბაქოს ნაწარმი, ბენზინი და სხვა ნავთობპროდუქტები, ავტომანქანები, ძვირფასეულობა და ა.შ.) და აგრეთვე ხანგრძლივი მოხმარების და ფუფუნების რიგი საქონელი, რომელზეც გამოიყენება გადასახადით დაბეგვრის განსაკუთრებული ინდივიდუალური წესი, დანარჩენი საქონლის მიმართ გამოიყენება გადასახადი გაყოფაზე ან დამატებული ღირებულების გადასახადი. თანამედროვე ეტაპზე დამატებული ღირებულების გადასახადი სულ უფრო მეტად იღებს თავის თავზე არაპირდაპირი გადასახადებით დაბეგვრის უნივერსალური სახეობის ფუნქციებს, რასაც, კერძოდ, ხელს უწყობს მისი დიფერენციაცია საქონლის სახეობების კრილიში. არაპირდაპირი გადასახადების და გადასახადელების მნიშვნელოვანი სახეობა აგრეთვე საბაჟო შემოსავლები იმპორტისა და ექსპორტისაგან.

მოგება წარმოადგენს შეჯამებულ მაჩვენებელს, რომელიც ახასიათებს კორპორაციის, ფირმის, საწარმოს მუშაობის ეფექტურობას, გვაძლევს საშუალებას გომსჯელოთ, ესა თუ ის ორგანიზაცია რამდენად სიცოცხლისუნარიანია ბაზრის

პირობებში. ამასთან, არ შეიძლება დავეთანხმოთ იმ აზრს, რომ მოგების გადასახადი წარმოადგენს სტრუქტურაშემქმნელ გადასახადს მხოლოდ თანაბარი პირობების არსებობისას (ერთიანი განაკვეთი და მიზნობრივი შედარებები), რაც უზურუნველყოფს დარგთაშორისი კონკურენციის შესაძლებლობას და კაპიტალს გადასხმას (გადაწარმოებას) დარგებში მოგების უფრო მაღალი ნორმით [6, გვ.43]. თანამედროვე ეტაპზე განვითარებული საბაზრო უკონომიკის მქონე ქვეყნების უმეტესობაში შემოღებული მოგების გადასახადის განაკვეთების ღირფრენციების (შეღავათების და სანქციების გარდა) პრაქტიკა, ამა თუ იმ ფაქტორთან დამოკიდებულებაში, ეკონომიკური განვითარების უფრო ეფექტური პირობების მიღწევის მიზნით [4, გვ.75; 3, გვ.49], რაც არ აფერხებს კაპიტალის მიზანშეწონილი გადაღინების პროცესს.

ეკონომიკური განვითარების ქვეყნების უმრავლესობაში იმ კომპანიების მოგება, რომელიც ეკუთვნის უცხოურ კაპიტალს, იბეგრება უფრო მაღალი განაკვეთით, ვიდრე ეროვნული კორპორაციების, ხოლო ეროვნული კორპორაციები კი იხდიან უფრო დიდ გადასახადებს მოგებიდან, რომელიც მიღებულია ქვეყნის ფარგლებში [8, გვ.78]. მაგრამ ქვეყნები, რომლებსაც სჭირდებათ განსაზღვრულ დარგებში ინვესტიციების მოზიდვა, მოგების გადასახადის მიმართ ახორციელებენ ღირფრენციურ პოლიტიკას.

ერთ-ერთ ძირითად პირდაპირ სტრუქტურაშემქმნელ გადასახადს წარმოადგენს გადასახადი კაპიტალის მომატებაზე. ქვეყნების უმეტესობაში იგი იკრძევა ანა მატების გაჩენის მომენტში, არამედ ისი რეალიზაციისას (მაგალითად, აქციების გაყიდვის შემდეგ). ბელგიაში და საფრანგეთში ამ გადასახადის განაკვეთი უფრო ნაკლებია, ვიდრე მოგების გადასახადის ჩვეულებრივი განაკვეთი. ბელგიაში, გერმანიაში, ნიდერლანდებში და იტალიაში გრძელვადიანი დაბანდლებების განხორციელებისას გადასახადი მოქალაქეებისაგან კაპიტალის მომატებაზე საერთოდ არ იკრძევა [4, გვ.76].

ინვესტიციები და კაპიტალის შექმნა წარმოადგენენ ეკონომიკური ზრდის გადამწყვეტ პირობას. ამიტომ ინვესტიციების დაუფიქრებელი დაბეგრვა მოახდენს არახელსაყრელ გავლენას პრიორიტეტულ დარგებში კაპიტალის შექმნის პროცესზე, შეაფერხებს კრიზისის დაძლეულს და რაციონალურ სტრუქტურულ გარდაქმნას. აქვე აღინიშნავთ, რომ აგრეთვე მიზანშეუწონელია ინვესტიციური მიზნებისათვის მინჭანა-მოწყობილობის იმპორტის არაპირდაპირი გადასახადებით დაბეგრვა, თუ კაპიტალის დაბანდება ხდება პრიორიტეტულად გამოცხადებულ დარგებში.

დამატებული ღირებულების გადასახადი წარმოადგენს არაპირდაპირ გადასახადს საქონელზე და მომსახურებაზე. მას აქვს უფრო კართო დასაბეგრი ბაზა სხვა არაპირდაპირ გადასახადებთან შედარებით და უფრო მაღალი ძირითადი განაკვეთები. დამატებული ღირებულების გადასახადის საგადაშლელია ზაზა წარმოადგენს ღირებულებას, რომელიც დამატებულია საქონლის წარმოების და რეალიზაციის ყოველ სტადიაზე და მოიცავს ხელფასს დანარიცხებით, ამორტიზაციას, კრედიტის პროცენტს, მოგებას, ხარჯებს ელექტროენერგიაზე, რეკლამაზე, ტრანსპორტზე და ა.შ. ფასში შედის დამატებული ღირებულების გადასახადის მთელი ჯამი, რაც შეიტანეს მიწარმებმა საქონლის მომხმარებელამდე წაწევის ყველა სტადიაზე. ამიტომ ამ გადასახადის ძირითადი (მაგრამ არა ერთადერთი) და საბოლოო გადამხდლები არიან მომხმარებლები. ამ გადასახადის უნივერსალურობისა და ბოუქტში შემოსულის რეგულარობის გამო ეს გადასახადი წარმოადგენს დაბეგრვის ერთ-ერთ ყველაზე ეფექტურ ფორმას, რომელიც აგრეთვე ეკონომიკის რეგულირების ეფექტური საშუალებაა.

დამატებული ღირებულების გადასახადის უპირატესობანია: საგადასახადო სკალის გამოანგარიშების და აკრეფის პროცედურების მიმართ მიდგომის უნიტარულობა; კონტროლის გამარტივება საქონლის და მომსახურების მოძრაობაზე,

დანახარჯებზე; ექსპორტის სტიმულირება, რადგანაც საქონლის ექსპორტი ამ გადასახადით არ იბეგრება; პირდაპირი გადასახადებისაგან განსხვავებით დამატებული ღირებულების გადასახადი შემოდის ზაინიში რეგულარულად და თანაბრად. გადასახადის ძირითადი რეგულირებადი ფუნქციებია პარამეტრების კონსისტენციის შეკავება, ბაზრიდან სუსტი მწარმოებლების დაჩქარებული განდევნა და სხვა.

საფრანგეთში, სადაც ეს გადასახადი პირველად იყო შემოღებული 1954 წ., ამჟამად მოქმედებს ოთხი განაკვეთი. ფიქსირებული განაკვეთები განისაზღვრება კანონით ფინანსების შესახებ, რომელსაც ყოველწლიურად ამტკიცებს პარლამენტი. მაგალითად, 1988 წ. მოქმედებდა შემდეგი განაკვეთები: 33,33% - უკიდურესი განაკვეთი, ფუფუნების საგნებზე, თამბაქოზე, ალკოჰოლზე; 18,6% - ნომინალური განაკვეთი საქონლის და მომსახურების ყველა სახეობაზე; 7,0% - შემცირებული განაკვეთი კულტურულ-საგანმანათლებლო ს-ვნებზე; 5,5% - პირველადი საჭიროების საქონელზე და მომსახურებაზე [10, გვ.106]. იტალიაში ამჟამად მოქმედებს ხუთი განაკვეთი: შეღავათიანი - 0 და 4%-იანი; ძირითადი - 9%-იანი; ორი დანარჩენი 19 და 38%-იანი [10, გვ.108]. დიდ ბრიტანეთში სტანდარტული განაკვეთია 15%, მაგრამ რიგი საზოგადოებრივად ან სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი საქონელი და მომსახურება იბეგრება ნულოვანი განაკვეთით. გერმანიაში საშუალო განაკვეთია 14%, მაგრამ გთვლისწინებულია 7% (ზევით ან ქვევით მისი გადახრის შესაძლებლობით), სასურსათო საქონელი კი იბეგრება 6,5%-ით [5, გვ.22].

სხვადასხვა განაკვეთების პრობლემა ახდენს გავლენას საქონლის კონკურენტუნარიანობის დონეზე ფასებში განსხვავებების გამო და უჩენს საზრუნავს იმ ქვეყნებსაც, რომლებიც არ შედიან ევროგაერთიანებაში. გარდამავალი პერიოდში დამატებული ღირებულების გადასახადის განაკვეთების განსაზღვრისას საჭიროა განსაკუთრებული სიფრთხილე, რადგან სასაქონლო დეფიციტის და კონკურენტის ფაქტორი უქონლობის პირობებში ეს გადასახადი მთელი სიმძიმით აწევა საბოლოო მომხმარებელს, ახდენს ინფლაციური პროცესების სტიმულირებას [7, გვ.24; 11, გვ.27; 13, გვ.21].

საქართველოში ამჟამად საჭიროა, რომ დამატებული ღირებულების გადასახადის დონემ არ მოახდინოს ინფლაციური ზეწოლა ეკონომიკაზე. ჩვენი აზრით, ამას ხელს შეუწყობს მისი მკვეთრი დიფერენცირება საქონლის ჯგუფების მიხედვით, რაც შესაძლებელს გახდის არაპირდაპირი გადასახადების დაბეგვრის სიმძიმის გადანაწილებას მალაქმომოსავლიანი ფენების მხარეს. ამავდროულად მოხდება ძვირადღირებული საქონლის მოხმარების წილის გარკვეული შემცირება მთლიან მოხმარებაში, რაც წააჭეზებს მწარმოებლებს და კომერსანტებს გადაერთონ როგორც მომხმარებელზე და საბოლოო ჯამში მოემსახურება ეკონომიკის გამოცოცხლების მოთხოვნებს შესაბამისი პროდუქციის წარმოების მოცულობის ზრდის საფუძველზე. პირველადი საჭიროების საქონლის ძირითადი სახეობები შეიძლება პირველ ხანებში საერთოდ იყვნენ განთავისუფლებული ამ გადასახადით დაბეგვრისაგან.

განვითარებულ ქვეყნებში უკანასკნელ პერიოდში იზრდება ქონების გადასახადის მნიშვნელობა. საქართველოში ქონების გადასახადის განაკვეთები განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით მეტისმეტად დაბალია. მაგრამ, ამ გადასახადს აქვს სერიოზული პოტენციალური შესაძლებლობა ეკონომიკის რეგულირებაში: ეკრძოდ, გადასახადის საგრძნობი დონე მოახდენს გავლენას იმ მესაკუთრეებზე, რომლებიც არაეფექტურად იყენებენ შენობებს, ნაგებობებს, მოწყობილობას, აძილებს მათ უფრო ეფექტურად გამოიყენონ ან გაყიდონ ზედმეტი საკუთრება, რაც გამოაცოცხლებს საფონდო ბაზარს, დაიწყება საწარმოო ქონების გადანაწილება იმ პირთა ხელში, რომლებსაც შეუძლიათ მისი უფრო ეფექტიანი განკარგვა. გონივრულ ზღვრებში ამ გადასახადის გაზრდის ექნება აგრეთვე ანტიინფლაციური

მნიშვნელობა, უძრავი ქონების საბაზრო ღირებულება (რომელიც ქვეყანაში ჯერ-ჯერობით ძალიან დაბალია) მიუხალოვდება მისი რეალური ღირებულების დონეს.

მაგრამ ქონების გადასახადის განაკვეთის განსაზღვრისას საქირთა ქვეყნის ეკონომიკის ტერიტორიული თავისებურებების და სტრუქტურული მახასიათებლების გათვალისწინება. ეს უკანასკნელი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ძირითადად საწარმოო ფონდების დაბეგვრისას. მაღალ-არადიფერენცირებული ქონების გადასახადი გამოიწვევს ფონდტევადი დარგების დისკრიმინაციის შრომატევადი წარმოებების სასარგებლოდ და გადაიქცევა მნიშვნელოვან მუხრუპად ტექნიკური და ტექნოლოგიური გადაიაჩნდების დროს. ამ შემთხვევაში, ყველაზე ხელსაყრელ პირობებში აღმოჩნდებიან ის სტრუქტურები, რომლებსაც არა აქვთ ძირითადი ფონდები, ან მათი წილი კაპიტალში უმნიშვნელოა.

წინათ არსებული ფონდების გადასახდელის არაფექტურობამ გვიჩვენა, რომ გადასახადი მაღალი განაკვეთით არ შეიძლება იყოს ერთიანი ყველა დარგებისა და საწარმოებისათვის. ამ გარემოების გათვალისწინებლობა ბაზრის პირობებში შეადგენს კაპიტალის საბაზრო გადაინების და აქტიონერული საკუთრების ფორმირებას.

საზღვარგარეთ ოპტიმალურად ითვლება ქონების გადასახადის განაკვეთის ისეთი დონე, რომელიც მუნიციპალური მომსახურების ღირებულების ადეკვატურია, მაგრამ მისი დადგენა ძნელია. დაბალი შემოსავლები ქონების გადასახადიდან განიხილება როგორც არაადეკვატური საგადასახადო პოლიტიკის და არადაამკაცო-ფილზელო საგადასახადო მართვის შედეგი, მეტისმეტად მაღალი განაკვეთით კი სამთავრობო მიხედვების მოსყიდვის ცდუნებას განაპირობებენ [1, გვ.43, 44].

ცხადია, რომ ქონების გადასახადი უნდა იყოს დიფერენცირებული საწარმოო დანიშნულების ქონების (ძირითადი საწარმოო ფონდების) ფონდტევადობის გათვალისწინებით, საკუთრების სახეების კრილში: საწარმოო, კომერციული (მათ შორის დანიშნული დაწესებულებების, ფირმების წარმომადგენლობებისა, ბანკებისათვის და ა.შ.), სოციალურ-საყოფაცხოვრებო (საცხოვრებელი, კერძო ავტომანქანები და ა.შ.). განვითარებულ ქვეყნებში ქონების გადასახადის დიფერენცირება ხდება აგრეთვე მისი სიდიდის მიხედვით, მოსახლეობის ნაკლებად უზრუნველყოფილი ფენების დაცვის მიზნით, ამასთან, დიფერენცირება ამ მიმართულებით ძლიერდება. ბევრ ქვეყანაში მიწის გადასახადით დაბეგვრის ოდენობა დამოკიდებულია ადგილმდებარეობაზე, წიაღისეულის არსებობაზე და ა.შ.

ფიზიკურ პირთა საშემოსავლო გადასახადს ყველა ქვეყანაში აქვს პროგრესული ხასიათი. მკდარი შეხედულებები საშემოსავლო და სხვა ძირითადი გადასახადების განაკვეთების დიფერენცირებაზე უარის თქმის აუცილებლობის შესახებ. კარგად მოწესრიგებული საბაზრო მეურნეობის მქონე ქვეყნებშიც კი არსებობს საშემოსავლო გადასახადის პროგრესული განაკვეთები. ერთიანი განაკვეთის შემოღება არაა გამართლებული არც ეკონომიკურად და არც სოციალურად. განვითარებულ ქვეყნებში ამა თუ იმ ფორმაში მიღებული კორპორაციული (მოგების), საშემოსავლო და სხვა გადასახადების განაკვეთების დიფერენცირება განპირობებულია საბაზრო ეკონომიკის მიზანშეწონილი რეგულირების ობიექტური აუცილებლობით და არ ეწინააღმდეგება მას.

არაპირდაპირი გადასახადების მნიშვნელოვანი ელემენტია - საბაჟო შემოსავლები და შემოსავლები ექსპორტიდან. საბაჟო შემოსავლები, რომლებიც ფაქტურად წარმოადგენენ შემოსავალს იმპორტიდან, შედგებიან საბაჟო გადასახდლებისაგან (საბაჟო გადასახადი, საბაჟო პროცედურაზე მოსაკრებელი, საბაჟო მომსახურებაზე მოსაკრებელი, საფასური საქონლის საბაჟო გაცილებაზე, საბაჟო აუქციონებზე მონაწილეობის საფასური და სხვა; დამატებული ღირებულების გადასახადი და აქციზი იმპორტულ საქონელზე). საბაჟო გადასახადი განსაზღვრება საქონლის იმპორტული ღირებულების მიხედვით. ყველა ქვეყანაში იმპორტული ტა-

რადიკების და საბაჟო გადასახდლების მეშვეობით რეგულირდება იმპორტის ნაკადები საქონლის ჯგუფების კრილში, რაც ხელს უწყობს რაციონალური სტრუქტურული პოლიტიკის გატარებას. საბაჟო გადასახადები გამოიყენება სახელმწიფოს მიერ არა მარტო როგორც ბიუჯეტის შევსების წყარო, არამედ როგორც შიდა ბაზრის რეგულირების ინსტრუმენტი. საბაჟო გადასახდების ზრდა განიხილება როგორც პროტექციონისტული ზომა, მიმართული შიდა ბაზრისა და ეროვნული მეწარმეების დაცვაზე.

განვითარებულ ქვეყნებში ექსპორტის წახალისების ან შეკავების მიზნით საქონლის ჯგუფების კრილში გამოიყენება სახელმწიფო და საბაზრო რეგულირების მთელი კომპლექსი.

ექსპორტული-იმპორტული ოპერაციების არაპირდაპირი გადასახადებით დაბეგრას განვითარებულ ქვეყნებში აქვს რთული ხას. ათი, რომელიც მიმართულია საგარეო ვაჭრობის რაციონალიზაციაზე. შესაბამისი სისტემის არარსებობა იწვევს უარყოფით პროცესებს და შედეგებს: არაეკვივალენტური გაცვლა, უცხოური კაპიტალის და ერთობლივი საწარმოების ორიენტირება მხოლოდ სამუშაო საშუალებაზე, საექვო წარმოშობის კაპიტალის ეკონომიკაში შეღწევა, აღნიშნული ჯგუფების და სხვა ექსპორტიორების და იმპორტიორების მიერ შემოსავლების მიღება ეკონომიკის გაბარტახების და სარესურსო პოტენციალის გამოფიტვის ხარჯზე, რასაც ადგილი ჰქონდა ახლო წარსულში.

საბაზრო ეკონომიკის შქონე ქვეყნებში საქსპორტო-საიმპორტო ოპერაციების დაბეგრისათვის გამოიყენება, აგრეთვე, გამათანაბრებელი გადასახადი, რომელიც მიმართულია იმპორტულ (მსოფლიო) და შიდა ფასებს შორის სხვაობის გამო შექმნილი ზემოების ამოღებისაკენ, საბაჟო გადასახადების გათვალისწინებით. ასეთი გადასახადით დასაბეგრი საქონლის ნუსხა ჩვეულებრივად არაა დიდი (ძირითადად ეს არის ნავთობი და ნავთობპროდუქტები).

გადასახადების დაბეგრის საკანონმდებლო რეგლამენტაცია იძლევა გადასახადების სისტემის ცენტრალიზებული მართვის განხორციელების შესაძლებლობას, რის გამოც უკანასკნელი წარმოადგენს სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის რეალიზაციის ერთ-ერთ ძირითად ინსტრუმენტს.

ჩვეულებრივად გადასახადებით დაბეგრა რეგულირდება კანონების დიდი ჯგუფით, რომლებშიც გაშუქებულია როგორც დაბეგრის უშუალო პრინციპები და მექანიზმები, ასევე ეკონომიკური საქმიანობის სხვა მხარეები. მაგალითად, კანონმდებლობაში ინტეგრაციების პროცესში უცხოური კაპიტალის მონაწილეობის რეგლამენტაციაზე, ინოვაციურ საქმიანობაზე, სუბსიდიებზე, სუბვენციებზე და ა.შ. არის მუხლები, რომლებიც ეხება ეკონომიკური საქმიანობის იმ სახე ახების გადასახადებით დაბეგრის წესებს ან დაბეგრის მექანიზმის კოორდინაციას, რომლებიც განისაზღვრებიან შესაბამისი კანონით, მაგალითისათვის შეგვიძლია გავიხსენოთ ცვლილებები გადასახადებით დაბეგრის პროცედურაში საქმიანობის ამა თუ იმ სახეობის სუბსიდიების დროს. ვერა ამა, შეიძლება მოეფიქროთ ის ფაქტი, რომ საგადასახადო ურთიერთობები შევდეთში რეგულირდება კანონებით: შემოსავალზე სახელმწიფო გადასახადის, კომუნალური გადასახადის, შესატანების, კაპიტალური დაბანდების საერთო რეზერვის, მოდერნიზაციის განსაკუთრებული ფონდის, სოციალური გადასახდების, ექსპორტის დაკრედიტებაში დახმარების შესახებ და სხვა [8, გვ.60-67].

უნდა აღინიშნოს, რომ თუ გადასახადების განაკვეთები მერყეობენ, ე.ი. სხვადასხვა წლებში მათი კორექტირება ხდება, გადასახადების გამოყენების წესები წლების განმავლობაში ძირითადად სტაბილურია.

გადასახადებით დაბეგრის ფისკალური ფუნქციის რეალიზაცია უზრუნველყოფს სახელმწიფო ფულადი ფონდის შექმნას, ქმნის სახელმწიფოს არსებობის და ფუნქციონირების მატერიალურ წინამძღვრებს. ფისკალური ფუნქცია განაპირობებს

მარეგულირებელ ფუნქციას, რომელშიც გადასახადები გამოლიან გადანაწილების პროცესის აქტიური ინსტრუმენტის როლში, ახდენენ არსებით გავლენას სამეურნეო განვითარებაზე, ახალისებენ ან აკავებენ მის ტემპს, განსაზღვრავენ პროპორციებს საქმიანობის სახეებს შორის, აძლევენ ან ასუსტებენ კაპიტალის დაგროვების პროცესს, აფართოებენ ან ავიწროებენ მოსახლეობის გადახდისუნარიან მოთხოვნილებას.

მნიშვნელოვანია სხვადასხვა სახეების გადასახადებს შორის შეფარდებისა და აგრეთვე სხვადასხვა დონეებს შორის პროპორციების სწორი დადგენა. განვითარებულ ქვეყნებში არსებობს პირდაპირი გადასახადების წილის შემცირებისა და არაპირდაპირი გადასახადების წილის ზრდის ტენდენცია. დღეისათვის, რაც ქვეყანაში ჰარბობს არაპირდაპირი გადასახადების წილი. საფრანგეთში არაპირდაპირი გადასახადებზე მოდის 60%, აშშ-ში კი პირიქით, ვერ-ვერობით ჰარბობს პირდაპირი გადასახადების წილი.

შეიმჩნევა განაკვეთების (პროცენტებში) ზედა და ქვედა ზოგების დაახლოების გარკვეული ტენდენცია, ძლიერდება საგადასახადო შედავითებისა და სანქციების მიზნობრივი ორიენტაცია, ადვილი აქვს მათი მარეგულირებელი ზემოქმედების გაძლიერების მიზანსწრაფვას. ერთდროულად მცირდება შედავითების ნიარსახეობათა რაოდენობა, რაც მიმართულია იმაზე, რომ ხელი შეუშალოს ზოგიერთ ფირმებს (განსაკუთრებით მსხვილ კომპანიებს) გადასახადებით დაბეგრისაგან შემოსავლების გადამაღვის ხერხების მოძებნაში შესაბამისი საკონსულტაციო ფირმების მეშვეობით.

გარდამავალი პერიოდის პირობებში გადასახადების ნუსხამ და განაკვეთებმა, აგრეთვე, შედავითების და სანქციების სისტემამ უნდა უზრუნველყოს: 1) კრიზისიდან გამოსვლის და მიზანშეწონილი სტრუქტურული გარდაქმნის პროცესების სტიმულირება; 2) სამეურნეო საქმიანობის აქტივობისა საჭირო მიმართულებით; 3) მიზანშეწონილი სამეურნეო საქმიანობის (მათ შორის მიზანშეწონილი უცხოური კაპიტალის) ინვესტირებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა; 4) ეკონომიკაზე ანტიინფლაციური ზემოქმედება; 5) საწარმოო პოტენციალის განაწილების სტიმულირება მობილურად, ეფექტიანად მომუშავე იმ წარმოებათა სასარგებლოდ, რომლებიც ორიენტირებულია საზოგადოების საჭიროებებზე მოთხოვნების დაკმაყოფილებაზე, ექსპორტული საწარმოო პოტენციალის და საჭირო იმპორტანაცვლებითი წარმოებების შექმნაზე; 6) ინვესტიციური პროცესის ორიენტირების მიმართულების შეცვლა საშუაშეგლო ოპერაციების უპირატესი დაფინანსებიდან საწარმოო ოპერაციების დაფინანსებაზე.

არაპირდაპირი გადასახადები, უპირველეს ყოვლისა, წარმოადგენენ გადასახა უებს მომხმარებლებზე, ხოლო პირდაპირი კი - მწარმოებლებზე. არაპირდაპირი გადასახადების სასარგებლოდ პროპორციების შეცვლის მიზანია სანქციონო საქმიანობის სტიმულირება. მაგრამ, ამასთან ერთად, არ უნდა დავეშვათ გადახდისუნარიანი მოთხოვნილების შემცირება, რაც გამოიწვევს ეკონომიკის განვითარების დაკეშას. გადახდისუნარიანი მოთხოვნილება საბაზრო ეკონომიკის განვითარების ძირითადი მამოძრავებელი ძალაა, რომელიც იძლევა საჭირო მიმართულებით მისი სტრუქტურის გარდაქმნის შესაძლებლობას, იმ დარგებში და საწარმოებში კაპიტალისა და მუშა ძალის გადაღინებაზე ზემოქმედების მეშვეობით, რომლებითაც დაინტერესებულია საზოგადოება. ამიტომ, არაპირდაპირი გადასახადების განაკვეთების დადგენისას საჭიროა გავითვალისწინოთ, თუ როგორ გავლენას მოახდენენ ისინი მოსახლეობის ძირითადი მასის გადახდისუნარიან მოთხოვნილებაზე. ჩვენ პირობებში საჭიროა მოსახლეობის ძირითადი ოსის მოთხოვნილების გაზრდა (სხვათაგან ეკონომიკის საფუძვლიან ზრდის ადგილი არ ექნება). საგადასახადო პოლიტიკა ამ მიმართულებით იმუშავეს სასოციალური მნიშვნელობის საქონელზე და ზოგიერთ სხვა ფართო მოხმარების საგნებზე დამატე-

ბულო ღირებულების გადასახადის განაკვეთების შემცირების შემთხვევაში. ამასთან, როდესაც დაგროვილი სახსრები იხარჯება ძირითადად შუამავლობის სფეროში და მაღალშემოსავლიან ფენებში, მაღალია ძვირადღირებული საქონლის მოხმარება. მსგავს შემთხვევებში საჭიროა ასეთ საქონელზე დამატებული ღირებულების გადასახადის განაკვეთების გაზრდა, რაც შეუწყობს ხელს ძვირადღირებული საქონლის შემენახე მიმართული შემოსავლების განსაზღვრულ ზომებში გადადენას წარმოების სფეროში და ამით უზრუნველყოფს მის გარკვეულ გამოცოცხლებას.

გადახდისუნიანი მოთხოვნის გარდა საბაზრო მეურნეობის განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე ექსპორტული შესაძლებლობების განვითარებას. ეს განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ისეთი მცირე ქვეყნისათვის, როგორცაა საქართველო. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენთან, დღეისათვის აუცილებელია ექსპორტის სტიმულირება პირდაპირი და არაპირდაპირი გადასახადების მოქნილი გამოყენების მეშვეობით. დამატებული ღირებულების გადასახადით არ იზღვრება საქონლის ექსპორტი. ექსპორტზე ხელი უნდა შეუწყოს აგრეთვე საბაჟო გადასახადმა იმპორტზე. ასე შეგვიძლია, ექსპორტზე ორიენტირებულ საწარმოთა მუშაობისათვის საჭირო იმპორტულ პროდუქტებზე (ნედლეული, საკომპლექტო დეტალები, კვანძები, ძირითადი ფონდები და მათთვის სათანადო ნაწილები) შეიძლება მიწოდებული საბაჟო გადასახადების დადგენა, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევებში კი საბაჟო გადასახადისგან მათი მთლიანი განთავისუფლება. შეიძლება, აგრეთვე, საბაჟო გადასახადთან დროებით მოკმედი ფასდაკლების სისტემის დანერგვა.

ჩვენთან, ამჟამად, საჭიროა პირდაპირი გადასახადების წილის გარკვეული შემცირება, რაც ხელს შეუწყობს მეურნეობის გამოცოცხლებას და ეკონომიკის ორიენტაციას: მიზანშეწონილ სტრუქტურულ გარდაქმნაზე მარამ, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იქნება დაწესებული დიფერენცირებული განაკვეთები საქმიანობის ძირითადი მიმართულებების კრილში და სწორად იქნება განსაზღვრული შეღავათების და სანქციების სისტემა ამა თუ იმ სახეობის წახალისების, ან შეკავებისათვის.

საგადასახადო განაკვეთების სწორად დადგენისათვის, კერძოდ, საჭიროა დასაბეგრი მოგების ცნების მკვეთრი განსაზღვრა. ამიტომ საგადასახადო კანონმდებლობის სრულყოფა, გარდა აღნიშნულისა, მიმართული უნდა იყოს დანახარჯების სხვადასხვა ელემენტების აღრიცხვის სრულყოფისაკენ.

შეიძლება რამდენადღე ვაიზარდოს აგრეთვე ქონებრივი გადასახადის წილი. მაგრამ, აქ მიდგომას განაკვეთების დიფერენციაციის მიმართ უნდა ჰქონდეს განსაკუთრებით გულდასმითი ხასიათი. მაგალითად, თუ დაწესდა ქონების საკმაოდ მაღალი გადასახადი ფონდტევად საწარმოებზე, ის გადაფარავს მთელ მიღებულ მოგებას და საწარმო გაკოტრდება, რაც გამოიწვევს სხვა საწარმოების გაკოტრების და გაჩერების ჯაჭურ რეაქციასაც.

მნიშვნელოვანია, არა მარტო რაციონალური პროპორციების დადგენა, ცალკეულ გადასახადებს შორის, არამედ საგადასახადო დატვირთვის საერთო დონის სწორი განსაზღვრაც. გადასახადებით დაბეგვრის საერთო დონის განსაზღვრისას საჭიროა სახსრების ხარჯვის დროს სახელმწიფოს რეალური მოთხოვნებისა და შესაძლებლობების და აგრეთვე შემოსავლების ფორმირების ამა თუ იმ წყაროს მეშვეობით სახსრების აკუმულირების შესაძლებლობათა შეფასება და ვათვალისწინება. ასე მაგალითად, დატვირთვის შემცირება ხარჯების მოცულობის შენარჩუნების შემთხვევაში ზრდის ბიუჯეტის დეფიციტს, რაც იწვევს ინფლაციის გაძლიერებას. საინვესტიციო და საკრედიტო აქტიურობის ორიენტირების მიმართულების შეცვლას საწარმოო სფეროდან საშუამავლო სფეროში და სხვა ნეგატიურ მოვლენებს. ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირება სახელმწიფო ვალუების აღების ხარჯზე (ქვეყნის შიგნით ფასიანი ქაღალდების გამოშვება, საგარეო ვალები)

მოითხოვენ მნიშვნელოვან სახსრებს შიდა და საგარეო ვალუბის მომსახურებისათვის. ეს, აგრეთვე, იწვევს ცვლილებებს ინვესტიციების სხვადასხვა ფორმების კონკრეტულ ნარჩენების დონეში. ამიტომ საჭიროა საგადასახადო დატვირთვის დონეს, სესხს და საკუთარ სახსრებს შორის საჭირო პროპორციების ისეთი განსაზღვრა, რომ მაქსიმალურად შესუსტდეს ინფლაციური (და სხვა ნეგატიური) პროცესებო და შეიქმნას მაქსიმალურად ხელსაყრელი პირობები წარმოების რაციონალური განვითარებისათვის. არ, შეიძლება საგადასახადო დატვირთვის დაუსაზღვრელი გაძლიერება, ძირითადი გადასახადების განაკვეთების გაზრდა (მოგების, დამატებული ღირებულების და სხვა), მაგრამ არ შეიძლება სახელმწიფო და ადგილობრივი ბიუჯეტების დეფიციტის განზრდაც. ამიტომ საჭიროა საბიუჯეტო შემოსავლების ახალი წყაროების მოძებნა, ძირითადი გადასახადების განაკვეთების დღეგრეციაციის რაციონალიზება, ზემოთგების გამოვლენა და დაბეგრების გზით ამოღება (რიგი გამოწვევის გარდა, როდესაც ზემოთგების მიღება მიღწეულია წარმოებაში მეცნიერულ-ტექნიკური სიახლეების დანერგვით). ამას შეუწყობს ხელს, აგრეთვე, შეღავათების და სანჯციების მიზანშეწონილი სისტემა და მიზანშეწონილი სამორტიზაციო პოლიტიკა, რომლებიც უზრუნველყოფენ პრიორიტეტულ სფეროში საწარმოების საქმიანობის სტიმულირების საფუძვლებს.

ჩვენი აზრით, საგადასახადო რეგულირებას შეიძლება ჰქონდეს როგორც ოპერატიული, ასევე გრძელვადიანი ხასიათი, მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი ავტორი ეჭვის ქვეშ აყენებს ეკონომიკურ პროცესებზე ოპერატიული ზემოქმედების შესაძლებლობას საგადასახადო რეგულირების გზით. მაგრამ განვითარებულ ქვეყნებში ადგილი აქვს ეკონომიკურ კონიუნქტურაზე მოკლევადიანი ზემოქმედების უამრავ მაკროეკონომიკურ საგადასახადო სისტემაში ცვლილებების შეტანის გზით. ეკონომიკური კონიუნქტურის მიმართ საგადასახადო სისტემის მოქნილობის, რგანობობაობის და ამთვისებლობის დატვირთვას მიაქვს არასასურველი შედეგები.

ეკონომიკის საგადასახადო მეთოდებით რეგულირების პროცესში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საგადასახადო შეღავათების და საფინანსო სანჯციებს. თუ გვემოური ეკონომიკის დროს შეღავათების ადრესაცია ხდებოდა საწარმოების ჰრილში (ამასთან შეღავათების მიღება შეეძლოთ ტექნიკურად ჩამორჩენილ არაპერსპექტიულ საწარმოებსაც), საბაზრო ეკონომიკის პირობებში საგადასახადო შეღავათების ღებულობენ არა ფირმები, არამედ საქმიანობის სახეობები (ხანდახან ტერიტორიებიც). რაც იძლევა პრიორიტეტების დადგენის (აღნიშვნის) შესაძლებლობებს. საგადასახადო შეღავათები საწარმოებს ენიჭებათ რეგიონული ფაქტორების, დარგობრივი კონიუნქციის, წარმოების მასშტაბების მიხედვით. საგადასახადო შეღავათების მიზანშეწონილი იძლევა საკრედიტო პოლიტიკის, საწარმოო დატვირთვის, წარმოების მოდერნიზაციის დაფინანსების, საინვესტიციო და საინოვაციო პოლიტიკის რეგულირების შესაძლებლობებს. ბევრ ქვეყანაში (ირლანდია, იტალია, საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი, გერმანია) ზოგიერთ რაიონში გადასახადები იკრთება შემციირებული განაკვეთების მიხედვით, ან კომპანიები განსაზღვრული ვადით თავისუფლდებიან გადასახადებისაგან. დაბეგრისაგან, აგრეთვე, თავისუფლდება რეინვესტირებაზე მიმართული მოგება. გერმანიაში საგადასახადო შეღავათებს ღებულობენ ფირმები, რომლებიც აწარმოებენ კაპიტალის ინვესტირებას ჩამორჩენილ რაიონებში, მრეწველობის თანამედროვე დარგების სტიმულირება საფლად კი ხდება საგადასახადო შეღავათებით [13, გვ.23]

თითქმის ყველა განვითარებულ ქვეყანაში მოქმედებენ შეღავათები, რომლებიც გადასახადებისაგან თავისუფლდებენ განათლებაზე და კადრების მომზადებაზე მიმართული დანახარჯების ნაწილს. ამასთან, ეს ეხება როგორც ინდივიდუალურ პირად დანახარჯებს, ასევე კომპანიებისა და ორგანიზაციების დანახარჯებს.

ეკონომიკური შეღავათების თვისობრივი ნიშანია მათი კავშირი ეკონომიკურ კონიუნქტურასთან, რაც განაპირობებს კონკრეტული ობიექტების მიმართ მათი გამოყენების შედარებით მოკლევადიანობას.

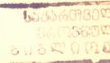
საგადასახადო შეღავათების მნიშვნელოვან მიმართულებას წარმოადგენს ინვესტიციური და ინოვაციური საგადასახადო ფასდაკლებები. ინვესტიციური ფასდაკლებები ანიჭებენ უფლებას კორპორაციების დასაბჯრი მოგვიდან დიფერენცირებულად გამოიირცხოთ ფაქტურად განხორციელებული ინვესტიციების დანახარჯების ნაწილს, საქმიანობის პრიორიტეტული სახეების, დასაწერი მოწყობილობების სახეების და გამოყენების ვადის მიხედვით. ეს ფასდაკლებები ტექნოლოგიურად მოწინავე დარგებისათვის შეხამებულია ამორტიზაციული ანარიცხების გაზრდილ ნორმებთან, მოწყობილობის სახეობების დიფერენციაციული ჭრილის გათვალისწინებით.

21960

ფინანსურ ზეგავლენას ეკონომიკურ განვითარებაზე შეიძლება ჰქონდეს შეკავებითი ხასიათი, არა მხოლოდ იმ დარგების-მიმართ, რომლებმაც დაკარგეს შედარებითი უპირატესობა, არამედ მეტისმეტად "ცხელი" კონიუნქტურის შეკავების მიზნით. მაგალითად, მასშტაბური გადამეტყარმოების საშრობების შემთხვევაში დროებითი "ბუმის" პირობებში, ან რაიონებში, იქ სადაც მოსახლეობის ძალიან მაღალი კონცენტრაციაა, შეკავება შეიძლება მიღწეულ იყოს დამატებითი დაბეგრით ან სამეწარმეო საქმიანობის ლიცენზირებით.

უცხოური ინვესტიციების მიზანშეწონილი სტიმულირება მოითხოვს შესაბამისი პოზიციის შემუშავებას უცხოელი ინვესტორების შემოსავლების დაბეგრვაში. ამ შემთხვევაში, ვასათვალისწინებელია ისეთი ფაქტორები, როგორცაა: საქმიანობის სახეობათა პრიორიტეტულობა, კაპიტალის წარმოშობა, კაპიტალის ტიპი (სასესხო, ფულადი, რეალური, ე. ი. ტექნოლოგიების შემოტანა, დასაწერი ტექნოლოგიების, მეცნიერულ-ტექნიკური დონე და სხვა თვისებები). გარდა ამისა უცხოური ინვესტიციების გადასახადებით დაბეგრვა ბევრად და მოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად განსხვავდება პარტნიორი ქვეყნების საგადასახადო სისტემები. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასახადის პირობებში კი საგადასახადო სისტემის წინაშე აყენებენ განსაკუთრებულ მოთხოვნებს. კერძოდ, საჭიროა გონივრული, ელასტიკური და ამავდროულად არაორდინარული მიდგომა. ამ პირობებში გადასახადებით დაბეგრის ზოგერთი საკითხის გადაწყვეტა მიზანშეწონილია ორ ან მრავალმხრივი მთავრობათაშორისი ხელშეკრულებების საფუძველზე (როგორც ეს მიღებულია საერთაშორისო პრაქტიკაში), რითაც შეთანხმებული უნდა იყოს ორმაგი დაბეგრის თვიდან აცილების საკითხები. ყველაზე მიზანშეწონილი უცხოური ინვესტიციების სტიმულირებისა და არამიზანშეწონილი ინვესტიციების შეკავების საკითხები უნდა წყდებოდეს საგადასახადო და სხვა სახის საფინანსო რეგულირების მეშვეობით ქვეყნის შიდა კანონმდებლობის საფუძველზე.

მაშასადამე, გადასახადების ერთოპლიობამ რა განაკვეთებმა, მათი დიფერენციაციის პრინციპებმა, აგრეთვე, შეღავათების და სანქციების სისტემამ ჩვენს ქვეყანაში უნდა უზრუნველყოს: გადახდისუნარიანი მოთხოვნილების და ინვესტიციური აქტიურობის კრიზისის სრული დაძლევა; მიზანშეწონილი სტრუქტურული გარდაქმნის პროცესის სტიმულირება; პრიორიტეტულად აღიარებულ დარგების და წარმოებების დაჩქარებული განვითარება; სამეწარმეო საქმიანობის აქტიუზაცია საჭირო მიმართულებით; მიზანშეწონილი სამეწარმეო საქმიანობისა, მათ შორის მიზანშეწონილი უცხოური კაპიტალის ინვესტირებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა; ანტიინფლაციური ზემოქმედება ეკონომიკაზე; საწარმოო პოტენციალის გადაწვილების სტიმულირება მობილურად, ეფექტურად მომუშავე იმ დარგების სასარგებლოდ, რომლებიც ორიენტირებული არიან საზოგადოების საჭირობორტო

მოთხოვნების დაქაოფილებაზე, ექსპორტული საწარმოო პოტენციალის და საჭირო იმპორტჩანაცვლებითი წარმოებების შექმნაზე; ინვესტიციური პროცესის ხელახალი ორიენტირება საშუაშალო ოპერაციების უპირატესი დაფინანსებიდან ოპერაციების დაფინანსებაზე მწარმოებლურ სფეროში. ამისათვის საჭიროა მთელი საგადასახადო დატვირთვის სწორი განსაზღვრა. პირდაპირ და არაპირდაპირ გადასახადებს შორის პრაპორციები თანდათანობით უნდა შეიცვალოს უკანასკნელის სასარგებლოდ, რაც მოახდენს სამეწარმეო საქმიანობის სტიმულირებას იმ შემთხვევაში, თუ იმავდროულად არ შემცირდება გადახდისუნარიანი მოთხოვნილება, რისთვისაც საჭიროა დამატებული ღირებულების გადასახდის განაკვეთის დიფერენცირება პროდუქციის ჯგუფების ჭრილში. ასეთ პირობებში მაღალშემოსავლიან ფენებს გაუჩნდებათ უფრო მკვეთრი სტიმული დაგროვების განთავსებისათვის ინვესტიციებში (მომხარების შემცირების ხარჯზე). ამასთან ერთად, უნდა გაიზარდოს მცირეშემოსავლიანი ფენების მოხმარება, რაც აგრეთვე მოახდენს წარმოების აქტიუზაციას. ექსპორტის სტიმულირება უნდა ხდებოდეს მოქნილი რეგულირების გზით, პირდაპირი და არაპირდაპირი გადასახადების მეშვეობით. პირდაპირი გადასახადების წილის გარკვეულ შემცირებას თან უნდა ახლდეს მოგების გადასახდის დიფერენცირება (საქმიანობის სფეროების ჭრილში სელექტური შეღავათების სისტემის გამოყენებით ზოგერთი პრიორიტეტული მიმართულებებით - განსაკუთრებით ინვესტიციური და ინოვაციური საგადასახადო კრედიტის გამოყენებით) და, აგრეთვე, მიზანშეწონილი სამორტიზაციო პოლიტიკის განხორციელება. ვარდა ამისა, საჭიროა საშემოსავლო გადასახდის გონივრული დიფერენცირება და შეღავათების მოქნილი სისტემის გამოყენება, ძირითადად, საგადასახადო ბაზის გაანგარიშების პროცესში (შეწირების, საწარმოო დაგროვებების, მტბ და ა.შ. სტიმულირებისათვის), როგორც ეს ხდება ცივილიზებულ ქვეყნებში.

ლიტერატურა

1. Артсмов Ю.М., Беляев Ю.Ф. *Налог на недвижимое имущество: зарубежный опыт*, - Финансы, N3, 1993 г.
2. Беляев Ю.Ф. *Налоги России: взгляд со стороны*. - Финансы, N3, 1993 г.
3. Князев В.Г., Попов Б.В. *Налогообложение в странах - членах ЕС*. - Финансы, N5, 1992 г.
4. Князев В.Г., Попов Б.В. *Налоги в странах - членах ЕС*. - Финансы, N5, 1993 г.
5. Клецкий В.И. *О налогах с предприятий (анализ налогообложения в Беларуси)* - Финансы, N7, 1992 г.
6. Лушин С.И. *Налоговая система: какой ей быть при переходе к рынку?* - Финансы, N5, 1993 г.
7. Пансков В. *Реформа местных финансов предельно актуальна*. - РЭЖ, N9, 1994 г.
8. Рогова О., Моисеева Л., Логвина А. *Налоговая политика Швеции: целевая направленность и механизм*. - ВЭ, N10, 1991 г.
9. Соколов В. *Налоговая политика государства*. - ВЭ, N7, 1991 г.
10. Тимофеева О., Никольский Д. *О добавленной стоимости*. - Экономист, N1, 1992 г.
11. Фролов В.Н. *О задачах налоговой политики*. - РЭЖ, N4, 1992 г.

12. Фролов В.Н., Ватолин А.А., Чернавин П.Ф. *Все болезни от нервов, а в экономике от налогов.* - Финансы, N10, 1993 г.
13. Черник Д. *Налоги в рыночной экономике.* - Финансы, N3; 1992 г.
14. Черник Д. *Налоги в странах с развитой рыночной экономикой.* - Финансы, N7, 1992 г.

The Ways of Tax Regulation on Contemporary Stage of the Georgia Economic Development

Tsereteli George, Burduli Vakhtang
P.Gugushvili Institute of Economics
The Georgian Academy of Sciences
14, Kikodze Str., Tbilisi, 380007
Georgia

Summary. In this article the basic aims and problems of tax system are examined for Georgia in this conditions of transition period. The fiscal system structure, functions, methods of competence demarcation between the central, regional and local government bodies are analyzed. The nature of series of taxes used in the developed countries are studied and their way of use are offered in the specific conditions of country. The expedient level taxation for verious taxes and the questions of rational correlation for various taxes, the ways of use of tax privileges and sanctions are also examined in the article. The authors show that in the conditions of transition period the tax regulation must successively be directed on the increase of expedient investment activity and solvent social demand, ensuring an expedient of structural reorganization, support of development of priority branches, activities and exportable potential, that is required the sufficient diversity of central and local taxes and retional differentiation of basic taxes (corporation income tax, value-added tax, tax on income, property tax) and introduction of selective system of tax privileges (in that number an investment and innovation tax credit) and sanctions. In the article are shown that establishment of tax burden expedient level demands the orientation on standart practiced in developed countries, the part of indirect (commodity) taxes must gradually increase in the proportion between basic taxes (in according with the world tendencies), but on condition that graded ones by family groups of goods, that will ensure the support of necessary proportions between accumulation and consumption, and high economic activity.

Пути налогового регулирования на современном этапе экономического развития Грузии

Церетели Георгий, Бурдули Вахтанг
380007, Тбилиси, ул. Кикодзе 14
Институт экономики им. П.Гугушвили
Академия Наук Грузии

Резюме. Рассмотрены основные цели и задачи налоговой системы в условиях переходного периода Грузии. Проанализирована структура налоговой системы, ее функции, способы распределения компетенции между центральными, региональными и местными органами в налогово-бюджетной сфере. Изучена природа ряда налогов, действующих в развитых странах, доказана эффективность их использования и предложены способы их использования в конкретных условиях страны. В статье также рассмотрены целесообразные уровни налогообложения по ряду налогов и вопросы рационального соотношения между ними, пути применения налоговых льгот и санкций. Показано и обосновано, что в условиях переходного периода налоговое регулирование должно быть последовательно направлено на рост целесообразной инвестиционной активности и платежеспособного спроса, обеспечение структурной перестройки, поддержку приоритетных отраслей и видов деятельности и развития экспортного потенциала, для чего необходимо обеспечить достаточное разнообразие государственных и местных налогов и рациональную дифференциацию основных налогов (с прибыли предприятий, налога на добавленную стоимость, подоходного, поимущественного) и введение селективной системы льгот (в том числе инвестиционного и инновационного налогового кредита) и санкций. Показано, что при установлении целесообразного уровня налогового бремени необходима ориентация на стандарты, принятые в развитых странах, в соотношении основных налогов (в соответствии с мировыми тенденциями) необходимо постепенное увеличение доли косвенных налогов, но в условиях их дифференциации по группам товаров, что будет обеспечивать поддержку необходимых пропорций между накоплением и потреблением и целесообразной деловой активности.

Problems Concerning Power Market Formation and its Regulation by the State in Georgia

Abesadze Ramaz

P.Gugushvili Institute of Economics

The Georgian Academy of Sciences

14, Kikodze Str. Tbilisi, 380007

Georgia

Received: June 12, 1998

Summary. After the break of the Soviet Union both the whole economy and power engineering sector of Georgia faced a deep crisis. Power engineering sector has an important part to play in the independent state. Unless power engineering is properly developed, it is not possible to create and improve material and technological base for the whole economy of the country and for its each sector. So to overcome the energy crisis and to promptly develop power engineering sector is one of Georgia's top priorities. All this is impossible to implement without fundamental changes in the field, which mean the formation of an improved power market on the grounds of reorganization, restructuring and privatization.

In Georgia a lot of changes have been made aimed of reorganization and restructuring of different fields of power engineering, however favourable environment for functioning of power market has not been created yet.

In order for the competitiveness to be created it is essential to accelerate privatization. The process of power market formation and its functioning must not be implemented without regulation by the state. In present article we tried to give coverage to the problem in view of the above.

Georgia's economy had been an integral part of the Soviet Union economy for a long time. All sectors of the economy were closely interlinked with other union republics and it was difficult to imagine how to function without these links. As was prognosticated, after the crash of the Soviet Union Georgia's whole economy and each of its sector, including power engineering, faced a deep crisis.

Power engineering has an important part to play in the independent state. Unless the level of power engineering development is adequate, it is impossible to create material and technological base for the whole economy of the country and to put it into practice.

In view of the above to overcome the crisis within power engineering and to promptly develop it is Georgia's key task.

All this shall be possible to implement after fundamental changes in the field, that means to form an improved power market on the grounds

of reorganization, restructuring and privatization. In the said process the state has an important role to play through regulating power engineering sector.

As to fuels there are oil and coal deposits in Georgia. Georgia is especially rich in hydro-resources and is in the group of those countries, which take the first place in the world according to hydro-electric energy resources per territorial unit. Water power has been used in Georgia since ancient times. The first hydro-electric power stations appeared at the end of the 19th century. In the 20th century large hydro-electric power stations, including gigantic one such as Engury hydro-electric power station, were constructed. In spite of afore mentioned facts, the level of the use of water power is low in the country and accounts for 10% of all hydro-electric energy resources.

The use of solar radiation and wind power on the territory of Georgia as alternative energy sources is considered reasonable and economically justified, however, the use of these alternative sources is very low at present.

The history of oil extraction in Georgia began in ancient centuries. Until the second half of the 19th century the population stored oil in pits and wells and than used it in everyday life and in the economy. Oil reserves in Naftlugi, Shiraki and Eldari are considered the oldest deposits in Georgia. For a long time nothing had been changed to improve the methods of drilling and oil extraction. In the 1930s the works proposed to seriously research oil-bearing territories and discover new deposits were carried out. In the Georgian regions of Kakheti, Kartli, Imereti, Guria and Racha new oil-bearing districts were revealed however the level of oil extraction remained low in Georgia until 1974. Since 1974, for about ten (10) years oil extraction had been increasing and between 1976 and 1984 amounted to 3 mln. tonnes per year instead of 190,000 tonnes in 1973. This was a result of the exploitation of a new, high-productive Samgori oil-deposit. Since 1984 oil extraction has unexpectedly fallen as a result of intensive watering of the said deposit. The main reason of watering was an exaggerated assessment of deposit potential. In 1992 extracted oil amounted to 125,000 tonnes in Georgia and between 1992 and 1996 only 90,000 tonnes of oil was extracted per year. Such a sharp decline in oil extraction was a result of the decrease in deposit reserve, however, a harsh criminal situation in the country played its part as well. In particular, the population had been plundering oil while transporting through Samgori-Batumi pipe-line, as well as out of deposits in order to obtain petroleum products through hand-made facilities. Non-ferrous metals were stolen from the electric equipment, as a result the operation of a number of oil-wells was stopped.

Though five (5) new oil deposits (Rustavi, West Rustavi, Badia, Mtsarekhevi, Nazardebi) were put into exploitation, they could not compensate the fall in oil extraction. These deposits bear little reserves and are low-productive. Deposits rich in oil were not discovered because of the failure to carry out exploratory works, regarding the structure of deep layers of subsoil. Decrease in drilling works played its negative part as well.

Both oil and coal had been extracted in Georgia since ancient times. But they had not been used in the economy for a long time. Until 1935 only Tkhibuli coal deposit had been exploited in Georgia. Since 1935 Tkhvarcheli coal deposit and then Akhaltsikhe brown coal deposit have been put into exploitation. In 1990 extracted coal amounted to 1,100 tonnes but throughout following years coal-extraction has sharply fallen. Only 3-5% of the capacity of operating facilities is used nowadays. The reasons are that the sector faces financial problems, coal reserves at main deposits exhausted, the technologies for extraction dated etc.

Generation of electric power had been increasing in Georgia year by year, however there was no a balance between generation and consumption. In 1992 generated electric power amounted to 12,8 billion kilowatt per hour and the consumption of electric power amounted to 14,2 billion kilowatt-per hour. Since 1992 electric power generation has been sharply decreasing (about 6,7 billion kilowatt per hour in a year).

All afore mentioned data shows a serious crisis that Georgia's power engineering sector faces at present. The reasons for this crisis were as follows:

- lack of own thermal resources;
- break of oil economic links with former union republics;
- unstable political and harsh criminal situation in the country;
- insolvency of the country caused by the general decline in the national economy, resulting in the impossibility to import energy resources;
- failure to use the hydro-resources of the country;
- inadequate development of power engineering sector while the Soviet Union existence;
- dated equipment and installations in most power stations;
- failure to collect taxes on consumed power, hampering reconstructive works and repair, not speaking about new capacity;
- wasteful use of energy in the past, which is in practice nowadays as well;
- failure to frame and conduct the policy of energy efficiency;
- difficulties in transition of the sector into a market economy;
- operation of power system under the unusual regime, resulting in frequent accidents, damage to equipment and installations;
- failure to set up electro-transmitting wires, resulting in a vast waste of electric power in the electric grid.

With a view to overcome a crisis in power engineering and to develop the sector in future, it is essential to make substantial changes in the field. Reorganization and restructuring, in compliance with the requirements of a market economy, is aimed the state be deprived the function to directly govern the economy of the country, as well as at establishing favourable environment for privatization and investment, attracting of local and foreign investments etc. All this will promote to form an improved power market and to give a solution to the problem of power supply. In the sector of power engineering several following measures have already been undertaken.

At the initial stage of restructuring, reorganization of "Sakenergo" has been implemented. As a result three (3) independent subsectors

(generation, transmission-separation, distribution) have been formed. Hydro-electric power stations of Lajanuri, Tkhibuli, Shaeri, Khrami-1, Khrami-2, Vartsikhe, Rioni, Gumati; state thermal electric power station and thermal grid of Tbilisi have already been privatized. "Sakenergogeneratsia" owns more than 51% of shares. The structure of transmission and separation has been transformed into a state-owned enterprise (state company "Sakenergo"). The structure of distributive sector is separate according to the territorial principle. Joint-stock companies have been set up on its base and their shares will be in state ownership until they are privatized. These shares have been given to the bodies of local administration in order to be used.

Georgia's state sector of oil industry have been divided into four fields: oil prospecting, oil extraction, oil processing and services in oil industry. Department "Saknavtobi" has undergone restructuring. It has been transformed into a state-owned company "Saknavtobi", which bears function to economically co-ordinate activities in oil production of the country and governs the most important enterprises of the sector. "Saknavtobi", together with foreign firms, established joint enterprises, Georgian-British, Georgian-Swiss and Georgian-Australian oil companies. "NavtobGasDzieba" (the first sector) intended to drill oil-wells and gas-bores, to exploit them and to transfer these wells and bores to oil extracting enterprises, joined the company. Oil and gas extracting department (the second sector), intended both to extract and to prepare and transport oil and gas, also joined the company. State-owned oil-processing plant of Batumi (the only enterprise of the third sector) is subject to the Ministry and due to this the function to process extracted oil shall be changed on joint enterprises, set up by "Saknavtobi", the part of state property of which shall be in ownership of "Saknavtobi", a new state-owned company. "Saknavtobi" has also been joined by those enterprises (the fourth sector), the function of which is to render services in the fields of oil prospecting, extraction and processing.

Coal industry is also being reorganized at present. Department "Saknakshiri" have been transformed into the state-owned organization "Saknakshiri", aimed at co-ordinating in the field of coal extraction.

It seems despite the sector has undergone significant restructuring, no favourable environment has been created in order to develop each sector of Georgia's power engineering. Nearly all facilities in power engineering sector are still owned by the state, there is no competitive situation because privatization has not been implemented properly.

Ecological power supply means to use energy resources and energy with maximal efficiency in all stages of extraction, processing and consumption.

Transformation into the ecological power market must not entail self-destructive processes in power engineering sector. Each step towards restructuring and privatization should facilitate to overcome a crisis, to develop the sectors, to increase the efficiency in production etc.

Before the ecological market has been formed, the state must pass appropriate laws and statutory acts, such as the laws "On Power Engineering", "On Energy Efficiency", "On Oil Gas and Petroleum Products", "On Main Pipe-lines", "On Coal", "On Alternative Energy

Sources", "On Thermal Power Supply", "On the Avoidance of Harmful Impact by Power Engineering Sector on the Environment" etc.

The state should attach a special importance to tax and price-formation policies. Power engineering should be considered to be one of the most profitable fields. Privileges may be allowed only on the stage of rehabilitation of the field; exceptions should be permitted in coal industry and in the use of alternative energy sources. Tax system must be improved and specific features of separate sectors of power engineering should be taken into account. It is necessary to introduce effective levers to collect taxes on energy resources. Development of competitiveness and regulation of natural monopolies by the state will foster the improvement of the lever of price formation.

Natural monopolies will arise due to specific features of power engineering sector. The state may exert influence on such monopolies only through the lever of regulation, proposed to create competitive situation for them, to bring the activities in the field into conformity with national needs and to balance the interests between manufacturers and consumers. With a view to carry out all this it is essential to define a status for regulatory bodies and improve their activities.

In order policy of energy efficiency be conducted, it is essential to cease functioning of those facilities which waste aid of power, to link the lever of price formation with real economical spendings, to check the power consumption at enterprises and dwelling houses, to elaborate measures aimed at increasing reasonable consumption and estimate their economic efficiency, to undertake measures aimed at increasing energy efficiency at large enterprises, to use stricter standards of thermal isolation in the process of construction, to draft and implement a program intended to improve the thermal features of already existing buildings, to foster the use of new effective technologies and equipment in industry and everyday life.

Successful conducting of export and import policy has an important role to play. This policy should be oriented to increase the efficiency of power supply. The state must regulate reduction of prices, as well as export and import of power only in special situations within power engineering sector or while unfair competition takes place.

On the grounds of market economy development and adoption of appropriate laws, favourable environment for investment must be created in the country, including suitable conditions for attracting foreign investments.

Conducting of foreign power policy should be focusing on implementing the projects proposed to gain maximal profit within the framework of international economic integration and co-operation.

Participation of local administrative bodies in drafting the energy projects must be ensured in order local specific features be taken into account. Regional (local) power engineering projects must be drawn up in compliance with national interests.

After the formation of ecological power market the state must participate in the implementation of those most important tasks, realization of which is impossible only through the lever of market economy or requires rather a long time.

At first it is essential to maintain the minimum effectiveness of operating power enterprises (electric power stations, wells, mines) and then to restore and modernize power engineering structures, as well as to develop technological potential, natural resources and geographical position should be used in most effective way.

Building of hydro-electric power stations on the base of own energy resources should be a top priority in electric power system.

In the field of oil and natural gas extraction the priority is to discover new deposits of industrial importance as soon as possible, foreign investments should be attracted for this purpose.

In the field of coal extraction rehabilitation and modernization of existed material and technological base should be accelerated.

ენერგეტიკული ბაზრის ფორმირების და მისი სახელმწიფო რეგულირების პრობლემები საქართველოში

აბეხაძე რამაზი

380007. თბილისი, ქიქოძის 14

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის

პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი

რეზიუმე. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველოს, როგორც მთელი ეკონომიკა, ისე ენერგეტიკაც ღრმა კრიზისში აღმოჩნდა. ენერგეტიკას კი დამოუკიდებელი ქვეყნის არსებობისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც მისი სათანადო დონეზე განვითარების გარეშე შეუძლებელია მთელი ეკონომიკის და მისი თითოეული დარგის მატერიალურ-ტექნიკური პოტენციალის შექმნა და შემდეგ მისი ამოქმედება. ამდენად, ენერგეტიკის კრიზისიდან გამოყვანა და მისი შემდგომი წინსწრები ტემპებით განვითარება ქვეყნის უპირველესი ამოცანაა. ეს კი შეუძლებელია დარგში ძირეული ძვრების განხორციელების გარეშე, რაც რეორგანიზაციის, რესტრუქტურისაციის და პრივატიზების ბაზაზე სრულყოფილი ენერგეტიკული ბაზრის ჩამოყალიბებას გულისხმობს.

საქართველოში ენერგეტიკის დარგების რეორგანიზაციისა და რესტრუქტურისაციის მიმართულებით ბევრი რამ გაკეთდა, თუმცა ენერგეტიკული ბაზრის ფუნქციონირებისათვის ჯერ-ჯერობით შესაბამისი პირობები შექმნილი არ არის. კონკურენტული გარემოს შესაქმნელად აუცილებელია პრივატიზების პროცესის დაჩქარება, მაგრამ ენერგეტიკული ბაზრის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პროცესი შეუძლებელია თვითღინებით მიმდინარეობდეს, აუცილებელია ამ პროცესის სახელმწიფო რეგულირება. სტატიაში საყთებები სწორედ ამ მიმართულებითაა გაშუქებული.

Проблемы формирования энергетического рынка и его государственного регулирования в Грузии

Абесадзе Рамаз
380007, Тбилиси, ул. Кикодзе 14
Институт экономики им. П.Гугушвили
Академии наук Грузии

Резюме. После развала Советского Союза как вся экономика Грузии, так и энергетика оказались в глубоком кризисе. А энергетика для независимой страны имеет особое значение, так как без ее развития на соответствующем уровне невозможно создание материально-технической базы как для всей экономики, так и для ее отдельных отраслей. Поэтому выведение энергетики из кризиса, а потом и ее развитие опережающими темпами имеет первостепеннейшее значение для страны. Решение этой задачи невозможно без коренной реорганизации отрасли, без формирования развитого энергетического рынка.

В статье рассмотрены именно проблемы формирования энергетического рынка и его государственного регулирования.

Проблемы трансформации денежной политики и банковской системы Грузии

Месхия Яков

380091, Тбилиси, пос. ТЭВЗ

XI м/р, I кв.

НИИ финансов при Министерстве

финансов Грузии

Поступила 4 марта 1998 г.

Резюме. Экономический кризис, возникший в Грузии на начальном этапе переходного периода, частично преодолен, достигнута относительная макроэкономическая стабилизация. Вместе с тем, в реальном секторе все еще сохраняется кризисное состояние, низки темпы экономического роста, не загружены производственные мощности. Одна из основных причин такого положения состоит в проведении неэффективной денежно-банковской политики. Проведенная на начальном этапе экономических реформ либеральная денежно-кредитная политика резко углубила экономический кризис. Позднее она была заменена жесткой политикой, которая укрепила национальную валюту, отрегулировала инфляционные процессы, относительно упорядочила банковский сектор. Вместе с тем, сохранение на длительный период высоких процентных ставок, чрезмерное ограничение роста денежной массы притормозило развитие приоритетных отраслей и предприятий национальной экономики. С целью урегулирования создавшегося положения считаем необходимым увеличение темпов роста денежной массы по сравнению с темпами роста валового внутреннего продукта и потребительских цен, хотя и незначительно спровоцирует инфляцию, но будет способствовать значительному росту национального богатства. В будущем необходимо творческое использование рекомендаций международных финансовых институтов и наряду с макроэкономической стабилизацией придать приоритетное значение развитию производственного сектора страны.

В Грузии идет глубокая экономическая реформа, направленная на внедрение рыночной экономики, создание фундамента правового государства и гражданского общества, основанных на равенстве всех форм собственности, свободе предпринимательства. Реформа призвана вывести страну из глубокого кризиса, который в последнее десятилетие поразил всю экономику.

В предлагаемой работе в основном речь пойдет о необходимости трансформации, проводимой в настоящее время денежно-кредитной политики. Несмотря на то, что налицо относительная макроэкономическая стабилизация и постепенный экономический рост, страна пока еще находится в глубоком социально-экономическом кризисе. Если не будут

приняты и осуществлены решительные меры по трансформации макроэкономической политики, особенно денежно-кредитной системы, то выход из кризисной ситуации затянется на несколько десятилетий. Для изложения нашей концепции по совершенствованию денежной политики и банковской системы, считаем необходимым вкратце описать те минусы и плюсы, характерные для переходной экономики, начиная с 1991 года по сегодняшний день.

Грузия, восстановив государственную независимость, встала перед проблемой создания нового демократического общества с рыночной экономикой. Надежды на то, что страна имеет все условия для автономного решения социально-экономических проблем и быстрого перехода к рыночным отношениям, не оправдались. Процессы экономической трансформации не только длительны и сложны, но и очень болезненны для общества.

Экономические реформы в Грузии начались в 1991 году. Перед началом реформ экономическое положение было крайне тяжелое, темпы производства были чрезвычайно низкими, распалась финансовая система, разрушились экономические связи, невиданно возросла инфляция, которая быстро переросла в гиперинфляцию, повысился уровень безработицы, резко упал жизненный уровень населения. До середины 1994 года реформы были проведены безграмотно, механическое использование метода "шоковой терапии" не только не дало положительных социально-экономических результатов, но и усугубило экономический кризис, разрушив более или менее стабильно функционирующее плановое хозяйство. Этот этап экономических реформ можно назвать подготовительным, так как на нем были заложены основы рыночных отношений, начались приватизационные процессы (земля, жилищный фонд), либерализовалось ценообразование и торговля, сформировалась рыночная психология у населения и др.

Второй этап рыночных преобразований берет начало со второй половины 1994 года и продолжается по сегодняшний день. Он характеризуется более академическим комплексным подходом к формированию рыночных инфраструктур, макроэкономической стабилизации и выхода из кризисной ситуации. На этом этапе приостановлено падение производства (наблюдается его постепенный рост), начался процесс финансовой стабилизации, значительно снизилась инфляция, завершена малая и средняя приватизация, сократился бюджетный дефицит, увеличился объем иностранных инвестиций, постепенно повышается жизненный уровень населения и т. д.

Несмотря на достигнутые успехи, экономика Грузии пока еще находится в кризисном состоянии. Среди острых, нерешенных проблем особо следует отметить низкие темпы экономического роста, инвестиционный кризис, массовый характер неплательщиков, чрезмерный рост внешнего долга, рост масштабов теневой экономики и коррупции, ухудшение платежного баланса, высокий уровень безработицы, неразвитость и нестабильность экономической правовой базы, слабое воздействие денежно-кредитной политики и банковского сектора на экономический рост.

К началу переходного периода Грузия находилась в рублевой зоне и по этой причине не имела возможности автономного проведения собст-

венной денежно-кредитной политики. По международным правилам она должна была следовать проводимой Россией политике. Однако этого не произошло. Вопреки жесткой денежно-кредитной политики России, Грузия совершенно необоснованно взяла курс на ее либерализацию и не выполняла партнерского соглашения. В основном по этой причине Россия прекратила выдачу Грузии денежных банкнот и, следовательно, в республике возникла проблема выдачи заработной платы, пенсий и т. д. Для преодоления сложившейся сложной ситуации, без введения предварительной подготовительной работы, в республике к началу 1993 года был введен промежуточный денежный знак - купон. Это вызвало резкий рост потребительских цен и полный распад финансовой системы.

После введения в обращение купона все еще продолжалось проведение либеральной денежно-кредитной политики, большая часть дефицита бюджета покрывалась льготными кредитами Национального банка, в обращение было пущено большое количество резервных денег, вырос объем кредитования и быстро упал обменный курс купона на иностранную валюту. Вследствие невиданных темпов роста инфляции и гиперинфляции купон потерял функции платежа и накопления.

В течение 1993 года масса резервных денег возросла в 30 раз, что, в свою очередь, привело к заинтересованности коммерческих банков в валютных операциях и быстрому падению обменного курса купона по отношению к доллару США. Стоимость одного доллара 5 апреля 1993 года составляла 1000 купонов, а в январе 1994 года - 102 300 купонов. В течение всего года продолжался процесс обесценения купона и в сентябре стоимость одного доллара составляла 5 миллионов купонов.

Распаду денежно-кредитной политики значительно способствовала непоследовательная либерализация цен. В соответствии с постановлениями правительства Грузии 1991-1992 годов от государственного регулирования было освобождено 90-95 процентов цен на потребительские товары и продукцию производственно-технического назначения. Государство регулировало цены только на важнейшие товары потребления населения и экономики: хлеб, молоко, медикаменты, газ, электроэнергия и др. С целью социальной защиты населения государство устанавливало льготные цены на вышеуказанную продукцию и услуги, а разница в ценах покрывалась за счет бюджета и предприятий.

Обострение инфляционных процессов было вызвано также чрезмерно либеральной кредитной политикой, проводимой Национальным банком Грузии. Выдачей ничем не обоснованных кредитов по заниженным процентным ставкам воспользовались представители высоких эшелонов власти, приближенные к банковской системе лица, криминальные группировки. Полученные ими ссуды не были использованы на нужды народного хозяйства, а стали объектом купли-продажи и почти 90 процентов из них не были возвращены банковской системе.

Вместе с тем, на начальном этапе экономических реформ началось создание двухуровневой банковской системы. В августе 1991 года на базе Грузинского филиала Государственного банка СССР был создан Национальный банк Грузинской Республики, затем филиалы Государственных Коммерческих банков СССР были преобразованы в независимые коммерческие банки, началась регистрация частных банков. К концу

1994 года численность коммерческих и частных банков составляла более 200 единиц. Такой быстрый рост количества банков был обусловлен проводимой либеральной денежно-кредитной политикой, благодаря которой банки путем рефинансирования получали дешевые кредиты. Кроме того, в этот период отсутствовала полноценная банковская правовая база; не имели достаточного знания и компетентности работники Национального банка в области выдачи лицензий и банковского надзора. Этому свидетельствует тот факт, что для открытия банка объем уставного капитала не превышал 5000 долларов США. С 1994 года объем уставного капитала вырос до 400 тысяч долларов США, что препятствовало созданию банков, но затем из-за высокой инфляции минимальный объем уставного капитала упал до 300-500 долларов США. Все это привело к анархии и неразберихе в банковском секторе. Воспользовавшись бесконтрольностью со стороны Национального банка, мелкие банки активно начали привлечение денежных средств населения. Однако обесценение банковских накоплений вследствие инфляции, также финансовые аферы многих банков и финансовых групп создали негативный имидж банковскому сектору, что способствовало потере доверия населения к нему. Таким образом до 1994 года банковская система Грузии находилась в кризисном состоянии и создала угрозу финансовым интересам государства и населения.

Принятием программы макроэкономической стабилизации и антикризисных преобразований Правительство Грузии с 1994 года приступило к экономическим реформам на более высоком качественном уровне. В этот процесс активно подключился Международный Валютный Фонд, Всемирный банк, другие международные финансовые институты. Миссия МВФ разработала комплекс мер, в соответствии с которыми по новому была сформирована структура экономических реформ. На передний план были поставлены: задача доведения инфляции до однозначной цифры; проблема оздоровления валютных резервов Национального банка; проблема ускорения приостановки спада производства. В рамках стабилизации денежно-кредитной сферы были выделены следующие задачи: упрочение государственного сектора, рационализация процентной политики, укрепление обменного курса национальной валюты. С целью реализации указанных задач сократилась денежная масса в обращении, прекратилась выдача кредитов по овердрафту, была введена практика продажи кредитов на кредитных аукционах, произошла либерализация процентных ставок, по отношению ко всем банкам проведена политика резервных требований, была прекращена выдача лицензий на открытие новых банков, возрос минимальный предел уставного капитала, Национальному банку были переданы все официальные валютные ресурсы, ужесточился контроль Национального банка над коммерческими банками, было упорядочено банковское законодательство и т.д. Вследствие всего этого была создана благоприятная почва для введения в 1995 году национальной валюты Грузии - лари, которая сразу завоевала доверие населения.

После введения грузинских денег еще более ужесточилась денежно-кредитная политика, была достигнута стабильность курса лари. Стало возможным приостановление гиперинфляционных процессов и значительное снижение темпов инфляции. Так, в 1995 году темп

инфляции составил 57 процентов, в 1996 году - 13,5, а в 1997 году - 5,7 процентов (вместо прогнозируемых 11 процентов). Этим самым национальная валюта наряду с функцией платежа приобрела функции измерителя стоимости и накопления. В этот период, с целью урегулирования денежно-кредитных отношений, среди осуществленных мер следует отметить сокращение минимальных резервных требований с 20 до 15 процентов, рост продолжительности на кредитных аукционах ссудами с 7 до 90 дней, рост объема сумм кредитных сделок и снижение процентной ставки, окончание перехода от фиксированного на регулируемый плавающий курс и этим экономия международных резервов, обеспечение ежедневными торгами Тбилисской межбанковской валютной биржи, отмена ограничений на вынос наличных денег с расчетных счетов, отмена ограничений на владение несколькими расчетными счетами для юридических лиц, значительное сокращение времени для расчетных операций и т.д.

В последнее время важнейшим фактором стабилизации курса национальной валюты стало постепенное снижение дефицита государственного бюджета и, следовательно, снижение объема его покрытия дешевыми кредитами Национального банка. Так, в бюджетном дефиците банковское финансирование в 1996 году составляло 2,9 процентов, в 1997 году - 2,5 процентов, а в 1998 году по прогнозам оно не должно превысить 0,6 процентов.

Проводимая Национальным банком с 1994 года денежно-кредитная политика дала возможность перевода банковской системы на более высокий уровень. Практически создана новая служба, благодаря которой стало возможным, с одной стороны, совершенствовать мониторинг коммерческих банков, а с другой стороны - на основе анализа сложившегося положения и с учетом международного опыта - провести их полную реструктуризацию. Большая работа была проведена по совершенствованию регулирующей среды банковской системы. В частности, Парламентом Грузии были разработаны и приняты законы "О Национальном банке Грузии" и "О деятельности коммерческих банков", которые, по оценкам международных экспертов, являются одними из лучших законов среди постсоциалистических стран. Благодаря этим законам стало возможным формирование цивилизованных условий для развития и функционирования банковской системы.

Благодаря проведенным радикальным мерам по реструктуризации коммерческих банков за короткий период значительно увеличился как банковский капитал, так и активы, и в настоящее время наблюдается интенсификация процессов поступления сбережений населения в банковском секторе. Так, в 1997 году, по отношению к предыдущему году, объем депозитов (сбережений) в коммерческих банках возрос на 215 процентов. При этом, наблюдаются более высокие темпы роста депозитов в иностранной валюте, что свидетельствует пока еще о недостаточном доверии населения к национальной валюте.

Национальный банк провел целый ряд организационных и методических работ по направлению выявления и сертифицирования подозрительных и потенциально ненадежных банков. Таким банкам были предъявлены обязательные критерии, которые охватывали вопросы уставного капитала, управления капиталом, качеством активов.

ликвидности, уровня прибыли (рентабельности), совершенствования расчетов и другие вопросы. Из существующих в стране 200 банков сертификат смогли получить лишь 53 банка, остальные или слились друг с другом или самоликвидировались. Сертификацией был сделан значительный шаг в деле реструктуризации коммерческих банков.

Несмотря на значительные позитивные сдвиги, банковская система республики пока еще находится в кризисном состоянии. Об этом свидетельствует низкий показатель денежного мультипликатора. Так, в 1995 году показатель мультипликатора по отношению к Мз составил 0,2 единицы, в 1996 году - 0,6, а в 1997 году он вырос до 1,4 единиц. Все это свидетельствует о неспособности банковского сектора создать дополнительные кредитные ресурсы.

Таким образом, в денежно-кредитной системе и политике произошли позитивные сдвиги за последний период. Но, вместе с тем, реформа денежной политики и банковской сферы страны пока еще далека от совершенства. Несмотря на многочисленность коммерческих банков, в общей сумме их активов больше половины составляют активы трех бывших государственных банков, что обусловлено их монополиями в условиях плановой экономики. Большая часть банков не конкурентоспособна и их усилия направлены в основном на самосохранение, а не на возрождение экономики страны. Хотя проведение жесткой денежно-кредитной политики способствовало макроэкономической стабилизации, влияние банковского сектора на экономический рост пока еще незначительно из-за высоких процентных ставок, а ведь одна из важнейших целей денежно-кредитной политики является обеспечение экономического роста.

В особенности следует выделить финансовый дефицит предприятий, нехватку оборотных средств, низкий уровень их эффективности, рост неплатежей, расширенные взаимозачеты и бартерных связей, негативное влияние банковского сектора на инвестиционные процессы. В таких условиях излишнее рвение в деле обуздания инфляции и регулирования предложения и потребления создало в стране нехватку ликвидных платежных средств, о чем явственно свидетельствовал незначительный рост производства (и то по сравнению с каждым предыдущим депрессивным годом). Как уже отмечалось, задача денежно-кредитной политики состоит в стимулировании экономического роста, что, в свою очередь, требует увеличения предложения и соответственно дополнительную эмиссию денег.

Проводимая в Грузии монетарная политика направлена на подавление инфляции и достижения устойчивости национальной валюты. Однако ограничение предложения денег и бюджетного дефицита подавляет платежеспособность спроса массового потребления. Такой подход является самым простым решением острых экономических проблем и он не может дать позитивных результатов на долгосрочный период. Этим самым происходит движение от дефицита товаров к дефициту денег, что приведет к расстройству функции обращения национальной валюты, долларизации денежного обращения и сбережений.

Составной частью программы "шоковой терапии", разработанной специалистами МВФ и Мирового Банка, является антиинфляционные меры из арсенала монетаризма. Эта концепция рассматривает

инфляцию как чисто денежное явление, вызванное избыточным количеством денег в обращении. Поэтому считают, что для регулирования инфляционных процессов необходимо сокращение платежеспособного спроса и денежной массы. При этом полностью игнорируются такие факторы, как структурные диспропорции, оставшиеся в наследство от централизованной плановой системы; высокий уровень монополизации экономики, немобильность факторов производства, рост издержек производства, рост цен на энергосырьевые ресурсы и транспортные тарифы и т.д.

Следует отметить, что в цивилизованной рыночной экономике с ее развитой и гибкой денежно-кредитной системой расширение денежной массы и ее "подтягивание" к уровню цен происходит автоматически. В переходной экономике такая система еще не создана, поэтому становится необходимым государственное вмешательство для гармонизации между ростом цен и объемом денежных средств. В противном случае, характерна острая нехватка платежных средств, цены более-менее стабилизированы, но в производстве остается кризисная ситуация. Все это свидетельствует о том, что монетарная антиинфляционная политика ведет к острой нехватке платежных средств в стране, к замедлению роста цен и падению объема производства.

Увеличение денежной массы и предложения при условии их разумного использования на инвестиционные цели, не должно повлечь за собой значительные инфляционные последствия. Исходя из этого, необходима разработка такой долгосрочной концепции формирования денежной массы, которая будет связана с другими макроэкономическими показателями. Необходимо установить те закономерности, которые формировались между валовым внутренним продуктом, потребительскими ценами и динамикой денежной массы. В странах с развитой рыночной экономикой денежная масса растет в 2-5 раз быстрее по сравнению с потребительскими ценами и в 3-6 раз быстрее роста валового внутреннего продукта. В Грузии в 1996 году объем валового внутреннего продукта возрос на 12 процентов по сравнению с 1995 годом, индекс цен - на 13,5 процентов, а денежная масса - на 21,1 процентов. Из соответствующего анализа становится очевидным, что в Грузии рост денежной массы превосходит рост потребительской корзины и рост объема валового внутреннего продукта, но он значительно отстает от аналогичных показателей в странах с развитой рыночной экономикой.

Если указанную зависимость рассмотрим по отношению к M_2 , то увидим, что имеет место еще больший прорыв в вышеуказанных трех компонентах. Этому свидетельствует и то обстоятельство, что монетаризация валового внутреннего продукта в Грузии в 1997 году не превышала 5,8 процентов, тогда как в США она в 1985-1995 годах колебалась в рамках 57-69 процентов, в Германии 57,4-62,1 процентов, в Японии - 91,9-122,7 процентов, в Китае - 49,7-96,1 процентов, в России - (1996г.) - 15,3 [1, с.59]. Более низкие показатели, чем в Грузии, характерны только для Заира (2,8 процентов). В таких условиях невозможен нормальный оборот ресурсов в народном хозяйстве и именно это, на наш взгляд, является основной причиной неспособности налогов, широких масштабов неплатежей, задержек вы-

дачи зарплат и пенсий, инвестиционного кризиса и т.д. В таких условиях излишне жесткая денежно-кредитная политика приводит к тупику. Мы не разделяем концепцию, согласно которой экономика становится жертвой любой ценой доведения инфляции до минимума и искусственного управления обменным курсом лари.

Низкий уровень монетаризации обусловлен действием многих негативных факторов. В первую очередь, следует отметить несовершенство расчета объема валового внутреннего продукта, высокий уровень теневой экономики, ненадежность банковской статистики, что выражается в неточном учете находящихся вне банковского обращения денег.

Несмотря на все вышесказанное, на сегодня проведенная¹ в Грузии денежно-кредитная политика международными институтами и руководством страны оценивается положительно, поскольку на грузинском рынке достигнут баланс между предложением и потреблением товаров и услуг. Поэтому любая критика этого направления воспринимается очень болезненно. Но, по нашему мнению, пора ставить вопросы: какой ценой достигается равновесие между предложением и потреблением в Грузии? Думаем, что никто не сомневается в том, что это достигается высоким уровнем импорта. Официальная статистика фиксирует отрицательный платежный баланс Грузии и разница варьирует в пределах 200-300 млн.долл. США. Хотя этот расчет сомнителен из-за нерегистрируемости большей части товарного потока. Сегодня трудно установить удельный вес импорта в объеме внутреннего валового продукта.

Анализ собираемости налогов в отраслевом разрезе показывает, что импорт в розничной торговле составляет 60-70 процентов. Такое положение свидетельствует о явном спаде отечественной промышленности и о неэффективности денежно-кредитной политики по этому направлению.

Вторая проблема денежно-кредитной политики - высокий уровень либерализации экономики. Так, например, в рамках соглашения с МВФ с 1996 года в Грузии отменены ограничения на ввоз и вывоз иностранной валюты. Отсутствие механизма четкого учета в обменных пунктах валюты и использование в расчетных операциях национальной и иностранной валюты делает невозможным учет ввозимой из-за границы валюты. Усилия Национального банка страны по направлению стабилизации и укрепления курса грузинской валюты несомненно действительны и это достигается искусственной интервенцией иностранной валюты на межбанковских аукционах, хотя вызывает сомнение достаточность этого количества иностранной валюты для стабильного поддержания обменного курса лари при низком уровне производства. Можно заключить, что имеет место теневая интервенция иностранной валюты, в частности, доллара США, что, с одной стороны, способствует укреплению курса лари, а с другой стороны, способствует расцвету теневой (криминальной) экономики.

Можно рассмотреть несколько гипотез скрытой интервенции иностранной валюты. Согласно первой гипотезе, в каналы денежного обращения страны попадают присвоенные криминальными и коррумпированными группировками средства иностранных кредитов, гуманитарной помощи, грантов и др. Конечно, очень трудно даже приблизительно назвать эту цифру, но предположительно это немалая

сумма. По второй гипотезе, в Грузию иностранная валюта заходит посредством эмигрированных в последнее время граждан и беженцев. Предположительно это небольшие деньги, но они все-таки попадают на грузинский рынок и способствуют балансировке предложения и потребления. Согласно третьей гипотезе, возможно источником валютной интервенции является криминальная экономика, что, несомненно, связано с большими суммами денег. Можно выдвинуть ещё несколько гипотез, но ни одна из них научно не доказуема и входит в компетенцию правоохранительных органов. Так или иначе, несмотря на высокую прочность курса лари, все еще происходит расчет в долларах, в особенности при купле-продаже таких дорогостоящих товаров, каковы квартиры, автомобили, дачи, изделия из драгоценных металлов и т.д., сделки по которым иногда не фиксируются в лари по сильно заниженной цене».

По экспертным оценкам вне банков оборачивается примерно 600-700 млн. лари, что равно годовому государственному бюджету страны. При большом объеме неконтролируемого оборота денег, организованный сектор переживает их дефицит. Это объясняется, с одной стороны, широкими масштабами теневой экономики, а с другой стороны, пока еще слабым доверием населения и юридических лиц к банковским учреждениям. Тот факт, что в структуре банковского оборота денег большая доля приходится на иностранную валюту, объясняется наличием ряда регионов (Абхазская АР, Южная Осетия, часть южной Грузии) в сфере деятельности (теневая экономика) где расчеты производятся в иностранной валюте.

Во второй половине 1997 года Правительством Грузии разработана программа нового (последующего) этапа экономических реформ к началу 2000 года. Она предусматривает решение широкомасштабных социально-экономических проблем, в частности, развитие рыночных инфраструктур, привлечение инвестиционного капитала в коммуникационные системы, модернизацию дорожной системы, решение топливно-энергетических проблем, значительное улучшение уровня жизни населения и др.

Переход от макроэкономической стабилизации к микроэкономическому росту требует нового подхода к реализации денежно-кредитной политики, к регулированию ряда конкретных задач в сфере финансовой политики. Прежде всего, необходимо сокращение объема государственных долгов, снижение уровня процентных ставок до уровня, стимулирующего приток капитала в реальный сектор, решение проблем неплатежей путем проведения неинфляционной политики. Ориентиром денежно-кредитной политики на среднесрочный период должны выступать прогнозные данные индикативного плана социально-экономического развития Грузии, по которому до начала нового тысячелетия средней годовой темп роста ВВП достигнет 12-13 процентов, а инфляция снизится до 3-4 процентов.

В настоящее время Национальный банк Грузии не имеет четкой программы работ. В течение двух последних лет Парламентом страны не рассматривались и не утверждались основные направления государственной денежно-кредитной политики. Национальный банк старается сохранять без изменений на ближайшее время жесткую денежно-

кредитную политику, что вряд ли даст эффективные социально-экономические результаты.

Таким образом, анализ сегодняшней денежно-кредитной политики Грузии позволяет сделать следующие выводы: в современном виде денежно-кредитная политика не обеспечивает не только расширенное, но и простое воспроизводство денежных средств. Формирование сегодняшней денежно-кредитной политики произошло в условиях высокой инфляции, и она в новой экономической ситуации, когда достигнута стабилизация цен и умеренная инфляция, требует радикальной трансформации.

При формировании нового курса денежно-кредитной политики, в первую очередь необходимо взять ориентацию на рост темпов валового внутреннего продукта, а нормативы инфляции и дефицита бюджета должны представлять собой основанные на экономическом росте индикаторы. В кризисных ситуациях доминирующая "бумажная экономика" для стабильного периода должна сменяться приматом "физической экономики". Но, вместе с тем, отдельно взятая, оторванная от целей экономики денежно-кредитная политика не может быть эффективной. Необходимо разработать стройный, взаимосвязанный механизм и координировать такие финансово-экономические показатели, каковыми являются: валовой внутренний продукт, денежная масса, эмиссия, кредитные вложения, индексы цен и инфляции, доход населения, курс валюты, сальдо торгового баланса, валютные резервы Национального банка и др.

"Шоковая терапия" является консервативной западной экономической доктриной, упор в которой делается на денежно-кредитную политику для достижения макроэкономической стабилизации. Вариант "шоковой терапии", применяемый в Грузии и одобренный МВФ и другими международными финансовыми институтами, включает в себя ряд мер, цель которых - создать свободный рынок и достичь макроэкономической стабилизации. Модель предполагает, что после разрешения денежно-финансовых проблем, объем производства будет увеличиваться без вмешательства государства. Однако, как показывает опыт, не может быть достигнут экономический рост без хорошо продуманной промышленной политики. Как справедливо отмечает известный американский ученый Джеймс Миллар - "Чисто монетаристская концепция - такая же идеологически окрашенная и односторонняя, как и советский марксизм". [2, с.61]. "Научный и политический экстремизм - пишет акад. Л.Абалкин, - основанный на абсолютизации монетаристских методов и не учитывающий весь спектр современных воззрений, не может привести к успеху" [3, с.7].

Известные американские ученые М.Фридмен и А.Шварц анализируя причины кризиса в США (1929-1993 гг) пришли к выводу, что он во многом был спровоцирован ошибочной денежной политикой. Сокращение минимального денежного предложения Федеральной резервной системой США на 33 процента, вызвало сначала абсолютное падение цен (24 процента), а затем - глубокое и длительное сокращение производства (падение реального ВВП на 31 процент) [7, с.299].

Еще раз хочется констатировать, что реализация модели МВФ в Грузии привела к стабилизации макроэкономических отношений. Одна-

ко, дальнейшее ее использование без учета национальных интересов страны, не является целесообразным. Вот, что пишет известный экономист Г.Х.Попов - "Смысл модели МВФ в том, чтобы в мировой рынок включать отсталую страну, разорив в ней все предприятия и отрасли, не способные конкурировать с продукцией западных монополий. Ввоз свободен. Вы обязаны иметь конвертируемую валюту, чтобы мы могли продавать и вывозить прибыль. Вы обязаны убрать все преграды для свободной конкуренции на вашем рынке. Вы сами или с помощью наших инвестиций развиваете то, что нам невыгодно к вам ввозить..." [4, с.72]. Все это говорит о том, что модель МВФ в первую очередь исходит из интересов международных монополий и развитых стран. Всем хорошо понятно, что иностранные кредиты и гуманитарные помощи к нам идут не за наши красивые глаза. В содержании модели МВФ нет ничего спорного. Она и теоретически, и методически хорошо аргументирована. Никто ее насильно не навязывает: хочешь живи и дальше в нищете, или же подчиняйся требованиям модели и плати за это. Однако, платить приходится не нам, живущим сегодня, а нашему будущему поколению. Нам даже хорошо, мы берем кредиты, получаем разную денежную и материальную помощь, закрепляем нашу номенклатурную мощь, расширяем ареал коррупции и теневой экономики.

Не секрет, что экономическая реформа везде и всегда проводится государствами за счет ухудшения жизненного уровня населения. Другого выхода практически нет. Однако, как показывает опыт многих азиатских стран, можно существенно ослабить негативные результаты экономических преобразований. Что касается модели МВФ, то она направлена на перераспределение национального богатства от наиболее бедных к наиболее богатым слоям населения, что во многих случаях подрывает политическую стабильность в обществе и усиливает социальную напряженность. Мы пришли к выводу, что использование модели МВФ необходимо и целесообразно на начальных этапах перехода к рыночным отношениям, а затем после достижения определенных позитивных результатов в макроэкономической стабилизации становится необходимым включение в модели таких национальных экономических интересов, как восстановление и развитие промышленного сектора, способного произвести конкурентноспособную продукцию. В противном случае, на долгосрочный период сохранится жесткий авторитарный режим и страна превратится в потребителя ввозимой продукции и услуг.

Представители международных финансовых институтов не скрывают, что их рекомендации не касаются всего комплекса вопросов экономической политики, в частности, таких ее элементов, как развитие микроэкономики, определение национальных приоритетов, научно-техническая политика и т.д. Как отмечает акад. Л.Абалкин - "...МВФ как финансовый институт интересуется прежде всего защита интересов кредиторов, надежное обеспечение займов и гарантии их возвратности" [5, с.7].

Еще раз хочется подчеркнуть, что правительство Грузии на начальном этапе экономических реформ приняло правильное решение, вложив в ее основу модель МВФ. Однако, теперь настало время частично изменить курс макроэкономических преобразований и приоритет отдать не только финансовому сектору, а вместе с ним и экономическому росту. Известный венгерский ученый Я.Корвай справедливо пишет, что

"Последовательность, выбранная правительством - "вначале стабилизация, затем - экономический рост" - неверна. Эти две задачи необходимо решить одновременно." [6, с.35].

Особное значение с точки зрения реформирования грузинской экономики имеет усиление роли государства в регулировании экономической системы. Налицо затягивание экономического кризиса, с ним пока не справились ни рыночное саморегулирование, ни государственное макрорегулирование. Участие государства в экономике сведено почти к нулю, все силы сконцентрированы лишь на пополнение бюджета. "Политика невмешательства государства, являющаяся частью "шоковой терапии", не оправдала себя. Правительству следует заменить ее программой, при которой государство берет на себя основную роль в экономике". Эти слова принадлежат известным ученым, лауреатам Нобелевской премии Лоренсу Клейну, Василию Леонтьеву, Джеймсу Тобину. Нам представляется, что реализация вышеуказанных предложений в практике экономики Грузии придаст новый импульс экономическому росту и выходу страны из кризисной ситуации.

Литература.

1. Сенчагов В., *Стратегия государственной денежно-кредитной и бюджетно-налоговой политики России*, Вопросы экономики, №6, 1997 г.
2. Джеймс Миллар, *Экономика стран СНГ: реформирование, революция или реставрация?*, Вопросы экономики, №2, 1993 г.
3. Абалкин Л., *Размышления о стратегии и тактике экономической реформы*, Вопросы экономики, №2, 1993 г.
4. Попов Г., *Модель Международного валютного фонда перехода к рынку*, Вопросы экономики, №2, 1993 г.
5. Абалкин Л., *Экономические реалии и абстрактные схемы*, Вопросы экономики, №12, 1996 г.
6. Корнаи Я., *Устойчивый рост, как важнейший приоритет*, Вопросы экономики, №10, 1996 г.
7. Friedman M. and Schwartz A., *Monetary History of the United States, 1987-1960*, Princeton University, 1963.

საქართველოს ფულადი პოლიტიკის და საბანკო სექტორის ტრანსფორმაციის პრობლემები

შეხსია იაკობი

380091, თბილისი

თემბა, XI მ/რ, სვ.

საქართველოს ფინანსთა სამინისტროსთან არსებული
 ფინანსების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი

რეზიუმე. საქართველოში გარდამავალი პერიოდის საწყის ეტაპზე წარმოქმნილი მწვავე ეკონომიკური კრიზისი ნაწილობრივ დაძლეულია, მიღწეულია მაკროეკონომიკური სტაბილიზაცია. ამასთან, რეალურ სექტორში კლავაც შენარჩუნებულია კრიზისული მდგომარეობა, დაბალია ეკონომიკური ზრდის ტემპები, დაუტვირთავია საწარმოო სიმძლავრეები, რაც ძირითადად განპირობებულია არაეფექტური ფულად-საბანკო პოლიტიკის გატარებით.

თავდაპირველად გატარებულმა ლიბერალურმა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკამ მკვეთრად გააღრმავა ეკონომიკური კრიზისი. შემდგომ იგი შეიცვალა მკაცრი პოლიტიკით, რომლითაც განმტკიცდა ეროვნული ვალუტა, დარეგულირდა ინფლაციური პროცესები, შეფარდებით მოწესრიგდა საბანკო სექტორი. ამასთანავე ხანგრძლივი დროით მაღალი საპროცენტო განაკვეთების შენარჩუნებამ, ფულის მასის მეტისმეტმა შეზღუდვამ დაამუხრუჭა ეროვნული ეკონომიკის პრიორიტეტული დარგებისა და საწარმოების განვითარება. შექმნილი მდგომარეობის დარეგულირების მიზნით საჭიროდ მიგვაჩნია მთლიანი შიდა პროდუქტისა და სამომხმარებლო ფასების ტემპების ზრდასთან შედარებით ფულადი მასის უფრო მაღალი ტემპებით ზრდა, რაც გამოიწვევს ინფლაციის მხოლოდ მცირეოდენ პროვოცირებას და მნიშვნელოვნად გაზრდის ქვეყნის ეროვნულ სიმდიდრეს. მომავალში საჭიროა საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების რეკომენდაციების შემოქმედებითად გამოყენება და მაკროეკონომიკურ სტაბილიზაციასთან ერთად პრიორიტეტული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს ქვეყნის საწარმოო სექტორის განვითარებას.

Monetary Policy and Problems Related to Restructuring of the Banking System of Georgia

Meskhia Jacob
Scientific-Research Institute of Financy
at the Ministry of Financy
"TEMKA", m/r XI, kv.1
Tbilisi 380091
Georgia

Summary. Severe economic crises experienced at the initial stage of the transition period in Georgia is partially undergone. A relative success in macroeconomic stabilization efforts have also been achieved. But real sector stance is still unfavorable. The economic indicators of growth are very low, most of enterprises are still kept idle which is a primary result of ineffective monetary and banking policy conducted.

The initial liberal monetary policy that resulted sharp deterioration of the economic situation was later on replaced by the strict one that subsequently laid to appreciation of the National currency Lari, keeping the inflatory trends within the manageable level and relative improvement of the banking system.

Here must be also mentioned that high interest rates maintained for a long period of time accompanied with the limited money supply has undermined the development of the priority directions of the economy and the industry.

In order to improve the situation we consider it necessary to increase the velocity of money supply in comparison with GDP and consumer price indices that will probably increase the inflation a little but will also increase the national wealth of Georgia.

In the future the recommendations of International Financial organizations should be treated more comprehensively drawing attention on development of country industrial sector along with the macroeconomic stabilization program.

ფულად-საკრედიტო რეგულირების გზები საქართველოში საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში

ბურღული ვახტანგი: წერეთელი გიორგი

380007, თბილისი, ქიქოძის 14

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის

პ. გუგუშვილის სახ. ეკონომიკის ინსტიტუტი

შემოვიდა 1997 წლის 15 ნოემბერს

რეზიუმე. ნაჩვენებია, რომ საქართველოში ფულად-საკრედიტო რეგულირების პროცესი და მიზნები არ უნდა იყოს შეზღუდული მხოლოდ მონეტარული თეორიით—და ფასების დონის შედარებითი სტაბილიზაციის მიღწევით, ფულადი აგრეგატების კონტროლის საფუძველზე. ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ თუ ფულად-საკრედიტო რეგულირება ხდება მხოლოდ მონეტარული თეორიის მოთხოვნების გათვალისწინებით, სხვა ისეთი მნიშვნელოვანი მიზნებისა და ფაქტორების გათვალისწინების (და მათზე ორიენტაციის გაკეთების) გარეშე, რომლებიც უშუალოდ არის დაკავშირებული მატერიალური წარმოების ამოქმედებასთან და მისი ფუნქციონირების პარამეტრების გაუმჯობესებასთან, მაშინ ასეთ რეგულირებას საბოლოოდ კარგი შედეგი არ მოაქვს. მასში ნაჩვენებია, რომ საკრედიტო პროცესების რეგულირება, დროის საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ფასების შედარებითი სტაბილიზაციის შენარჩუნებაზე ორიენტაციასთან ერთად, უნდა ითვალისწინებდეს წარმოებაში მატერიალურ-ტექნიკური პროგრესის (მტკ) მიღწევითა დაჩქარებულ რეალიზაციას, რესურსდამზოგი ტექნოლოგიების დანერგვას, ექსპორტზე ორიენტირებულ და სხვა პროორიტიულ წარმოებათა პირველ რიგში განვითარებას. იგი აკრეფს უნდა ითვალისწინებდეს ისეთ მიზნებსაც, რომელთა რეალიზაცია ბუცილებელია ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების მოცემულ ეტაპზე და რომელთა მიღწევა უზრუნველყოფს ფულად-საკრედიტო რეგულირების ურთიერთშეხამებას და სინქრონიზაციას რეგულირების მექანიზმის სხვა ინსტრუმენტებთან, ფულად-საკრედიტო რესურსების გენერირების სხვადასხვა მატერიალური წარმოების რეგულირების პროცესთა ურთიერთდაკავშირებას. სტატიაში ახსნილია, რომ სწორედ ასეთი მიზნების რეალიზაციისაკენ უნდა იყოს მიმართული ქვეყნის ეროვნული ბანკის მიერ კომერციული ბანკების და სხვა საფინანსო ინსტიტუტების საქმიანობის რეგულირების მექანიზმი, რათა სტრუქტურული მიყვას მათი საქმიანობის პარამეტრების (სხვადასხვა სახის კრედიტის საფასური, საკრედიტო სისტემაში ინსტიტუციური გარდაქმნები, ცალკეული საფინანსო ინსტიტუტების საქმიანობის სფეროების დივერსიფიკაცია ან, პირიქით, შეზღუდვა) ისეთ დონეზე შენარჩუნებას, რომ მან უზრუნველყოს ეკონომიკური და სოციალური ამოცანების გადაწყვეტა საფინანსო რესურსების განკარგვის ყველაზე მიზანშეწონილი და ეკონომიკური ხერხებით. ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ საკრედიტო პროცესთა რეგულირების ძირითადი მექანიზმების (სააღრიცხვო პოლიტიკა, ოპერაციები და სხვა) მოქმედების მიმართულუბების განსაზღვრების რეგულირება და სხვა) მოქმედების მიმართულუბების განსაზღვრისას აუცილებელია თანამედროვე ტენდენციების და აგრეთვე

უცხო ქვეყნების გამოცდილების გათვალისწინება (როგორც 70-80-იანი წლების, ასევე ომის შემდგომი პერიოდის).

* * *

საკრედიტო მექანიზმი, როგორც დაკრედიტების პრინციპების, საკრედიტო დაგეგმვის და დაკრედიტების მეთოდების ერთობლიობა, წარმოადგენს ეკონომიკის რეგულირების მექანიზმის ერთ-ერთ ძირითად ინსტრუმენტს, რომლის შედეგობითაც ახდენენ გავლენას მეურნეობის განვითარების ძირითად პარამეტრებზე (კაპიტალდაბანდებთა მოცულობაზე და სტრუქტურაზე, სამომხმარებლო მოთხოვნილების მასშტაბებზე და სტრუქტურაზე, საეკონომიკო კურსის დონეზე და ა. შ.). საკრედიტო რეგულირების უშუალო ობიექტია დეპოზიტების მოცულობა და სტრუქტურა, კრედიტის თანხა, სტრუქტურა და სავაჭრო, სწორედ მათ პარამეტრებში ცვლილების შეტანით ხდება შემოქმედება ფულად ბრუნვაზე, წარმოების და მოთხოვნილების მოცულობაზე და სტრუქტურაზე. კრედიტის რეგულირების მეთოდების გამოყენებით შეიძლება განხორციელდეს ან—დაკრედიტების გაფართოება ეკონომიკის ამა თუ იმ სფეროში წარმოების და ინვესტიციების სტიმულირების მიზნით, ან პირიქით, დაკრედიტების შეზღუდვა.

XX საუკუნის 70-იანი წლების შუა პერიოდში, ეკონომიკური კრიზისის წარმოშობის და მონეტარული თეორიის მომხრეების რაოდენობის ზრდის პირობებში, მრავალი განვითარებული ქვეყნის ცენტრალური ბანკების მთავარ მიზნად იყო გამოცხადებული ფულადი აგრეგატების მოცულობის კონტროლი [3, გვ.94]. როგორც ცნობილია, აგრეგატი M1 უკვე ითვალისწინებს 'ძველ' ეგზოგენურ ფულს მულტიპლიცირებას ($M1 = \text{ნაღდი ფული} + \text{დეპოზიტები მოთხოვნადი, რომლებსაც არ მოაქვთ პროცენტი} + \text{დანარჩენი საჩუქო დეპოზიტები, რომლებსაც მოაქვთ პროცენტი}$). რადგანაც თანამედროვე საჩუქო დეპოზიტების მოცულობა აღემატება ბანკოტების რაოდენობას ბანკებში. კრედიტზე მოთხოვნის გაზრდამ და ფულადი დაგროვებებიდან საკმაოდ დიდი შემოსავლების მიღების შესაძლებლობამ გამოიწვია შეზღუდულად ლიკვიდირებადი M2 აგრეგატის გაჩენა ($M2 = M1 + \text{ვადიანი ანაბრები, რომლებსაც მოაქვთ პროცენტი} + \text{შემნახველი ანაბრები, რომლებსაც მოაქვთ პროცენტი, ჩეკებით სარგებლობის უფლების გარეშე} + \text{ფულადი ბაზრის ურთიერთფონდები და სადეპოზიტო ანგარიშები} + \text{ერთდღიანი შეთანხმებები უკუგამოსყიდვის შესახებ} + \text{ერთდღიანი სესხები ევროდოლარებში}$). შეზღუდულად ლიკვიდირებადი აგრეგატი M3 გაჩნდა კრედიტზე მოთხოვნის ზრდის გამო გირაოს ახალი ობიექტების - სადეპოზიტო სერთიფიკატების (რომლებიც ადასტურებენ მათი მფლობელების საკუთრების უფლებებს მსხვილ ვადიან ანაბრებზე) და კიდევ უფრო ნაკლებად ლიკვიდირებადი ფულადი სუბსტიტუტების (რომლებიც M2 აგრეგატის შემადგენელი ელემენტების მულტიპლიცირების შედეგად) წარმოშობის შედეგად. ხევირების მოთხოვნის ზრდის გამო მის შემადგენლობაში აგრეთვე შევიდნენ ისეთი კომპონენტები, როგორიცაა 'ვადიანი შეთანხმებები უკუგამოსყიდვაზე და ევროდოლარების ვადიანი სესხები' ($M3 = M2 + \text{სადეპოზიტო სერთიფიკატები} + \text{ვადიანი შეთანხმებები უკუგამოსყიდვის შესახებ} + \text{ვადიანი სესხები ევროდოლარებში} + \text{ფულადი ბაზრის ურთიერთფონდების აქციები}$). ახალი ელასტიკური აგრეგატების გაჩენა დაკავშირებულია არა მარტო ფულადი მასის არსის და სტრუქტურის ტრანსფორმაციასთან, არამედ კონტრენციის ხასიათის ცვლილებასთან. ოლიგოპოლია იძლევა ფასების 'ომის' თავიდან აცილების შესაძლებლობას, რადგანაც ფასები დგინდება უპირატესად მიზნობრივი მოვების და მონალოდნელი დანახარების ერთეულის შეჭამებით და დანახარების ეს მეთოდი შესაძლებელია მხოლოდ ელასტიკური საკრედიტო ფულის განვითარებული სისტემის არსებობის პირობებში.

როგორც მრავალრიცხოვანი ემპირიული გამოკვლევები მეტყველებენ, მიზეზობრივი კავშირის ამსახველი ჩაქვის: 'ფული \rightarrow ფასების დონე' გარდა არსებობს

მიზეზ-შედევრობრივი უკუკავშირები: "მიმდინარე დანახარჯების ზრდა — ფასების ზრდა — კრედიტების შეთავაზების ზრდა — დემოზიტების ზრდა — ფულადი აგრეგატების ზრდა". ამ უკუკავშირების მონაკვეთი "კრედიტების ზრდა — დემოზიტების ზრდა" ნიშნავს, რომ თანამედროვე საფინანსო სისტემის პირობებში (M2 და M3 აგრეგატების არსებობისას) სარეზერვო მოთხოვნები არ წარმოადგენენ ფულის შეთავაზების რეგულაციების ეფექტურ ინსტრუმენტს (მაგრიამ; რა თქმა უნდა, არ ჰქარავდნ საბანკო სისტემის მდგრადობის უზრუნველყოფის ძირითადი ინსტრუმენტის როლს), რადგანაც რეალობაში ბანკები ჯერ გასცემენ სესხებს და მხოლოდ შემდეგ ეძებენ და პოულობენ (M2 და M3 აგრეგატების კომპონენტების მეშვეობით და ფულის ახალი ფორმების გამოგონებით) სარეზერვო მოთხოვნების დაკმაყოფილებისათვის საჭირო გზებს [10, გვ.32].

მონეტარული თეორია გულისხმობს, რომ "ენდოგენური ფულის ზრდამ შეიძლება შეასრულოს საფინანსო სისტემის სტაბილიზატორის როლი, რომელიც შეიძლება აისახოს შემდეგი — თანამიმდევრობით: ფასების ზრდა — პროცენტის განაკვეთის ზრდა — M2, M3 შეთავაზების ზრდა — პროცენტის განაკვეთის ზრდის შენელება — ფასების ზრდის შენელება — ფინანსური სტაბილურობა, როგორც შენელება — ფასების ზრდის შენელება — თანამიმდევრობით ასეთ პოლიტიკას მოაქვს ძლიერი აღმოცობის პირობა. მაგრამ სინამდვილეში ასეთ პოლიტიკას მოაქვს ძლიერი უარყოფითი შედეგები. მაგალითად, მიუხედავად იმისა, რომ აშშ-ში და დიდ ბრიტანეთში 1979-1982 წწ განუწყვეტლო ხორციელდებოდა მონეტარული პოლიტიკა, როგორც ოფიციალური საფინანსო პოლიტიკა, ეკონომიკის შედარებითი სტაბილურობა მიღწეული იყო მხოლოდ მის პროცენტებში სახელმწიფოს მკაცრი ჩარევის შედეგად, რასაც მოჰყვა წარმოების დაცემა, ინვესტიციების მოცულობის შემცირება, უმუშევრობის სწრაფი ზრდა და რეალური ხელფასის შემცირება. ასეთი ეკონომიკური პოლიტიკის დადებითი შედეგად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ შრომის მწარმოებლურობის ზრდა, რომელიც თან მოჰყვა ყველაზე არაეფექტური საწარმოების დახურვას. ამიტომ 1982 წლის შემდეგ მონეტარული ექსპერიმენტები განვითარებულ ქვეყნებში მთლიანად იყო შეწყვეტილი. აშშ-ში და დიდ ბრიტანეთში ბანკებმა მიმართეს თავისი ძალისხმევა მოკლევადიანი საპროცენტო განაკვეთის რეგულირებაზე (რეგულირების კენისის კონცეფციის საკვანძო მომენტ), ღია ბაზარზე ოპერაციების მეშვეობით ინფლაციის ტემპებთან შედარებით მისი უფრო დაბალი დონეზე დატვირთი, რითაც აკავებდნენ ინფლაციურ-სავალო სპირალის გამლას. აშშ-ში, გარდა ამისა, უცხოური კაპიტალის მოზიდვის მიზნით დიდი ყურადღება ექცეოდა საპროცენტო განაკვეთის დადებითი სხვაობის შენარჩუნებას სხვა ქვეყნების ამავე მაჩვენებელთან შედარებით [10, გვ.35, 36]. სხვა განვითარებულ ქვეყნებში (საბანკო ორიენტირებული საფინანსო სისტემით და პროაქტიული საბაზრო მოდელით) გამოიყენებოდა უფრო ფართომასშტაბიანი რეგულირება.

მონეტარისმის წარუმატებლობის ერთ-ერთი ძირითად მიზეზად მიაჩნიათ ის ფაქტი, რომ სასესხო საშუალებების ზრდა (რაც მომხმარებლებს აძლევს შესაძლებლობას გაზარდონ თავისი დანახარჯები, ხოლო მწარმოებლებს კი - საბანკოს და მომსახურების მოცულობა) იწვევს ისეთ სიტუაციას, როდესაც დანახარჯები იზრდება უფრო სწრაფად, ვიდრე შემოსავლები, ე.ი. დანახარჯების ინფლაციას (ამის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზია ვალუბის მომსახურებისათვის საჭირო წარმოების ზრდის აუცილებლობა) [10, გვ.35, 36].

მაგრამ დანახარჯების ინფლაცია არაა განპირობებული მხოლოდ სასესხო საშუალებების (ე.ი. ფულადი აგრეგატების კომპონენტების) ზრდით (ეგზოგენური ფულის მულტიპლიკირების შედეგად). დანახარჯების ინფლაციაში დიდ როლს თამაშობს აღუდგენელი რესურსების თანდათანობითი გამოფიტვის (და მამსახადამე გაძვირების) ფაქტორი, რომლის გავლენის გათვალისწინება შეუძლებელია მონეტარული თეორიის ჩარჩოებში, აგრეთვე არასაკმარისად ინტენსიური (სხვა ქვეყნებთან და საბაზრო ეკონომიკის განვითარების რეალურ მოთხოვნებთან შედარებით)

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი და რესურსდაზოგვის არასაკმარის ინტენსიური პოლიტიკა (ამ თვალსაზრისით დანახარების ინფლაციის დონე - თუ გამოვყოფთ ფულად-აგრეგატულ ფაქტორს - წარმოადგენს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის და რესურსდაზოგვის ინტენსიურობის ინდიკატორს). მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის რეგულირება, რომელსაც აქვს მნიშვნელოვანი და შედარებით დამოუკიდებელი ხასიათი (ხშირად საჭიროა სხვადასხვაგვარი ძალისხმევა სახელმწიფოს მხრიდან, კერძო მეწარმეების ძალისხმევის გაერთიანება), შეუძლებელია მონეტარული თეორიის ჩარჩოებში. ამიტომ განვითარებული ქვეყნები მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების მიზნით მიმართავენ ლონისძებრების ფართო სპექტრს (საფინანსო, საკრედიტო, ორგანიზაციული). მაგალითად, საბაზრო ეკონომიკის წილდში წარმოიშვა ვენჩურული კაპიტალი - ინოვაციების დაკრედიტების სპეციფიკური სახეობა, უზრუნველყოფილი პასივების სპეციფიკური სახეობით, რომელმაც ვერ პპოვა ასახვა M2, M3 ფულადი აგრეგატების კომპონენტებში - ესაა ვენჩურული კაპიტალის ინოვაციური ფონდები (რომლებიც ფორმირდება აქციონერების ხარჯზე რიგი წყაროების გამოყენებით, მათ შორის: კორპორაციების კაპიტალი, ბანკების კრედიტები, საპენსიო ფონდები, მოქალაქეთა პირადი დანაზოგები [15, გვ.101]). გარდა ამისა, ამჟამად ბევრ განვითარებულ ქვეყანაში მოსახლეობის ზრდის ტემპები დიდად აღემატება წარმოების მოცულობის ტემპების ზრდას, რაც მძიმე ტვირთად აწევბა ცივილიზებულ ქვეყნებს (განაპირობებს სულ უფრო და უფრო მზარდი მოცულობით საფინანსო, სასურსათო და დახმარების სხვა სახეობების გაწევის აუცილებლობას, ხშირად კრედიტების გაცემას მათი დაბრუნების უიმედობის პირობებში) და ზრდის ინფლაციურ ზეწოლას, რაც აგრეთვე არ შეესაბამება მონეტარული პოლიტიკის პარამეტრებს, რომლებიც გათვალისწინებულია გარე ნეგატიური ფაქტორების მოქმედებისაგან უფრო მკაცრად დაცული ეკონომიკის პირობებისათვის. უკანასკნელი გარემოება მეტად მნიშვნელოვანია აგრეთვე ისეთი მცირე ქვეყნისათვისაც, როგორიცაა საქართველო, რადგანაც მისი ეკონომიკა ვაცილებით უფრო ღიაა დიდ ქვეყნებთან შედარებით (უფრო დიდია ექსპორტი-იმპორტის წილი მთლიან პრაოდუქტში, მათ შორის ტექნოლოგიური ციკლების უზრუნველსაყოფად; ამჟამად ბევრი გარეგნობა შიდა ბაზარზე წარმოებს უცხოურ ვალუტაში). გარდა აღნიშნული ფაქტორებისა, მხედველობაში უნდა მივიღოთ ფასწარმოქმნის ხასიათი ოლიგოპოლური კონკურენციის პირობებში. სწორედ მას შეუძლია შეზღუდოს საბაზრო თავისუფლების ისეთი დონე, რომელსაც გულისხმობს მონეტარიზმი, და განაპირობოს ფულადი აგრეგატების კომპონენტების რაოდენობის ზრდის აუცილებლობა.

ზემოაღნიშნული მეტყველებს იმაზე, რომ ფულადი აგრეგატების მოცულობის კონტროლი საკრედიტო რეგულირების მხოლოდ ერთ-ერთი მოთხოვნაა, რომელიც აუცილებლად უნდა იყოს დაცული. მაგრამ, თუ საკრედიტო რეგულირების ამოცანაში შევიზღუდებით მხოლოდ ამ მიზნის მიღწევით, მაშინ შეუძლებელი გახდება მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესზე რეალური ზემოქმედება, რესურსდაზოგვი, მიზანშეწონილი ინვესტიციური პოლიტიკის განხორციელება და პრიორიტეტული დარგების განვითარება. გაანგღდება ასეთი რეგულირების მთავარი ამოცანის გადაწყვეტა - საფინანსო სტაბილიზაციის მიღწევა გრძელვადიან პერიოდში. ამ პროცესების მართვის უზრუნველსაყოფად უნდა მივმართოთ საკრედიტო რეგულირების მეთოდების მთელ კომპლექსს, სადაც ფულადი აგრეგატების მოცულობის კონტროლი არის მისი მექანიზმის მხოლოდ შემადგენელი ნაწილი.

ამას ადასტურებენ აგრეთვე დასავლეთის ეკონომისტთა მოსაზრებები. ასე მაგალითად, აღან გრინსპენი წერს: "70-იან წლებში ვარაუდობდნენ, რომ მიმოქცევაში ფულის ზრდის ტემპებსა და შემდგომი ნომინალური და რეალური შემოსავლების ზრდას შორის არსებობს მჭიდრო კავშირი. ამ დროს დასავლეთის მთელ რიგ ინდუსტრიულ ქვეყნებში დიდი ყურადღება მიექცა ერთი ან მეტი

ლონისძიების გატარებას ფულის მიმოქცევის სფეროში, რადგანაც მაინდათ, რომ ეს ხსნის ნომინალური იმედია, რომელიც გადაწყვეტს ფასების სტაბილური ღონის მიღწევის ამოცანას. მაგრამ მშ-იან წლებში ზოგიერთი ტრადიციული შედარებები ფულის მოცულობას და შემოსავლებს შორის იცვლებოდნენ და უფრო არასტაბილური ხდებოდნენ. ამის შედეგად უკანასკნელ წლებში უფრო ნაკლებად ენდობიან დაუკლებებს-მიმოქცევაში ფულის-მასის-ზრდის შესახებ» [6, § 96].

საკრედიტო რეგულირების ძირითად საბოლოო მიზნად უფრო ხშირად ისახვენ ფასების ხანგრძლივი სტაბილურობის მიღწევას, რომლის პირობებშიც ინფლაცია ან ინფლაციის შესაძლებლობა უკვე არ ახდენს მნიშვნელოვან გავლენას სამეურნეო გადაწყვეტილებების მიღებაზე. სტაბილური ფასების პირობებში მცირდება განუსაზღვრელობის დონე ფასების თანაფარდობის პროგნოზებში (რომლებსაც ინვესტიციური გადაწყვეტილებების მიღებისას აქვთ გადამწყვეტი მნიშვნელობა) და ისინებმა დამახინჯების ეფექტი, რომელსაც ინფლაციური გადასახდლები ახდენენ კაპიტალიდან-მიღებულ მოგებაზე—ამ-მიზნების გამო ფასების სტაბილურობა ახდენს უპირატესად დადებით გავლენას ხანგრძლივი ეკონომიკური ზრდის პერსპექტივაზე. სხვადასხვა ქვეყნების და დროის სხვადასხვა პერიოდების მიხედვით ფასების სტაბილურობას ენიჭება სხვადასხვანაირი მნიშვნელობა სხვა მოკლე ან საშუალოვადიან-მაკროეკონომიკურ მიზნებთან მიმართებაში. მაგალითად, ზოგიერთ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია მოცემული ეკონომიკისათვის პოტენციურად ხელსაყრელი დონიდან პროდუქციის ფაქტორული გამოშვების გადახრების თა-ვიდან აცილება; ზოგჯერ სტაბილური ფასების მისაღწევად საჭირო მოკლევადიანი დანახარების სტიმულირებისათვის უფრო უკეთესია ინფლაციის დაბალი და მდგრადი ტემპები; ცალკეულ შემთხვევებში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება შიდა სა-ფინანსო ბაზრების ან საგარეო ვაჭლის ბაზრების მოკლევადიან სტაბილურობას. მაგრამ ასეთმა მოსაზრებებმა შეიძლება გამოიწვიონ უკუ შედეგი, თუ ისინი მა-ლავენ ან იწვევენ ხანგრძლივი განვადებებს ფასების სტაბილურობის მიღწევაში [6, § 95].

აუცილებელია აღინიშნოს, რომ მეტისმეტად ხანგრძლივი პერიოდის განმავლო-ბაში ფულად-საკრედიტო ზომების მეშვეობით ფასების სტაბილურობის დაცვას აქვს ნეგატიური მხარეც; მაგალითად, ზემოთ აღნიშნული შიდა და გარე ეკონომიკური, აგრეთვე ბუნებრივი (აღუდგენელი რესურსების თანდათანობითი გამოფიტვა) ფაქტორები იწვევენ დანახარების ინფლაციას. მისთვის წინააღმდეგო-ბის გასაწყვეად, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა ღონისძიებების გატარება პროდუქციის თვითღირებულების შესამცირებლად, ე.ი. ტექნოლოგიების სრულყოფა. მაგრამ საბაზრო ეკონომიკაში კერძო მესაკუთრეებს მნიშვნელოვანად დაუქ-ვითდებათ მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესში ფულის დაბანდების ინტერესი, თუ ფულად-საკრედიტო ზომებით ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე ხელოვნურად იქ-ნება შენარჩუნებული ფასების სტაბილურობა და, მაშასადამე, ინვესტორების მიერ სტაბილური მოგების მიღება. ამ პირობებში სახელმწიფო ბიუჯეტზე გადავა მეცნიერულ-ტექნიკური და ტექნოლოგიური პროგრესის დაფინანსების უფრო მნი-შვნელოვანი წილი. ჩვენ, საბჭოთა კავშირის გამოცდილებიდან (სადაც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ინარჩუნებდნენ სტაბილურ ფასებს (უფრო ხშირად განსხვავებულს ობიექტურად განპირობებული ფასებისაგან) რესურსებზე და საბოლოო პროდუქტიაზე, რამაც გამოიწვია პროდუქციის ტექნოლოგიური ღონის მნიშვნელოვანი ჩამორჩენა განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით) ვიცით, თუ რა შედეგები მოაქვს კონკრეტულ დარგებში ტექნოლოგიების განვითარების უგულუბ-ელყოფას.

გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ფასების გრძელვადიანი სტაბილურობის უზრუ-ნველური და მოუღწევადი მიზანია. მაგრამ მეტნაკლებად სტაბილური ფასების შენარჩუნება დროის გარკვეული, შედარებით ხანგრძლივი პერიოდებით, საჭიროა

არა მხოლოდ დეპოზიტების მფლობელებისათვის, არამედ მეწარმეთა და ინვესტორთათვის და აგრეთვე დაქირავებული შრომის პირთა და მწარმოებელთა ფართო ფენებისათვის. ამიტომ ეს მიზანი უნდა ითვლებოდეს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითად მიზნად.

ფულად-საკრედიტო ზომები ჩვეულებრივად ახდენენ გავლენას ეკონომიკაზე ხანგრძლივი პერიოდების განმავლობაში. ამიტომ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის სფეროში გადაწყვეტილებების მიღებისათვის შინაგანად ნიშანდობლივია მომავალ შედეგებზე შორსმჭვრეტელი ორიენტაცია. ამის დასტურია ის, რომ მაკროეკონომიკური მიზნების მიღწევისათვის გამოიყენება მიზნები ან მაჩვენებლები, რომლებიც რაღაც საშუალო პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებს და საბოლოო შედეგებს შორის არსებობს მიზნების ან მაჩვენებლების ფართო არჩევანი, რომელიც ან გამოიყენება ან პროპაგანდირდება, მათ შორის: ნომინალური და რეალური შემოსავლების ზრდის ტემპები, ნომინალური ან რეალური საბროცენტო განაკვეთები და ვალუტების გაცვლის კურსები ან სხვადასხვა კრებითი ფულად-საკრედიტო მაჩვენებლების ზრდის ტემპები [6, გვ.96]. სინამდვილეში, როგორც ცნობილია, ნებისმიერ ქვეყანაში არის პერიოდები, როდესაც მკვეთრად კლებულობს არა მარტო რეალური, არამედ ნომინალური შემოსავლები, ამასთან დროის საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდების განმავლობაში (მაგალითად, დასავლეთის ქვეყნებში 1973 წლიდან რეალური ხელფასი მცირედებოდა ათზე მეტი წლის განმავლობაში [10, გვ.38]). ელასტიკური ფულადი აგრეგატების გაფართოებამ ხელი შეუწყო არა მარტო საფინანსო სფეროს ავტონომიურობას (ჩვენი აზრით, რეალური წარმოებისაგან საფინანსო სფეროს ორგანიზაციების მოწყვეტა თავისთავად უკიდურესად უარყოფითი მოვლენაა), არამედ მნიშვნელოვან თვისობრივ ცვლილებებს, რამაც გამოვლენა ჰპოვა ინვესტორების მოკლევადიანი ორიენტაციის გაძლიერებაში, საფინანსო აქტივების ღირებულების მუდმივ და მნიშვნელოვან ფლუქტუაციებში (საბროცენტო განაკვეთების და კურსების შერყეობის შედეგად) და რენტული შემოსავლების უფრო სწრაფ ზრდაში ხელფასებთან და მოგებასთან შედარებით. ამან 80-იან წლებში გამოიწვია ფონდების კონცენტრაცია სპეკულაციურ სფეროში და ამ სფეროს მკვეთრი გააქტიურება. აშშ-ში 1987 წლის საფონდო ბაზრის კრაშმა (რომელიც საბაზრო ძილებით ინვესტიციების სტრუქტურის ძალდატანებითი კორექტირების თვალსაჩინო ილუსტრაციაა), აჩვენა საწარმოთა და საფინანსო ინვესტიციებს შორის გონიერი ბალანსის მიზანმიმართული აღდგენის აუცილებლობა [10, გვ.37,38]. მსგავს სიტუაციებში მხოლოდ გადაჭრული ზომები საბაზრო პირობების და ბუროკრატიული კორინდაციის მოქმედი მეთოდების გადასინჯვის სფეროში იძლევიან მდგომარეობის გამოსწორების შესაძლებლობას.

მიზნების დასახეისას საჭიროა სიფრთხილე. მაგალითად, საკმაოდ დაბალ დონეზე საბროცენტო განაკვეთების შენარჩუნების მცდელობა იწვევს ინფლაციის გაძლიერებას. ვალუტების გაცვლის არაბეალური კურსების დაცვის მცდელობამ შეიძლება გამოიწვიოს უცხოური კაპიტალის დესტაბილიზირებადი ნაკადები [7, გვ.96].

მაშასადამე, მიზნების დასახეისას საჭიროა უფრო ფართო მიდგომა. ჩვენი აზრით, ფულად-საკრედიტო რეგულირების სფეროში არსებობს მისაღწევი მიზნების ორი ძირითადი ტიპი. პირველი ტიპის მიზნების (სტაბილური ფასების მიღწევა, საბანკო სისტემის მდგრადობა და სხვა) უზრუნველყოფის მარეგულირებელი ბერკეტები მიმართულია თვით ფულად-საკრედიტო სისტემის რეგულირებაზე. მაგრამ თუ არ დეაკვირირებთ ამ მიზნებს წარმოების, მოთხოვნილების, ინვესტიციური აქტიურობის და ა.შ. შესაბამისი პარამეტრების მიღწევის მიზნებთან (რის გამოც არსებობს ფულად-საკრედიტო სისტემა, ისახება პირველი ტიპის მიზნები და ხორციელდება მათი მიღწევის შესაბამისი რეგულირება), ვერაეითარ დადებით

შედგება ვერ მივიღებთ. ამ დროს მოსალოდნელია ისეთი ნეგატიური შედეგის მიღება, როგორცაა ავტონომიურობის გაფართოება და მ.ი. დაშორება საწარმოო სფეროსგან. ამას კი თავის მხრივ მოჰყვება სხვა თანმხლები ნეგატიური შედეგები. ამიტომ ფულად-საკრედიტო რეგულირების მიზნებად უნდა დავსახოთ აგრეთვე მეორე ტიპის ძირითადი მიზნები (რომელთა მისაღწევად საერთოდ ხორციელდება პირველი ტიპის მიზნების დასახვა) — საფინანსო-საკრედიტო სისტემის რეგულირება). ეს მიზნებია - ინვესტიციური აქტიურობის სტიმულირება (ან შეკავება), სამომხმარებლო მოთხოვნილების სტიმულირება, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის სტიმულირება და ა.შ., რომელთა მიღწევისათვის საჭიროა პირველი ტიპის მიზნების (ე.ი. საბანკო საქმიანობის და ფულად-საკრედიტო სისტემის მდგომარეობის რეგულირების აუცილებლობით განპირობებული მიზნების) მიღწევის რეგულირებით ფულად-საკრედიტო სისტემის საქმიანობის ისეთ ჩარჩოებში დაყენება, რომ უკანასკნელმა უზრუნველყოს მის წინაშე დაყენებული პირობების შესრულება წარმოების, ინვესტიციების, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის, მოთხოვნის და შეთავაზების რეგულირების (მეორე ტიპის მიზნების რეალიზების) მიმართ. ე.ი. კომერციული ბანკები და სხვა საფინანსო ინსტიტუტები პირველი ტიპის მიზნების მიღწევის რეგულირებით (სამთავრობო ორგანოების, ცენტრალური ბანკის მხრიდან) უნდა ჩაყენებული იყვნენ ისეთ პირობებში, რომ თვით საფინანსო-საკრედიტო სისტემის ფარგლებში თავისი საქმიანობის პარამეტრების შესაბამისი განსაზღვრით (თანადაკრძობა სხვადასხვა ტიპის კრედიტების საფასურებს შორის, შეღავათიანი კრედიტების გაცემა წარმოების სასურველ სფეროებში, ინსტიტუტური რეორგანიზაციები საშუალებების კონცენტრაციისა და უფრო მიზნობრივი გამოყენებისათვის და ა.შ.) მეორე ტიპის მიზნებით დასახული გავლენა მოახდინონ წარმოებაზე, მოთხოვნილებაზე, ინვესტიციებზე და ა.შ.

ინსტიტუციონალიზმის და პოსტკეინსიანიზმის თეორიული იდეები არ გამოირიყვანენ ეკონომიკაში პირდაპირ სახელმწიფო ჩარევას (რომელსაც ამ თეორიების თვალსაზრისით უნდა ჰქონდეს მკაცრად დიფერენცირებული, შერჩევითი ხასიათი) [4, გვ.40]. მათი გამოყენება დასაშვებია ხდის უფრო მკაცრ საკრედიტო რეგულირებასაც (ვიდრე ეს განსაზღვრულია მონეტარიზმით) და საკრედიტო რეგულირების მიზნების სპექტრის გაფართოებას. სინამდვილეში კი ეკონომიკური კონიუქტურით განპირობებული და ეკონომიკის წინაშე მდგარი საკითხების გადაჭრის აუცილებლობის პირობებში (პროდუქტის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება, ექსპორტის მოცულობის მკვეთრი გაზრდა და ა.შ.) სხვადასხვა ჭეჭვნებში დროის გარკვეულ პერიოდში ხორციელდება უფრო მკაცრი საკრედიტო რეგულირება. მაგალითად, საფრანგეთში, იაპონიაში და ზოგიერთ ჭეჭვანაში ლადერებადი ტიპის ეკონომიკის დონის მიღწევისაკენ მიმართული ეკონომიკით (სამხრეთ კორეა და სხვა), რომლებმაც მიაღწიეს დიდ წარმატებას მიზანშეწონილ ეკონომიკურ ზრდაში, დროის გარკვეულ პერიოდებში ან მუდმივად იყენებენ საკრედიტო რეგულირების მკაცრ ფორმებს უფრო ფართო მასშტაბებით, ვიდრე ეს გათვალისწინებულია აღნიშნულ თეორიებით. მაგალითად, პრიორიტეტულად გამოცხადებული დარგების მთელ მასშტაბებში ინვესტიციების განსახორციელებლად, საწარმოების მოდერნიზების, გადაპროექტების ან შეკვეცის მიზნით ხორციელდება კრედიტის შეღავათიანი საპროცენტო განაკვეთის დაწესება, დარგების ფარგლებში სპეციალური ინსტიტუტების (ფონდების) შექმნა ამ პროცესების მიზნობრივი დაფინანსებისათვის. სხვა ჭეჭვნებში იქმნება ახალი ტიპის საფინანსო ან შერეული (საფინანსო და საწარმოო ერთეულებით) ინსტიტუტები წარმოების დაფინანსების მექანიზმის მოქნილობის დონის ამაღლების მიზნით. მაგალითად, გერმანიაში არსებობს, რუსეთში კი იქმნება საფინანსო-სარეწველო ჯგუფები, საინვესტიციო, საექსპორტო და სხვა დანიშნულებით საფინანსო საშუალებების გამოყენების ეფექტიანობის ზრდის მიზნით (დახსრების კონცენტრირება, გონიერი განაწილება, თავისდროული გამოყ-

ენება). ჭვეყნებში კი საბაზრო ორიენტირებული საფინანსო სისტემებით გაძლიერდნენ სხვადასხვაგვარი საინვესტიციო ინსტიტუტები, მათ შორის საინვესტიციო ბანკებიც. როგორც საბანკო ორიენტირებულ, ასევე საბაზრო ორიენტირებულ საფინანსო სისტემებში მიმდინარეობს საკრედიტო სისტემის საერთოდ და კერძოდ საბანკო საქმიანობის უნივერსალიზაციის და ინტერნაციონალიზაციის პროცესი; რომელიც მოითხოვს საკრედიტო რეგულირების პროცესების გადასინჯვას და სრულყოფას, რაც ხორციელდება ამჟამად სხვადასხვა ჭვეყნების ფულადსაკრედიტო სისტემებში [3; 4; 6; 8; 11].

საქართველოში საკრედიტო საქმიანობის რეგულირების მისაღები დონის დადგენის მიზნით, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია უფრო დაწვრილებით გადაეხედოთ მსოფლიოს განვითარებულ ჭვეყნებში საკრედიტო სისტემის რეგულირების პროცესს უკანასკნელ პერიოდში.

სხვადასხვა განვითარებულ ჭვეყანაში საკრედიტო სისტემები ორგანიზებულია სხვადასხვაანაირად. არსებობს მათი ფუნქციონირების, ორგანიზაციის და საქმიანობის რეგულირების საერთო პრინციპები, მაგრამ რადგანაც საბანკო-საკრედიტო სისტემების ფორმირება ხდებოდა სხვადასხვა პირობებში ისინი მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან. საკრედიტო სისტემებში ბოლო 10-15 წლის განმავლობაში მიმდინარე პროცესებს ახასიათებს საკრედიტო ინსტიტუტების ფუნქციების გაფართოება (უნივერსალიზაცია), საფინანსო ინოვაციების დიდი მასშტაბით, პასივების მოზიდვის და აქტივების გამოყენების ახალი ფორმების განვითარება, საერთაშორისო ექსპანსიის გაძლიერება; შეიძინევა მთავრობის და ცენტრალური ბანკების მხრიდან კონტროლის მნიშვნელოვანი შემცირება დაშვებული ოპერაციების, საპროცენტო განაკვეთების, ფილიალების დაწესების და ა.შ. მიმართ [8, გვ. 73, 74]. მიგვაჩნია, ამჟამად გერმანიაში, შვეიცარიაში და რიგ სხვა ჭვეყნებში ეგრეთ წოდებული უნივერსალური ბანკები ერთდროულად აწარმოებენ კომერციულ საბანკო ოპერაციებს და კერძო კორპორაციების მიერ ან ინვესტიციური საქმიანობის შედგენად გამოიყენებულ ფასიანი ქაღალდების გარანტირებულ განთავსებას. 30-იან წლებში ზრუნვამ შესაძლებელი წინააღმდეგობების შესახებ პროცენტს და ბაზარზე სპეკულაციების დაფინანსებას შორის მიიყვანა ზოგერთი ჭვეყანა, მათ შორის აშშ, ინვესტიციური და კომერციული საბანკო საქმიანობის სამართლებრივ გაყოფამდე [6, გვ.92]. ინვესტიციურ ბანკებს არ ჰქონდათ დიდი მნიშვნელობა აშშ-ში. მაგრამ ბოლო ხანებში ისინი ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობაში უმნიშვნელო შეამავლებოდან იქცნენ ძლიერ ინსტიტუტებად, რომელთა განკარგულებაშიც მოექცა მნიშვნელოვანი სახსრები [11, გვ.63]. საფინანსო ბაზრების ინტერნაციონალიზაციის ზრდასთან ერთად კომერციული და საინვესტიციო საბანკო საქმიანობის განცალკევების პრინციპმა (მიუხედავად იმისა, რომ ამა თუ იმ ფორმაში ჯერ-ჯერობით არსებობს) სერიოზული გადასინჯვა განიცადა [6, გვ.92]. სახელმწიფოს ჩარევის დანე საფინანსო საქმიანობაში იმაში გამოიხატება, რომ დღეისათვის ბევრ ინდუსტრიულ ჭვეყანაში ცენტრალური ბანკები ცდილობენ გავლენა მოახდინონ მაკროეკონომიკურ პროცესებზე, უპირატესად ირიბად, ფასზე ან ბრუნვაში ფულის მოცულობაზე და საბანკო რეზერვებზე ზემოქმედების ინსტრუმენტების მეშვეობით [6, გვ.85]. 80-იან წლებში მოქმედებაში შევიდნენ ახალი დებულებები საკრედიტო ინსტიტუტების რეგულირების შესახებ. მათი დანიშნულებაა სისტემის ეფექტიანობის ამაღლება საფინანსო ბაზრების გაყოფაზე მიმართული წესების მნიშვნელოვანი ნაწილის გაუქმების ხარჯზე, რამაც გამოიწვია სიხალეების გაჩენა საფინანსო მომსახურების სფეროშიც. 1986 წ. საფრანგეთში, 1987 წ. გერმანიაში და კანადაში, 1981 წ. დიდ ბრიტანეთში კომერციულ ბანკებსა და შემნახველ ინსტიტუტებსათვის მოხსნილი იყო შეზღუდვები საქმიანობის განსაზღვრულ სახეობებზე. მნიშვნელოვან ნაწილში გაუქმდა საპროცენტო განაკვეთის ოფიციალური რეგულირება, შეწყვიტეს მოქმედება კანონმდებლობით დაკულმა შესაბამისმა

შეთანხმებებმა საკრედიტო ინსტიტუტებს შორის [11, გვ.1]. ამ ინსტიტუტებმა, რომლებიც სარგებლობდნენ რეგულირების ახალი რეჟიმით, მიიღეს ოპერაციების წრის გაფართოების შესაძლებლობა, რამაც გააძლიერა მათი მდგრადობა და გაზარდა მათი საკრედიტო შესაძლებლობები. ამასთან მათ მიეცათ მრავალი ტიპის ოპერაციებში პროცენტის სისტემატური გადასივრის შესაძლებლობა. კომერციულმა ბანკებმა—მიიღეს ფასიანი ქაღალდებით—ვაჭრობის სფეროში შეღწევის შესაძლებლობა და ძველი ფუნქციების ნაწილის განხორციელება (განსაკუთრებით გადახდის მომსახურება) უკვე აღარ იყო მხოლოდ კომერციული ბანკების კომპეტენციაში, რამაც ხელი შეუწყო საკრედიტო სისტემაში რესურსების გაცვლის, მოძრაობის, კონცენტრაციის შესაძლებლობების ზრდას.

კრედიტის მარეგულირებელი მექანიზმის განვითარების ყოველი ეტაპისათვის დამახასიათებელი ბიუროკრატიული და საბაზრო კოორდინაციის ისეთი შეხამება, რომელიც შეესაბამება ამ პერიოდისათვის ჩამოყალიბებულ მიკრო და მაკრო დონეების ურთიერთგანსაზღვრულ შეფარდებას. განვითარებული ქვეყნებისაგან განსხვავებით, სადაც 80-90-იან წლებში კრედიტის მართვაში ნიშანდობლივი იყო მიკროდონის და შესაბამისად საბაზრო კოორდინაციის როლის გაძლიერება, საქართველოში ამ სფეროში, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დაეაყენათ საკითხი მაკროდონის და ბიუროკრატიული კოორდინაციის უპირატესობაზე. ამჟამად საქართველოში საბანკო-საკრედიტო საქმიანობა ჩანასახოვან მდგომარეობაშია, შეიმჩნევა სახსრების უქმარისობა, არსებობს მრავალი სინდრომები მათი მობილიზაციისათვის საკრედიტო სისტემაში. მავალთადა, ეს ხერხდება საქმიანობა რაოდენობით კომერციულ ბანკებში დეპოზიტების მოზიდვაც. ამას ადასტურებენ 1998 წლის საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტისადმი თანდართული ანალიზის მონაცემები. მასში შეიმჩნევა ისეთი სავალალო ტენდენცია, რომელიც კრედიტის გამოყენებისას უპირატესობას ანიჭებს სპეკულაციური საქმიანობის გაწვევას (ძირითადად საშუაშავლო-სავაჭრო სფეროსათვის მოკლევადიანი კრედიტის გამოყოფით), ვიდრე წარმოების აღორძინებას. ეს კი, ბუნებრივია, თანდათანობით გამოიწვევს ზედმეტი მოცულობით შეზღუდულად ლიკვიდირებადი ფულადი აგრეგატების (რომლებიც ზშირად საექვო ფასეულობებითაა უზრუნველყოფილი) გაჩენას. თანაფარდობა ეგზოგენურ ფულსა და შეზღუდულად ლიკვიდირებად აგრეგატებს შორის არასასურველი გახდება, რაც გამოიწვევს ინფლაციური ტენდენციების გაძლიერებას. ამ პერიოდში საჭიროა საშუაშავლო სფეროს დაკრედიტების შეზღუდვა (ფარდობით გამოსახულებაში) საწარმოო სფეროს სასარგებლოდ. რაც მოითხოვს შესაბამის სახელმწიფო რეგულირებას (ეროვნული ბანკის მხრიდან) საშუაშავლო-სავაჭრო და საწარმოო სფეროებს შორის დაკრედიტების მოცულობაში მიზანშეწონილი თანაფარდობის უზრუნველსაყოფად. ამიტომ განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით ბიუროკრატიული კოორდინაცია უნდა იყოს უფრო მკაცრი. მაგრამ მსოფლიოში მიმდინარე ტენდენციების უგულებელყოფაც არ შეიძლება, განსაკუთრებით იმ მიმართულებებით, რომლებიც გვაძლევს საკრედიტო რესურსებით უფრო მოქნილი მანევრირების, საკრედიტო სისტემაში მათი მოზიდვის სრულყოფის და საწარმოო სფეროში მათი უპირატესი განთავსების შესაძლებლობას. ამიტომ საკრედიტო სფეროს რეგულირების სისტემა ისე უნდა იყოს მოწესრიგებული, რომ მასში უფრო მეტი თავისუფლება მიეცეს განვითარების იმ მიმართულებებს (ტენდენციებს), სხვადასხვა დანიშნულების აქტივების ურთიერთთანაცვლების შესაძლებლობა), რომლებიც ხელს უწყობენ საკრედიტო რესურსების მიზანშეწონილ მობილიზაციას, მანევრირებას და საწარმოო სფეროში განთავსებას. გარდა ამისა, უცრო მკაცრი რეგულირება უნდა ხდებოდეს საკრედიტო სფეროში სპეკულაციური ოპერაციების შეზღუდვის მიზნით.

საკრედიტო რეგულირება დაყრდნობილი უნდა იყოს საკრედიტო მექანიზმის ყველა რგოლის ურთიერთდამოკიდებულებაზე, სადაც მარეგულირებელი მექანიზმის

ბირთვად უნდა გამოდიოდეს ცენტრალური ბანკი კერძო საბანკო სისტემასთან ერთად. ცენტრალური ბანკის მიერ გენერირებული საკრედიტო პოლიტიკის იმპულსები, უპირველეს ყოვლისა, მიმართულია მასთან შედროულ დაკავშირებულ და რესურსების თვალსაზრისით მისგან ყველაზე მაგარად დამოკიდებულ ბანკებზე. შემდეგ უკანასკნელების მეშვეობით იმპულსი გადაეცემა საკრედიტო სისტემის სხვა რგოლებს [4; 6; 11; 13] და ასეთნაირად ხდება ზემოქმედება კაპიტალის ბაზრის კონიუქტურის ცვლილებაზე. საკრედიტო რეგულირების საბოლოო მიზანს წარმოადგენს ეკონომიკური კონიუქტურის ცვლილებაზე ზემოქმედება, დაბალანსებული სოციალ-ეკონომიკური განვითარებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნის, ინვესტირების და მომხმარებლების მხრიდან ადეკვატური რეაქციის გამოწვევის მიზნით. ცენტრალური ბანკის მიერ უზრუნველყოფილი ერთობლივი ლიკვიდობის შესაძლებლობები ახდენენ მნიშვნელოვან გავლენას პროცენტის ნორმებზე, ეკონომიკურ აქტიურობაზე და ფასობრივი ინფლაციის დონეზე. ლიკვიდობის მაღალი დონე და პროცენტის დაბალი რეალური ნორმა (ნომინალური ნორმა მინუს ინფლაციის მოსალოდნელი დონით განპირობებული მაჩვენებელი) ჩვეულებრივად ასტიმულირებენ კერძო პირების დანახარჯებს საქონელზე და მომსახურებაზე, რაც, თავის მხრივ, ზრდის ეკონომიკური აქტიურობის დონეს და ახდენს ზეწოლის ფასების ზრდაზე საქმიანი ციკლის სტადიის შესაბამისად. ფასების დონე საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობის მიხედვით სტატისტიკურად მჭიდროდაა დაკავშირებული ფულის შეთავაზების საერთო მაჩვენებელთან [4, გვ. 91]. სტიმულირებდალ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას შეუძლია საგრძნობლად დააქვეითოს პროცენტის ნორმა და გაზარდოს წარმოება, მაგრამ ეს ეფექტი ჩვეულებრივად დროებითია და ტრანსფორმირდება საწინააღმდეგო ეფექტში ვერცხვითი ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში. ეს იმით არის განპირობებული, რომ იზრდება ინფლაცია და საინფლაციო მოლოდინი და კრედიტორები აქტივების დასაცავად მოითხოვენ პროცენტს უფრო მაღალ ნორმებს. ინფლაციის გაზრდილი დონე და დასების მრავალფეროვნება იწვევს უფრო მეტ გაურკვევლობას ეკონომიკური სისტემაში, უარყოფითი გავლენით ინვესტიციურ აქტიურობაზე, მწარმოებლურობაზე და ეკონომიკურ ზრდაზე.

ცნობილია, რომ ნებისმიერ მთავრობას უჩნდება სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის და სხვა მოკლევადიანი მიზნების დასაფინანსებლად ცენტრალური ბანკიდან ან მისი მხარდაჭერით კონკრეტული ბანკებიდან გაუმართლებელი სესხების აღების სურვილი. ამიტომ საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ცენტრალური ბანკი დამოუკიდებელი უნდა იყოს მთავრობისაგან (ეს, აგრეთვე, საჭიროა იმისათვის, რომ მთავრობამ და გააკონტროლოს ფულის ემისია) [2, გვ.31; 3; 4; 6, გვ.90-94]. ცენტრალურ ბანკს სტრუქტურული გარდაქმნის რეგულირებაშიც ენიჭება მნიშვნელოვანი როლი. სწორედ ცენტრალური ბანკები წარმართავენ სტრუქტურულ გარდაქმნას ვეროპის ქვეყნებში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. ისინი მოქმედებდნენ რა მკაცრი დირექტივებით კონკრეტული ბანკებისათვის (სასრების სამისამართო განაწილება, შეღავათები, აკრძალვები და ა.შ.), განაპირობებდნენ საფინანსო ნაკადების მიმართვას პრიორიტეტული მიზნებისაკენ. ასევე მოქმედებდა სახელმწიფო საგადასახდო პოლიტიკაც და მხოლოდ შემდეგ, სტრუქტურული გარდაქმნების წარმატებებისას, სახელმწიფო ამსუბუქებდა კოორდინაციის სიმკაცრეს [12, გვ.10].

ქვეყნების უმრავლესობაში ცენტრალური ემისიური ბანკები ასრულებენ ემისიური ცენტრის როლს, რომელიც პასუხისმგებელია ფულის მეურნეობაზე, საკრედიტო ცენტრის (ბანკების ბანკის) და სახელმწიფო მოლარის ფუნქციას. ცენტრალური ბანკის ზემოქმედება კონკრეტული ბანკების საქმიანობაზე შეიძლება ხორციელდებოდეს უშუალოდ ეკონომიკური, უმეტესად არაპირდაპირი, ან ეკონომიკურ-ადმინისტრაციული პირდაპირი (მაგალითად, დაკრედიტების ლიმიტების

და ვადების, სესხების ცალკეული სახეების მიხედვით საპროცენტო განაკვეთების დადგენა) მეთოდებით. საკრედიტო რეგულირება მოიცავს აღნიშნულ მეთოდების ისეთ ერთობლიობას, რომელთა შერჩევა დამოკიდებულია რეგულირების მიზანზე და ობიექტებზე. იგი აგრეთვე დამოკიდებულია საზაზრო ურთიერთობების განვითარების დონეზეც. კომერციულ ბანკებზე შემოქმედების პროცესში რეგულირების ობიექტებად გვევლინებიან კრედიტის გამოყენების განსაზღვრული მაკროეკონომიკური მახასიათებლებიც, რომლებიც ერთის მხრე, ახდენენ გავლენას ეკონომიკაზე, ხოლო ?კორეს მხრე კი საბანკო სისტემის ლიკვიდობის დონეზე. ამასთან, არაპირდაპირი რეგულირების ობიექტია არა თვით კომერციული ბანკების საქმიანობა და მისი მიმართულებები, არამედ ზეგავლენა ბანკების ქცევის მოტივაციაზე (დაბანდების მომგებიანობის, ლიკვიდობის და სიმედიობის უზრუნველყოფის მოტივები), ე.ი. - ზეგავლენა ბანკების ფუნქციონირების პირობებზე.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მეთოდები შეიძლება აგრეთვე დავყოთ საერთო და-სელექტურ' მეთოდებად. საერთო მეთოდების მოქმედება, რომლებიც უპირატესად არაპირდაპირია, ვრცელდება მთელ საკრედიტო ბაზარზე. სელექტური მეთოდების გამოყენება, რომლებიც პირდაპირია, ეხება კრედიტის კონკრეტულ სახეებს და დაკავშირებულია კერძო ამოცანების გადაწყვეტასთან. სელექტურ მეთოდებს მიეკუთვნება, მაგალითად, საბანკო კრედიტების ლიმიტირება, სესხების ცალკეული სახეების გაცემის რეგლამენტირება, დაბალრენტბეზული საწარმოების დაკრედიტებაზე მიმართული კომერციული ბანკების ოპერაციების შეღავათიანი პირობებით რეფინანსირება და ა.შ. კომერციული ბანკების საქმიანობაზე შემოქმედება სელექტური მეთოდების მეშვეობით ხდება უპირატესად 'ციკლური დაცემის' სტადიაზე (აღწარმოების პროცესთა მკვეთრი დარღვევების დროს). ამ შემთხვევაში, ეკონომიკურ პოლიტიკაში, ერთდროულად შერწყმულია ფულად-საკრედიტო ურთიერთობების საერთო მაკროეკონომიკური რეგულირების ინსტრუმენტებისა და სტრუქტურული მნიშვნელობის ზომების გამოყენება, რომლებიც მიმართულია ინვესტიციების წახალისებაზე შერჩეულ, პრიორიტეტულ დარგებში [4, გვ. 36].

ყველაზე გავრცელებული საერთო მეთოდებია: სააღრიცხვო (სადისკონტო) პოლიტიკა, ოპერაციები ღია ბაზარზე, ბანკების სავალდებულო რეზერვების ნორმების ცვლილება. საერთო კლასიფიკაციის ჩარჩოებში ცალკეული ცენტრალური ბანკები იყენებენ სხვა ნაირსახოვან მეთოდებსაც. ზოგიერთი განსაკუთრებულ ყურადღებას ანიჭებენ თავიანთი სესხების ზომების რეგულირებას, როგორც ამას ადგლი ჰქონდა იპონიამის. ეს საკითხი კანადაში გადაწყვეტილია პირიქით. იქ საბანკო სისტემაში სამთავრობო ანაბრების სხვადასხვა ვარიანტების გამოყენება წარმოადგენს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითად ინსტრუმენტს [6, გვ. 95]. შემოქმედების ღონისძიებათა არსენალში, აგრეთვე, შედის კომერციული ბანკების მიერ თავისი საშუალებების ნაწილის სავალდებულო შენახვაც სპეციალურ სარეზერვო ანგარიშზე ცენტრალურ ბანკში. ამ დებოზიტების მოცულობა გამოიანგარიშება დადგინილი პროცენტის მიხედვით კომერციულ ბანკებში განთავსებული ანაბრების შესაბამისად. ზოგიერთ ქვეყანაში განცალკევებულად დგინდება პროცენტები ვადაიანი და უვადო ანაბრების მიხედვით [13, გვ.68,69].

აღნიშნული კლასიფიკაციის ფარგლებში ყველა ქვეყანაში კომერციული ბანკების საქმიანობა მკაცრად რეგლამენტირდება. მაგალითად, აშშ-ში კომერციული ბანკები მიეკუთვნებიან საეწარმეო საქმიანობის ყველაზე კონტროლირებად სფეროს. მათი საქმიანობა ხშირად მოწმდება კონტროლის და რეგულირების ორგანოების მიერ. შემოწმებას გააჩნია ის მთავარი მოთხოვნა, რომ ოპერაციები ხორციელდებოდეს მოქმედი კანონებისა და აღმინისტრაციული აქტების შესაბამისად. კონტროლის და შეზღუდვების მიმართულებები შეიძლება შემდგენიარად დაჯგუფდეს: შეზღუდვები საქმიანობის გაფართოებაზე განყოფილებების შექმნის ან

შერწყმის გზით; კონკურენტული ბრძოლის შეკავება შემოსავლიანი აქტივების შექმნის სფეროში, ასეთი აქტივების შესყიდვის აღკვეთის ან შეზღუდვის გზით, როგორც მოცულობის, ასევე შემადგენლობის მიხედვით; ბანკების კონკურენტუნარიანობის შეზღუდვები სახსრების (საშუალებების) მოზიდვაში (ანაბრებზე მოკითხვამდე პროცენტის გადახდის აღკვეთა, პროცენტის უკიდურესი ზომის დადგენა ვაღიან-ან-შემანახველ ანაბრებზე; სავალდებულო რეზერვების ნორმების დადგენა ანაბრებზე მოკითხვამდე და ვაღიან ანაბრებზე; მოთხოვნები საბანკო კაპიტალის მიმართ) [14, გვ.57, 58]. სხვა ქვეყნებში მოქმედებენ შეზღუდვების და კონტროლის განსხვავებული სისტემები, როგორც ცენტრალური ბანკების, ასევე სპეციალური სახელმწიფო ორგანოების მხრიდანაც.

სააღრიცხვო (სადისკონტო) განაკვეთის რეგულირება სახელმწიფო ზეგავლენის ოპერატიული ინსტრუმენტია სასესხო კაპიტლის ბაზარზე, რადგან იგი ეკონომიკური მდგომარეობის მიხედვით შეიძლება იცვლებოდეს წლის განმავლობაში. მისი ცვლილებით ცენტრალური ბანკი—ახდენს—სწრაფ გავლენას საბანკო მოგებზე. საერთოდ სასესხო პროცენტის დონე დამოკიდებულია ბევრ ფაქტორზე: სადისკონტო განაკვეთი, კადა, რომლითაც გაცემულია სესხი, გირაოთი უზრუნველყოფილი (ან სალანკო) სესხი, სესხის ამღების პიროვნება, ინფლაციის ტემპები და როგორც ინფლაციის, ასევე საერთო კონიუქტურის განვითარების პერსპექტივები. ასეთი მაჩვენებლები განსაზღვრავენ პროცენტის ფორმირების ზონას, ხოლო პროცენტის დონე ან ზონაში განისაზღვრება ფულზე მოთხოვნის და შეთავაზების თანაფარდობით, რაზეც მოქმედებს სადისკონტო განაკვეთის ცვლილება. მაშასადამე სააღრიცხვო განაკვეთის ცენტრალიზებული რეგულირება აძლევს განსაზღვრულ მიმართულებებს კრედიტის პრაიზონტალურ (ბანკი - სესხის ამღები) და ვერტიკალურ (ცენტრბანკი - კომერციული ბანკი) მოძრაობებს* [6, გვ.37]. ცენტრბანკის მიერ სადისკონტო განაკვეთის ცვლილება იწვევს საპასუხო რეაქციას კომერციული ბანკების მხრიდან, რომელიც გამოიხატება შეთავაზებული რესურსების მოცულობის ცვლილებაში (ზრდაში ან შემცირებაში), რაც არეგულირებს მათზე მოთხოვნას. ცენტრალური ბანკი აცხადებს სადისკონტო განაკვეთს იმ ბანკებისათვის, რომლებსაც უნდათ თავისი სათამაშუო პორტფელის ნაწილის აღრიცხვა და ფულის მიღება, ხშირად თავისი ლიკვიდობის მაჩვენებლების გასაუმჯობესებლად. სადისკონტო განაკვეთი ყველაზე დაბალია, რადგანაც ბანკი კლიენტების თამაშულების აღრიცხვისას უნდა იღებდეს უფრო დიდ პროცენტს.

სააღრიცხვო პროცენტის განაკვეთის გაზრდა იწვევს საბანკო რესურსების გაძვირებას, ამცირებს მათი ოპერაციების მომგებიანობას. კომერციული ბანკები ამაზე რეაგირებენ კრედიტის მოცულობის შეზღუდვით, რაც ხელს უწყობს მის გაძვირებას. ამასთან, ბანკის მოგება ან გაიზრდება, ან დარჩება იმავე დონეზე. სააღრიცხვო განაკვეთიდან გამომდინარე განისაზღვრება განაკვეთები, რომლებსაც კომერციული ბანკები იღებენ მოცემულ სესხებზე და უხდიან მენაბრებებს დეპოზიტების და სხვა მიღებული ანგარიშების მიხედვით. სადისკონტო განაკვეთის აწვევა (ანტიინფლაციური ან სხვა მიზნებით), ე.ი. 'ძვირი ფული' პოლიტიკა, ზღუდავს კომერციული ბანკების მიერ ცენტრბანკში სესხის მიღების შესაძლებლობებს და ერთდროულად ზრდის იმ ფულის საფასურს, რომელსაც კომერციული ბანკები აძლევენ კრედიტის სახით. ამის შედეგად, ეკონომიკაში მცირდება კრედიტის განთავსება და, მაშასადამე, ხდება წარმოების ზრდის შეკავება. სადისკონტო განაკვეთის შემცირება კი ('იაფი ფული' პოლიტიკა), პირიქით, ახდენს საკრედიტო ოპერაციების გაფართოების და ეკონომიკური განვითარების ტემპების დაჩქარებას.

სააღრიცხვო პროცენტის ზრდა - არაა საკრედიტო რესურსების გაძვირების ერთადერთი ხერხი. შეიძლება გამოყენებულ იყოს საპროცენტო განაკვეთების ზემო ზღვრები ან დაკრედიტების ზემო ზღვრები [11, გვ.61].

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული ამჟამად ფულად-საკრედიტო ბაზრის მართვაში განვითარებულ ქვეყნებში შეიმჩნევა ბიუროკრატიული კოორდინაციის შემსუბუქების ტენდენცია საბაზრო კოორდინაციის სასარგებლოდ. ეს ეხება აგრეთვე კრედიტის პროცენტის რეგულირებასაც. მაგალითად, ა. გრინსპენი წერს, რომ ფასიანი ქაღალდების ბაზრის უქონლობის პირობებში (რასაც ამჟამად ჩვენთანაც აქვს ადგილი) ცენტრალური ბანკები უფრო ხშირად-დეკლარობიან საპროცენტო განაკვეთების და კომერციული ბანკების აქტივების და პასივების შემადგენლობის და დონის პირდაპირ კონტროლს და მას მოაქვს არასასურველი შედეგები. საკრედიტო შეზღუდვებს ხშირად ემატება სუბსიდიების სისტემა ეკონომიკის ცალკეული დარგების დაკრედიტების ხელშეწყობისათვის. ზოგჯერ დგინდება საპროცენტო განაკვეთების ზემო ზღვრები იმ სესხებზე, რომლებიც ეძლევა ეკონომიკის წინასახლისებელ დარგებს. აშშ-ში, ისევე როგორც სხვა ქვეყნებშიც, არსებობდა იმ საპროცენტო განაკვეთების ზემო ზღვრები, რომლებსაც იხდიდნენ სხვადასხვა ტიპის სადენვალტო ანგარიშების და სხვადასხვა ტიპის ინსტრუმენტების მიხედვით. რაოდენობრივი კონტროლის და პროცენტის ნორმის კონტროლის ძირითადი ნაკლია ის, რომ ასეთი კონტროლი იწვევს ფასების გადახრებს და რესურსების განთავსება ხდება არასასურველი მიმართულებით [6, გვ.97].

მაგრამ მიუხედავად მსოფლიოში არსებული ტენდენციებისა, ქვეყანაში საკრედიტო ურთიერთობების განუვითარებლობის პირობებში უარის თქმა კრედიტის პროცენტის რეგულირების მკაცრი მეთოდების გამოყენებაზე გამოიწვევს ახალი ტიპის სპეკულაციების მასიურ გაჩენას სასესხო კაპიტალის ბაზარზე და მას, იმის გარდა, რომ დაიკარგება სტრუქტურული გარდაქმნის მართვის მნიშვნელოვანი ბერკეტის გამოყენების შესაძლებლობა, მოჰყვება ბევრი ნეგატიური შედეგი. ამიტომ საკრედიტო ურთიერთობების განვითარების და სასესხო კაპიტალის ბაზრის ჩამოყალიბების პროცესი უნდა ხორციელდებოდეს მკაცრი კონტროლის ქვეშ, რაცაც აღსატურებს მრავალი ქვეყნის გამოცდილებაც. კრედიტის ფასის შედარებით მკაცრი რეგულირების პირობებში, სასაქონლო ბაზარზე ფასების გადახრების თავიდან აცილებისათვის, საჭიროა მიემართოთ ფასწარმოქმნის კოორდინაციის შესაბამის მეთოდებს, რომლებიც გამოიყენებოდა და ზოგიერთი ახლაც გამოიყენება განვითარებულ ქვეყნებში, თუ, რა თქმა უნდა, ამას მოითხოვს ეკონომიკური კონონტურა.

ამ პირობებში ცენტრალური ბანკის წინაშე, ხანდახან, დგება საპირისპირო ამოცანები: ფულის ბრუნვის რეგულირება და ზემოქმედება კრედიტზე (ამის უკან კი დგას ეროვნული ფულის კურსის დაცვა და საქმიანი აქტიურობის რეგულირება) ისეთნაირად, რომ არ ხდებოდეს კურსის მკვეთრი მერყეობა და ამ უკანასკნელმა არ მიაყენოს ზარალი ქვეყნის ეკონომიკას. ამიტომ ცენტრალურმა ბანკმა, განსაზღვრული საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელებისას, უნდა გაითვალისწინოს შედეგები ფულადი მეურნეობის სფეროში [13, გვ.70].

ფულად-საკრედიტო რეგულირების ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი საერთო მეთოდია ცენტრბანკის ოპერაციები ღია ბაზარზე, რაც წარმოადგენს წინასწარ დადგენილ კურსით ფასიანი ქაღალდების, მათ შორის სახელმწიფო (რომლებიც წარმოშობენ სახელმწიფო ვალს), შესყიდვას და გაყიდვას. ეს ითვლება საკრედიტო დაბანდებების და კომერციული ბანკების ლიკვიდობის რეგულირების ყველაზე მოქნილ მეთოდად. ოპერაციები თავისუფალ ბაზარზე უფრო ხშირად ეხება სახელმწიფო ვალს, მაგრამ მათი განხორციელება შეიძლება აგრეთვე კერძო საფინანსო ინსტრუმენტების გამოყენებით და აგრეთვე უცხოური ვალუტითაც. როგორც, მაგალითად, შვეიცარიაში [6, გვ.95]. ამჟამად, ინდუსტრიული ქვეყნების უმრავლესობა, ძირითადად ენდობა ოპერაციებს ღია ბაზარზე [6, გვ.95]. ცენტრბანკის ოპერაციები ღია ბაზარზე ახდენენ პირდაპირ ზემოქმედებას კომერციული ბანკების თავისუფალი რესურსების მოცულობაზე, რაც სტამბულს

აძლევს საკრედიტო დაბანდებების გაფართოებას ან შემცირებას, ბანკის ლიკვიდაზიაზე ერთდროული გავლენით (შესაბამისად ლიკვიდაზიის გაზრდით ან შემცირებით). ცენტრალური ბანკები სთავაზობენ კომერციულ ბანკებს, რომ მათ შეისყიდონ საბანკო თამაშულები კომერციული ბანკების საკრედიტო ოპერაციების შემცირების მიზნით, ან თვით შეისყიდონ მათგან ფასიან ქალაქებს საკრედიტო აქტიურობის-სტიმულირების—და—სასესხო—პროცენტის—შემცირების მიზნით, რადგანაც ამ გზით გაიზრდება სასესხო კაპიტალის შეთავაზება. ეს ზემოქმედება ხორციელდება ცენტრბანკის მიერ კომერციული ბანკებისათვის ფასიანი ქალაქების გასაყიდი ან შესასყიდი ფასის ცვლილებების მეშვეობით. მაგალითად, თუ საჭიროა ფულადი ბაზრიდან საკრედიტო რესურსების უკუდენის მიღწევა (რესტრუქციული პოლიტიკის განხორციელების დროს), ცენტრბანკი ამცირებს გაყიდვის ფასს ან ზრდის შესყიდვის ფასს, ან ამით ზრდის ან ამცირებს მათ გადახრას საბაზრო კურსისგან.

ღია ბაზარზე აქტიური ოპერაციების განხორციელება, საკრედიტო ურთიერთობების რეგულირების მიზნით, შეუძლებელია, თუ, რა თქმა უნდა, კომერციულ ბანკებს არა აქვთ დირექტრეხება სახელმწიფო ფასიანი ქალაქების შესყიდვაში. ასეთი დირექტრეხების გაჩენისათვის სახელმწიფო ფასიანი ქალაქების შემოსავლიანობა არ უნდა ჩამორჩებოდეს კომერციული ბანკების ძირითადი აქტიური ოპერაციების შემოსავლიანობას. საკრედიტო რეგულირებაში ღია ბაზარზე ოპერაციების მნიშვნელობის გამო მიზანშეწონილია, რომ ქვეყანაში ჩამოყალიბდეს ისეთი მექანიზმი, რისთვისაც უპირველეს ყოვლისა საჭირო იქნება გარანტირებული სახელმწიფო ფასიანი ქალაქების საკმაო რაოდენობით გამოშვება კომერციული ბანკების მიერ ობლიგაციების შესყიდვის სტიმულირებას და მასასადამე ღია ბაზარზე ცენტრალური ბანკის ოპერაციების განვითარებას ხელს შეუწყობდა, აგრეთვე, ბანკების სავალდებულო რეზერვების ნაწილის ფორმირება სახელმწიფო ფასიანი ქალაქებით [6, გვ.38, 39].

ცენტრბანკის მინიმალური ან სავალდებულო სარეზერვო მოთხოვნები წარმოადგენს მაკროეკონომიკური პროპორციების რეგულირების მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს კომერციული ბანკების თავისუფალი რესურსების მოცულობაზე ზემოქმედების გზით. სავალდებულო რეზერვების ნორმის მომატება (შემცირება) ამცირებს (ზრდის) კომერციული ბანკების საკრედიტო პოტენციალს და, მასასადამე, აქტიური ოპერაციების გატარების უნარიანობას. მაგრამ ეს ინსტრუმენტი განსხვავებით ღია ბაზარზე ოპერაციების რეგულირებისაგან, არაა მოქნილი და გამოსაყენებელი სასესხო კაპიტალის მიმდინარე ოპერაციების რეგულირებისათვის. ეს უმთავრესად, გამოწვეულია იმით, რომ სავალდებულო რეზერვების ნორმების უმნიშვნელო მერყეობაც კი იწვევს არსებით ცვლილებებს საკრედიტო ოპერაციების მოცულობაში. ამიტომ სავალდებულო სარეზერვო ნორმები ცენტრბანკის მიერ გამოიყენება კომერციული ბანკების საქმიანობის გრძელვადიანი რეგულირების მიზნით და გადაიხინჯება რამდენიმე წელიწადში ერთხელ და ისიც მხოლოდ ფულის მასის დინამიკაში და მოცულობაში კორექტივების შეტანის აუცილებლობის შემთხვევაში [7, გვ.39]. მინიმალური რეზერვების პოლიტიკა ჩვეულებრივად დფერენცირებულია ბანკების მიერ აკუმულირებული რესურსების სახეობების და საშუალებების მოზიდვის ვადის მიხედვით. ლიკვიდაზიის უზრუნველსაყოფად კომერციული ბანკები ვალდებული არიან დაიცვან რამდენიმე კოეფიციენტი. ხშირად გამოიყენება თანაფარდობის კოეფიციენტები ოპერაციების ცალკეული კატეგორიების მოცულობასა და ბანკის საკუთარ კაპიტალს შორის. მაგალითად, გაცემული კრედიტების მოცულობა არ შეიძლება 7,5-ჯერ აღემატებოდეს ბანკის კაპიტალს, ხოლო დეპოზიტების მოცულობა - 11-ჯერ აღემატებოდეს კაპიტალს. არსებობს შეზღუდვები ერთ კლიენტზე გაცემულ ხესზე (საკუთარი სახსრების არა უმეტეს 10% აშ.შ.შ.) და ერთი კლიენტის ანაბრების ოღენობაზე [13, გვ.68].

ნორმირების გზით ბანკების გადახდისუნარიანობის დაცვაზე ზრუნვამ მიიყვანა დასავლეთის მოწინავე ქვეყნების ცენტრალური ბანკების მმართველები ბაზელის შეთანხმებამდე, რომელიც საერთო ნორმატივად ამტკიცებს ბანკების საკუთარი სახსრების კოეფიციენტს. ბანკების რეგულირებისა და ზედამხედველობის მეთოდების იაზულის კომიტეტმა მიიღო კაპიტალის საკმარისობის კოეფიციენტის გაანგარიშების მეთოდოლოგიის ხუთთა პრინციპები; რომელიც ორიენტირებულია 7,25%-ზე [1, გვ.27,28]. საკუთარი საშუალებების შემადგენლობაში შედის სააქციო კაპიტალი და განცხადებული რეზერვები (მაგრამ განცხადებული რეზერვების გაანგარიშების მეთოდი სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებულია). მიზანშეწონილია (და ეს რეკომენდებულია აღნიშნული შეთანხმებით), რომ ბანკის საკუთარი სახსრები შეფარდებული იყოს აქტივების (და არა საბალანსო ვალდებულებების) რისკის სხვადასხვა კატეგორიებთან საშუალოდ შეწონილი რისკის დაფარვის კოეფიციენტით. რომელიც დგინდება რისკის სახეობების მიხედვით. შეიძლება ნორმა იყოს დიფერენციური ბული მიხედვით კრედიტების—და მონიღელი სახსრების (ე.ი. ანაბრების) ვალიანობის მიხედვით, გარეთვე მათი მოცულობის შესაბამისად.

საკრედიტო მექანიზმის ავანთარების უზრუნველსაყოფად საჭიროა გათვალისწინებულ იქნეს საბანკო დაკრედიტების გაფართოება იმ დონემდე, რომელიც საჭიროა მთელი მეურნეობის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის; ამ დროს დაეშვებოდა საკრედიტო ექსპანსია საბანკო პროცენტთან მიმართებაში; საკრედიტო რისკისებზე უნდა უზრუნველყოფილი არა სექსუალის, არამედ წარმოების განვითარების სახელმწიფო პოლიტიკა; უნდა გაფართოვდეს ბანკების შესაძლებლობები კრედიტების დაფინანსებაში უნდადლო ემისიის ხარჯზე; უფრო ელასტიკური უნდა გახდეს თანაფარდობა ბანკების საკუთარ საშუალებებსა და მათ აქტიურ და პასიურ ოპერაციებს შორის, მაგრამ ლიკვიდობის ნორმატივები განსაზღვრული უნდა იქნეს კრედიტების და დეპოზიტების სახეობების მიხედვით.

ბანკის პროცენტი (განსაკუთრებით გრძელვადიან დაკრედიტებაში) უნდა იყოს შეზღუდული დონით, რომელიც მისაღებია მეურნეობის ძირითადი დარგებისათვის, უპირველეს ყოვლისა, მრეწველობის და აჯარული სტრუქტურებისათვის. ამასთან, პრიორიტეტულად გამოცხადებული მიმართულებებისათვის უნდა დადგინდეს კრედიტის პროცენტის ზემო ზღვრები (სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ან სხვა წყაროებიდან კომერციული ბანკებისათვის იმ პროცენტის სხვაობის ანაზღაურებით, რაც წარმოიშობა კრედიტის საბაზრო ფასთან გადახრით. ამასთან, ეს წესი არ უნდა ვრცელდებოდეს იმ კომერციულ (უნივერსალურ, ინვესტიციურ) ბანკებზე, რომლებსაც წარმოებაში მონაწილეობის, ე.ი. შესაბამისი აქციების შექმნის, უფლება აქვთ). ცენტრალურმა ბანკმა მკვეთრად უნდა განსაზღვროს ლიმიტები და დაკრედიტების ძირითადი მიმართულებები ყოველი კომერციული ბანკისათვის. ე.ი. ზუსტად უნდა იყოს განსაზღვრული ღონისძიებები საპროცენტო განაკვეთის, კრედიტის საერთო მოცულობის და კრედიტის მიმდების წრის რეგულირებაში ისე, რომ ერთის მხრივ, უზრუნველყოფილი იყოს პრიორიტეტული მიმართულებების სწრაფი განვითარება და შესაბამისი სტრუქტურული გარდაქმნის განხორციელება, ხოლო მეორეს მხრივ, არ გაძლიერდეს ინფლაციური პროცესები და დატული იყოს პროპორციები ფასების შორის. ამ მიზნების უზრუნველსაყოფად უნდა დაწესდეს სათანადო კონტრალი კომერციული (უნივერსალური, ინვესტიციური) ბანკების მიერ დაკრედიტების პრიორიტეტულობის და შედავითანობის შესახებ (რეგონების, დარგების) კრილიში, საბუთების ბრუნვის ნორმალური ვადების დაცვის მიმართ) ცენტრალური ბანკის დირექტივების აუცილებელ შესრულებაზე.

ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების გარეშე, მათ შორის და განსაკუთრებით მოკლევადიანი სახაზინო და კომერციული (სავაჭრო) თამასუქების ჩათვლით, შეუძლებელია ცენტრალური ბანკის მიერ საკრედიტო პოლიტიკის ისეთი

მნიშვნელოვანი ბერკეტების გამოყენება, როგორცაა თამასუქების გადაღორცხვა და ოპერაციები ღია ბაზარზე.

საქონლის გაყიდვა, გადახდის განვადება, შესრულებული გარიგებების შესაბამისად სავაჭრო ფულის (თამასუქების) ემისია და მათი შემდგომი მოძრაობა საკრედიტო-საბანკო სისტემის მეშვეობით - ასეთია გადახდის საშუალებების ემისიის ინარჩუნების მექანიზმი [12, გვ.12; 9, გვ.117]. კომერციული კრედიტის სახით, ე.ი. კორპორაციების მიერ ერთმანეთისათვის გაცემული კრედიტების თამასუქებით გაფორმებით, განვითარებულ ქვეყნებში ხორციელდება საკრედიტო ბრუნვის დაახლოებით 2/3 ნაწილი. ამასთან, კორპორაციები ზშირად ერთმანეთს ანგარიშს უსწორებენ ინდოსამენტის ფორმით (გადასაცემი წარწერით). ამიტომ სავაჭრო თამასუქების გამოყენებისას მცირდება მოთხოვნა ბანკის კრედიტზე და ნაღდ ფულზე, რაც წარმოადგენს მნიშვნელოვან ანტიინფლაციურ ფაქტორს.

მომსადამე, საკრედიტო რეგულირების ძირითადი მიზნების განსაზღვრისას არ შეიძლება შემოვიფარგლოთ ფასების შედარებითი სტაბილურობის მიღწევის მიზნით, მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ აგრეთვე მიზნები, რომლებიც დაკავშირებულია წარმოების განვითარების მაკროეკონომიკური ამოცანების რეალიზაციასთან, მათ შორის მიზანშეწონილი ინვესტიციური აქტიურობის, სამომხმარებლო მოთხოვნის, მეცნიერ-ტექნიკური პროგრესის სტიმულირებასთან და სხვა. კომერციული ბანკები და სხვა სადინანსო ინსტიტუტები ეროვნული ბანკის და სხვა სამთავრობო ორგანიზაციების მხრიდან რეგულირებადი ზეგავლენით დაყენებული უნდა იყვნენ ისეთ პირობებში, რომ თავისი საქმიანობის პარამეტრების შესაბამისი განსაზღვრით (თანაფარდობა სხვადასხვა ტიპის კრედიტის საფასურებს შორის, შედეგათიანი კრედიტის გაცემა, ინსტიტუციური რეორგანიზაციები გამსბილებლისა, საშუალებების კონცენტრაციისა და უფრო ეფექტური გამოყენების საჭიროების შემთხვევაში საქმიანობის სახეობების დივერსიფიკაციისათვის და სხვა) მოახდინონ წარმოებაზე, მოხმარებაზე, ინვესტიციებზე ისეთი ზეგავლენა, რაც აუცილებელია შესაბამისი მიზნების მისაღწევად. ეს ნიშნავს, რომ მიზნების დასახვისას მხედველობაში უნდა მივიღოთ არა მარტო ფულად-საკრედიტო სისტემის სტაბილურობის მიღწევის მოთხოვნები, არამედ წარმოების განვითარების ფუნქციონირების მიზნები. ამით საბანკო სისტემის განვითარების, ინტერესები შეხამებული იქნება წარმოების განვითარების მიზნებთან. ამიტომ ეკონომიკური ზრდის დაქარაღმბა და საერთაშორისო ბაზრებზე გარღვევის უზრუნველსაყოფად გამოიყენება საკრედიტო რეგულირების უფრო მაკრო მეთოდები, უფრო ნიარსახოვან მიზნებზე რეგულირების ორიენტაციით, ვიდრე ეს გათვალისწინებულია მონეტარული თეორიით.

კრედიტის მარეგულირებელი მექანიზმის განვითარების ყოველი ეტაპისათვის და მახასიათებელია ბიუროკრატიული და საბაზრო კოორდინაციის ისეთი შეხამება, რომელიც შესაბამისაა ამ პერიოდისათვის ჩამოყალიბებულ მაკრო და მიკრო ღონეების ძალების განსაზღვრულ შეფარდებას. მაგარამ, თუ განვითარებული ქვეყნებისათვის 80-90-იან წლებში კრედიტის მართვაში ნიმანდობლივია მაკროდინის და შესაბამისად საბაზრო კოორდინაციის როლის გაძლიერება, საქართველოში ამ სფეროში ვერაჭრობით უნდა დავაყენოთ საკითხი მხოლოდ მაკროდინისა და ბიუროკრატიული კოორდინაციის უპირატესობაზე. თუმცა, ამ დროს არ შეიძლება მსოფლიოში მიმდინარე ტენდენციების უგულვებლყოფაც. ამ მხრივ განსაკუთრებით იგულისხმება ისეთი ნიშანდულებები, რომლებიც ვეაძლევენ საკრედიტო რესურსებით უფრო მოქნილი მანეჯირების, საკრედიტო სისტემაში მათი მოზიდვის სრულყოფისა და საწარმოო სფეროში მათი უპირატესი განთავსების შესაძლებლობებს (საქმიანობის უნივერსალიზაცია, დივერსიფიკაცია, სხვადასხვა ტიპის სადინანსო დაწესებულებების შექმნა, თუ ამით ხდება წარმოების სადინანსო

რესურსებით მოამარაგების სრულყოფა), აჩაღებენ კონკურენციას წარმოებაში საფინანსო რესურსების განთავსებისათვის.

ქვეყანაში საკრედიტო ურთიერთობების განვითარება და სასესხო კაპიტალის ბაზრის ჩამოყალიბება უნდა ხორციელდებოდეს მკაცრი კონტროლის ქვეშ. ეროვნული ბანკის მხრიდან უნდა ხდებოდეს კრედიტის ფასის შედარებით მკაცრი კოორდინაცია. სწორედ ამას იდასტურებს მსოფლიო გამოცდილება და ამასვე მოითხოვს საქართველოს ფულად-საკრედიტო ურთიერთობებში დღეისათვის შექმნილ სიტუაცია.

ლიტერატურა

1. Аляутдинов Р. Регулирование банковской деятельности, - РЭЖ, N12, 1994.
2. Бернгольд П. Собственность, рынок и деньги: пути реформ, - ВЭ, N12, 1990.
3. Василишён Э. Независимые центробанки и монетарная политика в странах рыночной экономики, - РЭЖ, N10, 1993.
4. Василишён Э. Центробанк и коммерческие банки в новой кредитной системе, - РЭЖ, N12, 1993.
5. Выборнова Н. Роль коммерческих банков в стабилизации экономики, - ВЭ, N12, 1991.
6. Гринспэн Алан. Коммерческие банки и центральный банк в рыночной экономике, - ВЭ, N12, 1991.
7. Дадаян В. Что делать с располагающейся российской экономикой, - РЭЖ, N10, 1993.
8. Евстигнеев В.Р. Эволюция мировой валютно-кредитной системы и ее воздействие на экономику России, - Финансы, N7, 1993.
9. Маневич В.Е. О законсервированности становления рынка, - ВЭ, N3, 1993.
10. Ноздрань Н., Березин И. Денежные агрегаты: теория и практика, - ВЭ, N6, 1993.
11. Носкова И.Я. Денежно-кредитное регулирование и рынок ссудных капиталов, - Финансы, N12, 1992.
12. Перламутров В.И., Маневич В.Е., Евстигнеева Л.П. и др. Целью антикризисно-реформационного процесса должно стать социальное рыночное хозяйство, - РЭЖ, N4, 1993.
13. Пятненко В. Банки: противоречия и возможные решения проблем, - ВЭ, N12, 1991.
14. Рид Э., Котгер Р. и др. Коммерческие банки, - М., 1987.
15. Рузавина Е., Шеховцева Н. Венчурный капитал и инновации, - РЭЖ, N7, 1992.

The Ways of Monetary Regulation of Georgia in Transition Period to Market Economy

Burduli Vakhtang, Tsereteli George
P.Gugushvili Institute of Economics
The Georgian Academy of Sciences
14, Kikodze Str., Tbilisi, 380007
Georgia

Summary. The authors show that the monetary regulation process and purposes should not be limited only by the theory to achieve of relative stable prices on the basis of monetary aggregates corresponding control, since the practice has shown that without the monetary regulation orientation on other aims too, that are directly co-ordinated with parameters of material production, this regulation is a failure. In the course of sufficiently long time together with the orientation on maintenance of relatively stationary prices the monetary regulation must be oriented on the realization of technological progress achievement to production, application of resource-saving technologies, development of export-oriented and other aims the realization of which is required for the given stage of the country economic development. This strategy will ensure the co-ordination and synchronization of monetary regulation instrument with other ones, co-ordination of generation system of monetary and credit resources with material production regulation.

The authors show that the mechanism of regulation of commercial banks and other financial institutes activity by the Central Bank must be directed on the realization of aforesaid totality of aims so that they will be induced to such definition of parameters of their activity (the price of various kinds of credit, institutional reorganization, diversification or vice versa restriction of activity) that are ensured the decision of economic and social problems by most expedient and thrifty ways of management of financial resources. The authors show that when defining the action of credit regulation basic instruments direction (discount policy, open-markets operations, regulation of legal minimum reserve etc.) it is necessary within the limits of the possible to take into consideration the contemporary tendencies, but also it is necessary to take into consideration the countries' experience (both post-war and 70-80 years), wherein the credit system was being in state of formation in the definite time, or the scarcity of financial resources was taking place for real investment, or the problems of renovation of economy and the large penetration into foreign market definite segments was being solved on the basis of export potential priority development in the selected sectors of national economy.

Пути денежно-кредитного регулирования в Грузии в переходный на рыночную экономику период

Бурдули Вахтанг, Церетели Георгий
380007 Тбилиси, ул. Кикодзе 14
Институт экономики им. П.Гугушвили
Академия Наук Грузии

Резюме. В статье показано, что процесс и цели денежно-кредитного регулирования не должны ограничиваться только монетаристской теорией и достижением относительной стабилизации цен на основе соответствующего контроля денежных агрегатов, поскольку опыт показал, что без ориентации денежно-кредитного регулирования также и на цели, которые непосредственно увязаны с параметрами материального производства, такое регулирование успеха не приносит. Вместе с ориентацией на сохранение относительной стабилизации цен в течение достаточно длительного периода времени, денежно-кредитное регулирование должно быть ориентировано также на реализацию в производстве достижений НТП, внедрение ресурсосберегающих технологий, развитие импортоориентированных и других приоритетных производств и другие цели, реализация которых необходима на данном этапе развития страны. Это обеспечит согласование и синхронизацию механизма денежно-кредитного регулирования с другими инструментами, взаимоувязку системы генерирования денежно-кредитных ресурсов с регулированием материального производства.

Показано и обосновано, что на реализацию такой совокупности целей должен быть направлен механизм регулирования национальным банком деятельности коммерческих банков и других финансовых институтов, с тем, чтобы побудить их к такому определению параметров своей деятельности (цена различных видов кредита; институциональные преобразования, диверсификация или, наоборот, ограничение сфер деятельности), которая обеспечит решение экономических и социальных задач при наиболее целесообразных и экономичных способах распоряжения финансовыми ресурсами. Показано, что при определении направления действия основных инструментов кредитного регулирования (политика регулирования учетного процента, операции на открытом рынке, регулирование норм обязательных резервов и др.) необходимо в допустимой мере учитывать современные тенденции, но также необходимо учитывать опыт стран (как послевоенный, так и 70-80 годов), кредитная система которых в свое время находилась в состоянии становления, или испытывала нехватку финансовых ресурсов для производственного инвестирования, или решались задачи модернизации экономики и широкого проникновения в определенные сегменты мирового рынка на основе приоритетного развития импортного потенциала в избранных секторах национальной экономики.

წესები ავტორიტატის

1. ქურონალში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის "მაცნე" ეკონომიკის სერია, ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე ქვეყნდება სტატიები, რომლებიც შეიცავენ ინფორმაციას თანამედროვე მოწინავე ეკონომიკური მიმართულებების თეორიული და პრაქტიკული კვლევის შედეგების შესახებ. პერიოდულად იბეჭდება რეცენზიები, აგრეთვე იმ კონფერენციების, სხდომებისა და სხვა სამეცნიერო-ორგანიზაციული ღონისძიებების ქრონიკები, რომლებიც რესპუბლიკაში ტარდება.

2. რედაქციაში გამოგზავნილი სტატიის ორიგინალი ხელმოწერილი უნდა იყოს ავტორის მიერ, თანაავტორობის შემთხვევაში კი - ყველა თანაავტორის მიერ, სახელის, გვარის, სამუშაო ადგილის, სამეცნიერო ხარისხისა და წოდების, სრული საფოსტო მისამართის, ტელეფონის, ტელეფქსის, ტელექსის მითითებით.

3. სტატიის მოცულობა, გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალი, რეზიუმე ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე არ უნდა აღემატებოდეს ნაბეჭდი ტექსტის 24 გვერდს, რომელიც დაბეჭდილია 2 ინტერვალით. მარცხენა მხარეს დატოვებული უნდა იყოს 4 სმ სივანის მინდორი.

რეზიუმე, გამოყენებული ლიტერატურის სია, ცხრილები და ნახატების მიწვევები სრულდება ცალკე ფურცელზე.

მოკლე მოხსენებების მოცულობა არ უნდა აღემატებოდეს 7 ნაბეჭდი გვერდს. რედაქციაში სტატიების წარმოდგენა აუცილებელია ორ ეგზემპლარად. ხელნაწერს ყოველი გვერდი, ლიტერატურის სიის ჩათვლით, უნდა იყოს დანომრილი.

4. ილუსტრაციები (ორ ეგზემპლარად) ცალკე უნდა ახლდეს ნაშრომს. ნახაზები და გრაფიკები შესრულებული უნდა იყოს მაკუთონ ტუშით, კალკუბ ან მილიმეტრთან ქაღალდზე. ფანქრით შესრულებული, ტექსტში ჩახაზული, ან ხელნაწერზე დაწებებული ნახაზები არ მიიღება. აუცილებლად უნდა მიეცეს ყურადღება აღნიშვნების იდენტურობას ტექსტში და ნახაზზე. ყველა მინაწერი, რომელიც ფარავს ნახაზს უნდა შეიცვალოს ციფრობრივი, ან ასოთი აღნიშვნით, განმარტებები კი ჩამოტანილი იქნეს ნახაზის მინაწერში.

5. ყოველი ილუსტრაციის მეორე მხარეს აღნიშნული უნდა იყოს მისი რიგობრივი ნომერი და ავტორების გვარები.

6. ფორმულები და განმარტებები თუ ჩაწერილია ხელით უნდა შესრულდეს კარკევით. ინდექსის ჩაწერისას კარგად უნდა განვასხვავოთ ერთმანეთისგან შტრიხი, ერთიანი და მძიმე. ფორმულების ჩაწერისას კარგად უნდა ჩანდეს განსხვავება დიდ და პატარა ასოებს შორის: თუ მათ ერთნაირი მოხაზულობა აქვთ დიდ ასოს ფანქრით უნდა გაეუსვათ ხაზი ქვემოდან (მაგ. X). გამაკუთრებით უსტად უნდა ჩაწეროს ერთმანეთის მჭიდვით და a, l და e, u დიდ სვე.

7. ლიტერატურის დასახელება უნდა მოთავსდეს სტატიის ბოლოს ერთიანი სიის სახით (რეცენზიებში, რომლებიც უნდა გამოქვეყნდეს რუბრიკით კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია, ლიტერატურა დასახელებდა გვერდის სქოლიოში).

წიგნებისათვის უნდა დავიცვათ შემდეგი თანმიმდევრობა: ავტორის გვარი და ინიციალები, წიგნის დასახელება, ტომი, გამოცემის ადგილი, გამომცემლობა, წელი.

საერთაშორისო სტატიისათვის - ავტორის გვარი და ინიციალები, სტატიის დასახელება, ქურონალის დასახელება, წელი, ტომი, ნომერი (გამომცემა).

ლიტერატურის ნომერი სიაში შეესაბამება ტექსტში მათ მოხსენიების რიგს. ტექსტში ლიტერატურის დასახელებისას უნდა აღინიშნოს მისი რიგითი ნომერი (მაგ. [3]). ლიტერატურის სიაში ყოველი წიგნის ბიბლიოგრაფიული აღწერა უსტად უნდა შეესაბამებოდეს წიგნის (ქურონალის) სატიტულო ფურცელს.

8. ავტორთა საყურადღებოდ რედაქცია აღნიშნავს, რომ სტატიის ტექსტსა და ნახატებს უნდა ჰქონდეს მინაწერი დასაბეჭდად. როგორც წესი კორექტურა ავტორებს არ ეგზავნებათ.

9. სასურველია სტატიაში აღინიშნოს რითი განსხვავდება მიღებული შედეგი ადრე ცნობილისაგან.

10. ჟურნალში სტატიები გამოქვეყნდება რედაქციაში შემოსვლის რიგის მიხედვით. თუ რედაქცია დააბრუნებს სტატიას გადასამუშავებლად, სტატიის წარმოდგენის თარიღად ითვლება რედაქციის მიერ საბოლოო ტექსტის მიღების თარიღი. ჟურნალის ერთ-ნომერში შეიძლება ავტორის ერთი სტატიის ან ერთი მოკლე შეტყობინების გამოქვეყნება.

11. სტატიის გამოქვეყნებაზე უარის თქმის შემთხვევაში რედაქცია უფლებას იტოვებს არ დაუბრუნოს ავტორს ერთი ვგზემპლარი.

12. ხელნაწერები რომლებიც არ უპასუხებს ზემოთ მოყვანილ მოთხოვნებს რედაქციის მიერ არ მიიღება.

INSTRUCTION TO AUTHORS

1. The journal "Proceedings" of the Georgian Academy of Sciences: Economic Series publishes articles in Georgian, Russian and English, which includes the results of theoretical and applied research in leading trends of modern economic sciences. Periodically published reviews, chronicles of conferences, meetings, seminars etc. held in the Republic.

2. An original article sent to editorial board must be signed by all authors, providing names, first names, position, degrees, titles, full address, telephone, fax and telex.

3. Volume of an article, list of references and summary in Georgian, Russian and English should not exceed 24 typewritten lines with double spacing. On the left hand side 4 cm margins should be left.

Summary, list of references, tables and signs under illustrations should be submitted separately.

A volume of short notes should not exceed 7 typewritten lines.

Two copies of papers should be sent to the publisher. All pages of manuscripts, including references should be numbered.

4. Illustrations (two copies) should be submitted separately.

Drawings and drafts should be filled legibly with indian ink on tracing paper or squared paper. Drafts in pencils, drawn in texts or pasted onto manuscripts are not accepted. It is necessary to keep an eye on exact accordance of designations in texts and drafts. All legends, overloading drafts should be substituted by figures or letters, explanations of them should be moved to inscriptions under illustrations.

5. On the back of each illustration it's ordinal number and authors' names should be written down.

6. Formulas and designations should be handwritten by ink, legibly, large and loosely. Subindexes should be avoided as far as possible.

When marking indexes it is necessary to differ strokes and numeral-units from commas.

When writing formulas it is necessary to differentiate strictly between small and capital letters. This requirement is applied especially to the letters of the same inscription distinguishing only by their size: capital letters are underlined with line below (for example, \underline{X}).

It is necessary to write carefully the letters looking alike (g and q, l and e, u and n etc.).

7. Literature is listed as a general list at the end of an article (in the reviews published in the section "Criticism and Bibliography" literature is given in footnotes) in the following order: books, 1st 2nd and 3rd names of the author, title of the book, place of publication, publishing house, year of publication.

Journal articles: books, 1st, 2nd, 3rd names of the author, articles's title, year of publication, volume, issue.

Literature is listed following the sequence of references in the text of an article. References in the text of an article are given in parentheses. A bibliographic discription of each title in the list of literature must correspond strictly to the title-page of a book or a journal.

8. The editorial staff calls your attention to the fact that a typed text and drawing ready for type-setting signed "ready for printing" and proof-sheets for reading, as a rule, are not sent back to authors.

9. It is advisable to mention in an article the distinctive features of the given result from all the others already known.

10. Articles are published in succession of their receiving by the editorial staff. If an article is sent back to the author for revision, the date of receiving the final text is regarded as the date of submission for consideration. In one issue of a journal only one article or one brief report of an author is published.

11. In case of a refusal to publish an article, the editorial staff reserves the right not to return one copy of an article to author.

12. The manuscripts not meeting these requirements are not taken for consideration by editorial staff.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

1. В журнале "Известия" АН Грузии: серия экономическая публикуются статьи на грузинском, русском и английском языках, в которых содержатся результаты исследований теоретического и прикладного характера по ведущим направлениям современной экономической науки.

Периодически публикуются рецензии, хроника о конференциях, совещаниях, семинарах и других научно-организационных мероприятиях, проводимых в республике.

2. Направленный в редакцию оригинал статьи должен быть подписан автором, а в случае соавторства - всеми соавторами с указанием фамилии, имени, отчества, места работы, ученой степени и звания, полного почтового адреса и телефонов, телефаксов, телексов.

3. Объем статьи, список использованной литературы, резюме на грузинском, русском и английском языках, не должны превышать 24 страниц машинописного текста, отпечатанных через два интервала. С левой стороны оставляются поля шириной 4 см.

Резюме, список использованной литературы, таблицы и подписи к рисункам исполняются на отдельных листах.

Объем кратких сообщений не должен превышать 7 страниц машинописного текста.

Статьи представляются в редакцию обязательно в двух экземплярах. Все странички рукописи, включая литературу, должны быть пронумерованы.

4. Иллюстрации (в двух экземплярах) прилагаются к рукописи отдельно. Чертежи и графики должны быть выполнены четко, тушью на кальке или миллиметровой бумаге. Чертежи, выполненные карандашом, вычерченные в тексте или приклеенные к рукописи не принимаются. Необходимо тщательно следить за точным соответствием обозначений в тексте и на чертежах. Все надписи, загромождающие чертеж, должны быть заменены цифровыми или буквенными обозначениями, а объяснения к ним вынесены в подпись к рисунку.

5. На обороте каждой иллюстрации должны быть проставлены ее порядковый номер и фамилии авторов.

6. Формулы и обозначения должны быть вписаны от руки чернилами, свободно, четко, крупно; следует по возможности избегать субиндексов.

В начертании индексов следует четко отличать штрих и единицу от запятой.

Должно соблюдаться строгое различие между строчными (малыми) и прописными (большими) буквами, имеющими одинаковое начертание и различающимися только своим размером: заглавные буквы подчеркиваются черточкой снизу (например, X).

Необходимо тщательно вписывать похожие одна на другую буквы (g и q, i и e, u и n и др.).

7. Литература приводится в конце статьи общим списком (в рецензиях, публикуемых в разделе "Критика и библиография", литература дается в подстрочных примечаниях) в следующем порядке:

Книги: Фамилия и инициалы автора. Название книги. Том. Место издания, издательство, год.

Журнальные статьи: Фамилия и инициалы автора. Название статьи. Название журнала, год, том, номер (выпуск).

Список литературы составляется в порядке упоминания работ в статье. Ссылки на литературу в тексте даются в квадратных скобках (например, [3]).

Библиографическое описание каждого названия в списке литературы должно строго соответствовать титульному листу книги (журнала).

8. Редакция обращает внимание авторов на то, что подготовленный к набору машинописный текст статей и рисунки подписываются авторами "в печать" и корректура для просмотра, как правило, не высылается.

9. В статье желательно указать, чем отличается предлагаемый результат от ранее известных.

10. В журнале статьи публикуются в порядке поступления в редакцию. В случае возвращения автору статьи для доработки, датой представления считается день получения редакцией окончательного текста. В одном номере журнала может быть опубликована одна статья автора или одно краткое сообщение.

11. В случае отклонения статьи редакция оставляет за собой право не возвращать автору один экземпляр.

12. Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редакцией не принимаются.

გადაეცა წარმოებას 21.7.98, ხელმოწერილია დასაბუქდად 15.7.98.; ქაღალდის
ზომა 70X108 1/16; ქაღალდი ოფსეტური; ბეჭდვა ოფსეტური; პირობითი ნაბეჭდი
თაბახი 4,9; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 4,36; ტირაჟი 100; შეკვეთა N 314
ფასი სახელშეკრულება

საწარმოო-საგამომცემლო
გაერთიანება "მეცნიერება"
თბილისი, 380060
გამრეკელის ქ. 19

yp 3/79 1-50

CONTENTS

Tsereteli George, Burduli Vakhtang The Ways of Tax Regulation on Contemporary Stage of the Georgia Economic Development	47
Abesadze Ramaz Problems Concerning Power Market Formation and its Regulation by the State in Georgia	65
Meskhia Jacob Monetary Policy and Problems Related to Restructuring of the Banking System of Georgia	72
Burduli Vakhtang, Tsereteli George The Ways of Monetary Regulation of Georgia in Transition Period to Market Economy	86
Instruction to Authors	105

ტომი 6
VOL. 6
TOM 6
N 3

1998
76196